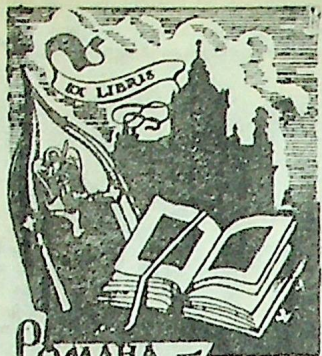


РУСКА ПИСЬМЕННІСТЬ

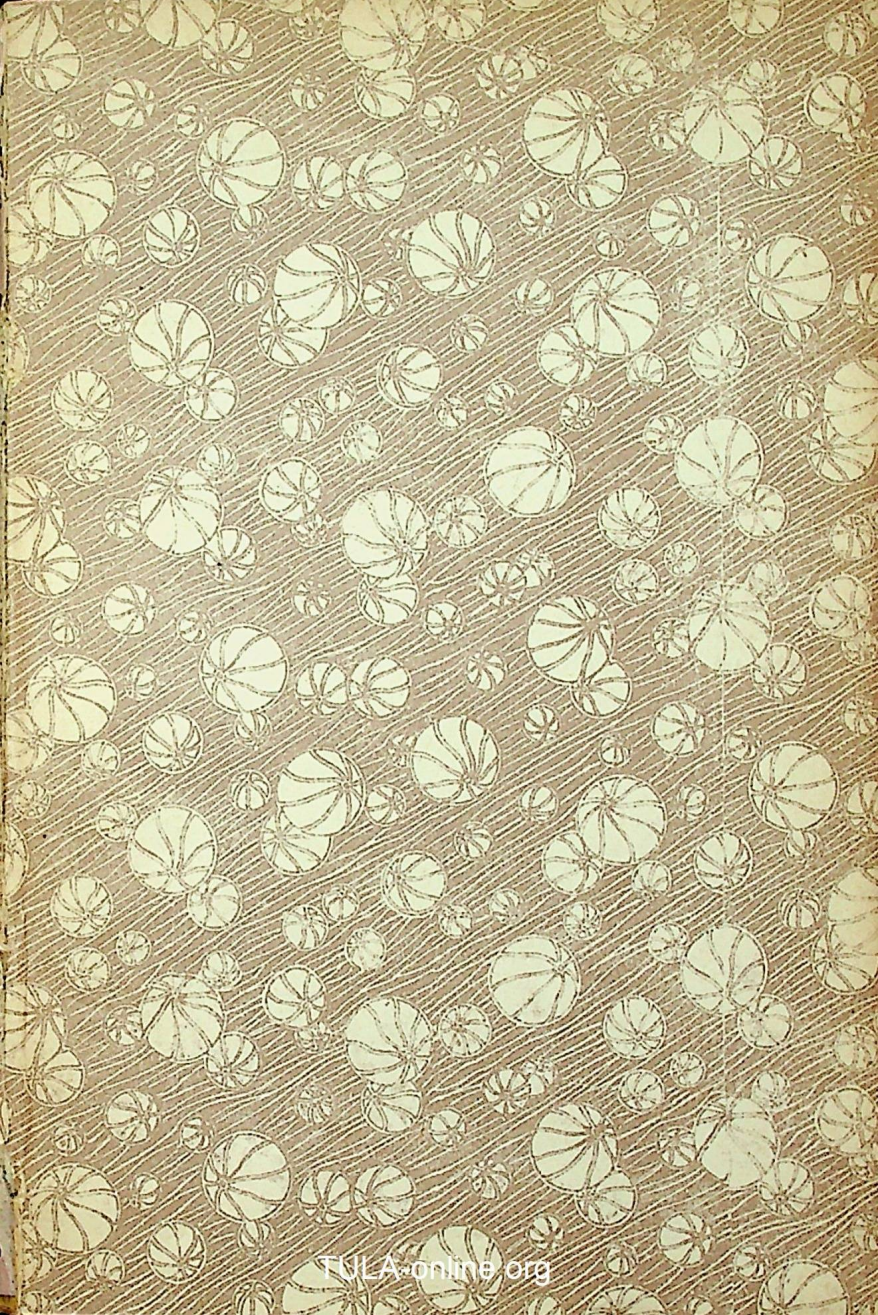
ІХ, 2.




ТВОРИ
СТЕПАНА
РУДАНЬСКОГО
ТОМ ДРУГИЙ



Романа
Геник-
Березовського



РУСКА ПИСЬМЕННІСТЬ.
ІХ, 2.



ТВОРИ
СТЕПАНА РУДАНЬСКОГО.

ТОМ ДРУГИЙ.

Накладом товариства „Просьвіта“.

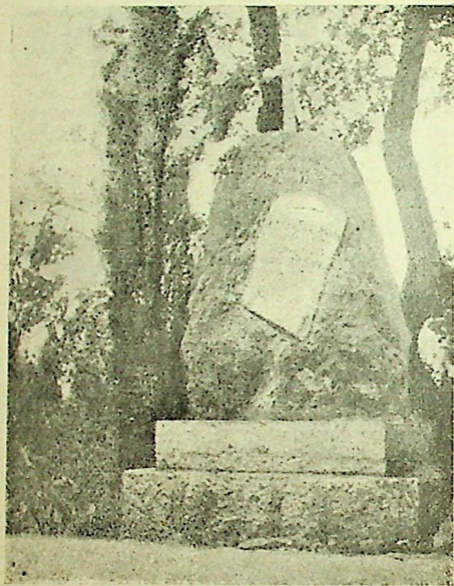
У ЛЬВОВІ, 1913.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка.

Друковано 5000 примірників.

Ціна опрацюваного примірника 1 К 60 с,
в красній оправі 2 К.

- ІІІ. Г. ОПОВІДАННЯ З РУСКОЇ ГІСТОРІЇ.
ІV. ПРИКАЗКИ І БАЙКИ.
V. ЧУМАК.
VI. ПЕРЕКЛАДИ.
-



Могила Руданьского.

[III. ЛЕГЕНДИ І ГІСТОРІЯ.]

Г. ОПОВІДАННЯ З РУСКОЇ ГІСТОРІЇ.

І. Віщий Олег.

I.

Не у гості, а на кості
Ходили Козари,
Та не пиво ж і їм буде,
А кров та пожари!
Вже зібрав ся Олег віщий
На вражу педолю,
Іде конем білогривим
По чистому полю.
Блищить броня царградська,
Шелом аж палас,
І кінь його білогривий
Соколом ступає.
Олег їде чистим полем,
Грає білогривий, —
Але хто-ж то коло гаю
Як молоко сивий?
Лиш палиця коло нього
Та гуслі без струнів...
То великий старець божий,
То віщун Перунів.
І Олег до того старця
Коня повертає,
Через сідло поклонив ся,

Віщуна питає:

»Скажи мені, старче божий,

Перунів пророче,

Чи живо я, чи не живо

Сплющу своєї очі?

І не бій ся і не тай ся,

Я дармо не схочу,

Я за слово правдивес

Тебе озолочу...«

— »Та мені то, — віщун каже, —

Нічого боятись,

А золотом твоїм, княже,

Не озолочатись.

Срібла, злата не ношу я,

Князів не бою ся,

А що буде із тобою,

Я не потаю ся.

Ти щасливий, пане княже,

Недолі не знаєш,

Та як будеш умирати,

Мене спогадаєш.

Твоя слава тепер ходить

Пемежи землями,

В Царєграді прибиваєш

Ти щити на брамі:

Тебе, княже, не спиняють

Ні яри, ні гори,

Затихає під тобою

І синєє море.

Твої броні золотої

Мечі не рубають,

І острії вражі стріли

Помимо літають.

Під тобою й білогривий

Чинить твою волю:

То літає як крилатий
По вражому полю,
То спинить ся як камінний,
Як вудила здвинеш, —
А все таки ти від нього,
Ти від коня згинеш!»

І подумав Олег віщий
Тай не довіряє,
Через гриву похилив ся,
Із коня злізає,
І крутую шию гладить
І став промовляти :
»Ой коню мій, вірний коню,
Ой брате мій, брате!
Не ти-ж мене, вірний коню,
З Новгороду того
Привіз мене до Київа,
До Дніпра старого?
Не з тобою-ж я, мій коню,
Літав через гори,
Не з тобою я, мій коню,
Ходив і за море?
І не в твоїх же стременах
Я стояв ногами,
Коли щита в Царєграді
Прибивав до брами?
Тепер годі, вірний коню,
Годі, милий брате,
В золоті твої стремена
Мені не ступати!...
У стремена не ступати,
В сідлі не сидіти
І з тобою в чистім полю
Вітром не летіти...

Гуляй собі, вірний коню!
А ви, мої діти,
У зелену паполому
Коня одягніте,
І давайте йому пити
Із мої криниці,
І давайте йому їсти
Ярої пшениці!...«
І вірнії його слуги
Білогрива взяли,
А другого — вороного
Князеви подали.

II.

Ба, надходить і проходить
Не час, не година,
Аж гуляє Олег віщий,
Гуляє дружина;
І срібнії й золотії
Чари вихиляють,
І давнії і новії
Бійки споминають...
»А що-ж кінць мій білогривий?«
Олег запитав ся.
— »Не питай ся, милий княже!«
Слуга обізвав ся:
»Давно уже білогривий
Гуляє на волі,
Коло Дніпру широкого
На чистому полі;
І вовки його годують,
Птахи доглядають,
Буйні вітри його чешуть,
Дощі вимивають,

І на ньому уже, княже,
Зільям зеленить ся
Не зелена панолома —
Зелена травиця.»

І тримає Олег чару
Тай не вихиляє,
Похилив ся головою
Тай собі гадає:
»Не чекав же мої смерти,
Згинув білогривий,
А де-ж слова твої віщі,
Вінчуне ти сивий?«
І поїхав Олег віщій,
Поїхали гості,
Коло Дніпру на березі
Оглядають кості.
Там дощі їх вимивають,
Порох присипає,
І над ними буйний вітер
Траву хилигає...
І Олег на білий череп
Наступив ногою
І говорить: »Спи, мій коню,
В мирі та спокою!
Спи, мій коню, у спокою,
Піском засинай ся,
Жовтим піском засинай ся,
В траву завивай ся;
Та не жалуй на Олега,
Що він тебе кинув,
Що без нього ти без слави
Серед поля згинув...
Не на князя, коню, жалуй,
Не на пана свого,

На віщуна, коню, жалуй,
Віщуна сгарого!...»

Але знати, пане-брате,
Того не бувало,
Щоби слово віщунове
Дармо пронадало.
І ще кости білогрива
Вода не обмила,
Як гадюка у черепі
Гніздо собі звила;
І тільки лиш Олег віщий
Череп наступас,
А гадюка із черепа
Вже дюри шукас.
Олег череп наступас,
Похитнути хоче,
А гадюка із черепа
Пнеть-ся через очи.
Олег мову починає,
З віщуна сьмієть-ся,
А гадюка із черепа
І цинить і веть-ся...
Олег мови не кінчає,
Скочив як на муках,
Пому в ногу засмокталась
Чорная гадюка.
І промовив Олег віщий:
»Твоя правда, сивий!
Згубив мене мій кінь вірний,
Мій кінь білогривий!«

Зеленіє на могилі
Сьвіжая дернина;

Над Олегом не-гуляє
Сивая дружина.
І срібнії й золоті
Чари вихиляє
І давнії і нові
Бійки споминає.

25. I. 1860.

2. Ігор Сіверський.

ПРЕСЛІВЛЯ.

Співу за Сіверського князя Ігоря я переклав з їдної стародавньої співи, котра дійшла аж до нашого часу і називається по старому: »Слово о плъку Игоревѣ«.

Зложена сая стародавня співа межі 17-ю роками панування князя Рурика Ростиславича, іначе — межі 1194. і 1211. роком. На сей час показує і сам співак у сему місці своєї співи:

О, стонати руской земли,
Помянувши пръвую годину,
И пръвыхъ князей!
Того стараго Владимира
Не лъзь бѣ пригвоздити
Къ горамъ Киевскимъ:
Сего бо нынѣ сташа
Стязи Рюриковы,
А друзии Давыдовы.

Але хто зложив — сего не знати: знати тільки, що він був не північний Русин, а південний, — то доводить як самая мова, так і той людський звичай, котрий відбив ся в його співі. На легкий погляд так тобі і зарябіють в очах старославянської слова, та і сам співак на перших стрічках уже заявляє, що він починає свою співу »старыми словесы трудныхъ повѣстий«. Але

помимо і «старыхъ словесъ», не можна не завважити, що співак усе таки не міг визволитись від впливу своєї живої мови і мимоволі ужив багато таких власток, котрі і виказують, що він був полудневий, а не північний Русин. Так опівнічний Русин ніколи не допускає змякчіння в наконешникови третьої особи мовнів, дуже неохоче пристає на змякчіння *и* і *і*, за то *г*, *к* і *х* завсїди складає з *и* і *і*, а ніколи з *ы*: а Русин полудневий як на тее наконешник третьої особи мовнів змякчас завсїди, буквів *и* і *і* рідко не змякчає, а буквів *г*, *к* і *х* ніколи не змякчає буквою *и*. Так воно і тут:

Комони ржуть за Сулою:
Звенить слава въ Києвъ;
Трубы трубятъ въ Новѣградъ;
Стоять стязи въ Путивль.

Наведе своя храбрѣя плѣкы
На землю половецькую
За землю руськую. —
Биша ся день,
Биша ся другый.

Ни хьтру, ни горазду,
Ни птичю горазду
Суда божия не минути.

А що тичеться до того, що в декотрих місцях є і по опівнічному, то сес зівсїм не доводить того, щоби складач співи був Русин опівнічний, а доводить тільки, що опівнічний Русин був перепленик. У сему переконає буква *ѣ*. Буква сѣя у полудневого Русина завсїди читалась за північне *и* або *і* і в письмі часто ставилась на місце остатних [вѣнѣй Софѣи]; у опівнічного Русина такого змієу не буває: він скоріще змїнає *е* з *ѣ*. Так воно і в з'ївїє.

Чили в'єщєти было,
В'єщєй Бояне,
Велесов'є внуче. —
Тому в'є Полотьст'є
Позвонина заутренню рано
У святія Соф'їи в'є колоколы.

Значить ся і тут довід на нашу сторону. То-ж саме доводять і слова, як: *година, туга, жалюци, зори, пороси, с'є зараня, на болони, сер-женый, полоненый, б'єсови д'єти, б'єсови вороны, почемь, брешуть, загородити, сильяти* і др. »Но ще б'єльше, — скажу словами Біл'їнського, — за полудневий початок »Слова« говорять тії людськї звичаї, котрі відбивають ся в сєму »Слові«. Б'єть, говорить він, щось теплого, поважного і чоловічого в спільних стосунках д'єсвих осіб сєї снїви: Ігор жде милого брата Всеволода, і мова Всеволода до Ігоря дихає смирою і щирою любовю без змєности і облєсности: »Іден ти, мій брате! Іден с'євіте, с'євітлий Ігорю! Та-ж обидва ми С'євятославичі.« В попреках старого С'євятослава чути не голос ображеної власти, а скарги ображеної любови, і винуючи князїв за їх молодєцтво, він разом нїби і гордить ся їх молодєцтвом: »О д'єти мої, Ігорю і Всеволоде! Рано ж ви почали добувати землю половецьку, а собі слави шукати. Та не чесна-ж ваша замога, та не чесно-ж ви пролили вражую кров. Ванї серця у крїпкому горнї с'єкованї, а в б'єстї закалянї. Чи-ж сєго я ждав від вас моїй с'єбїній сивнї?« Но щ'є з-особна видочне в снїві, то поважні стосунки половин. Жінка виказуєть-ся тут не жінкою і не господинею тїлько, але й полюбовницею разом. Плач Ярославни дихає глибокою чулостю і виказуєть-ся в видах скїлько простодушних, стїлько і хороших, поважних і утворних.

Се не жінка, котра по загинї мужа зістаєть-ся гіркою сиротою без угла і без куска і котра журить ся, що її нікому уже годувати та бити; ні — се щира полюбовниця, котрої любучая душа жалібно пориваєть-ся до свого милого, до своєї «лади», щоб обмочити в Каялі ріці бобровий рукав і утерти ним кровавії рани на тілі злюбляного, котра обертаєть-ся до всего світу за свого милого; попрікає вітер, що несе хвиновські стріли на дружину милого і розвіяв по ковиль-траві її весілья; упронас Дніпро помилувати до неї її милого, щоби вона не слала за него сліз на море рано: умоляє сонце, котре всім і тепле і красне, а томить спекотою військо її мужа. І за-то чоловік уміє цїнити таку жінку; тільки згага бійки та слави заставила буй-тура Всеволода забути на годнику своєї милої «хоти», красної Глібовни звичаї і обичаї. Все отсе, кажемо іще, так і відкликаєть-ся полудневою Русю, де і тепер іще так багато чоловічого і поважного в семейнім житті, де стосунки половин снують ся на любови і жінка орудує правами своєї половини. Все отсе перечесть опівнічній Русі, де семейві стосунки — бридкі, жінка маєть-ся за домашню скотину, а любов зівсім стороннєє діло при шлюбах: зрівняйте звичаї мужиків полудневих з звичаями мужиків опівнічних, міщан, купців із частки другого люду, і переконаєтесь о правді нашого виводу за полудневий початок сеї співи. Но окрім сего всього не тільки в красках утвори і способі викладу, але і в духови лицарського молодецтва не можна не завважати чогось спільного між «Словом за полк Ігорів» і козацькими полудневоруськими піснями. Там і тут їднакове місце мають: ворони, орли, кречети, сороки. Там і тут

бійка рівняєть-ся то весілью, то кровавому перепюю.»

Що тичеть-ся до складу тої стародавньої співи, то не можна упевняти, щоби він був зі-всім співомовний, але не можна не завважити, що він і не простомовний, і більша половина учених і писарів тримають-ся тої мисли, що вона по складу запевне співомовна. Так Востоков, хоч і каже з-разу, що склад її простомовний, але потому признаєть-ся, що вона у співака розбилає на доволі мірні і рівні мисли, чі то мовки подібні до біблійних. Дубенський видить в ній уже не мовки, а співки, і розміряє їх шестиміром. Полевий каже, що розмір у ній так видний, що треба тільки не лічити ступнів, щоби зараз пізнати всю його різновидну співучу музикальність. По думці Максимовича вільний рух мови в співі виходить відлучними різновидними хвилями чи співками не такого, правда, певного складу, як руські опівнічні, а такого-ж різновидного і вільного, як співи руські полудневі з-особна в думках. Тулів кладе, що »Слово« могло бути або співомовним виплодом писань на взір давних байкових співів, а з тим так, як пишуть-ся співи теперішні тільки для читу, — або на остаток, що над усе домислище — співою, котру справді співали колись для чести Ігоря, а потому положили на папір: в сему, каже, доводить і сам складач »Слова«, котрий не описує а оспівує свого лицаря. На остаток Куліш думає, що тут навіть і доладки були, та тільки, каже, який небудь переписник, добиваючись від співи рочникового пожитку, міг собі попрацювати над »Словом« по своєму, щоб роздягнути його із доладок, котрі тільки злучаєм десь-недєсь уцілїли.

Тканина співи — то самодаток Ігоря за долю рідного краю, при поспільній самокористі і холодї князїв до своєї батьківщини. Було на той час багато сильних та хоробрих князїв, але жаден із них не іде на Половцїв відбити рідний Тьмуторокан, — а їден Ігор. Ігор попадаєть-ся в полон, і жаден із сих князїв і не думає його виволити. Надаремне Свѣтослаз і зве їх і упронас; вони не ідуть навіть виганяти Половцїв, котрі уже бурили і чернигівські і сїверські краї. На остаток княгиня бідная Ярославна з тяжкої розначи починас упронати сьвітовї сили (вітер, воду, огонь), — і сьвітовї сили змякли від її плачу: вітер збурив море, море бризнуло туманом, туман закрив небо з його сьвітлом, а разом з тим закрив і Ігоря від Половцїв і дав йому зможність утікти із полону.

Така проста і мила тканина, така змістїєть і виднїєть окрїсеу ураз з її співомовним складом і поважним полуднево-руським духом дають сїй стародавній співі не малее місце між найпершими співами в сьвітї; але сїя на диво красная співа, сїя *пахуча польова квітка*, як називає її їден із наших північних писарїв, не дійшла до нас такою, якою вона вийшла з-під руки самого співака. Написаная коло 600 лїт тому назад, вона дійшла до нас в їден-їднім тїлькo списковї, та і той згорїв незабаром і тепер тїлькo є їден відпечаток, знятий з него в 1800. р. зі всіми його стародавними словами і зі всіми омилками його немудрих переписеників, і таким способом сїя стародавняя співа, помимо своєї всеї нутрової переваги і заваби, може вабити та забавляти хїба тїлькo завзятих учених та писарїв.

Так воно з початку і було; та тїлькo тїї

учені та писарі не дармо сиділи над тою співою, і послідком їх піввікової праці і була з'ява не малого ліку розборів і вісімнадцяти перекладів, із котрих сімнадцять опівнічно-руських, а їден простомовний полуднево-руський. Правда, послідки недокладні, а все таки для нас вони дуже значні. Недокладність усіх опівнічних перекладів, із-за полудневого початку »Слова«, і недокладність простомовного полудневого, із-за його співомовного складу, дає іще надію, що може удались переклад співомовний полуднево-руський. А ученії розбори хоч мало розібрали, за-то своїми омилками остерегають других від таких-же омилок і хоч криво, та наводять на рівну дорогу.

Мавши під руками скілька таких перекладів і розборів, і я розібрав деякі тії темні місця по своему і для проби зробив співомовний переклад на полуднево-руській мові.

Темні місця я ділю на три купи: на проріхи, омилки і ріжнотдумки; дві перших купи показують ся в буквах і словах, а остатня — в словах і в мислях.

а) Із буквів уваги варта проріха *ъ* в при словку *сѣ*. Ся проріха ось де має місце:

1. Ничить трава жалощами,
А древо *стугою*
Къ земли преклонилось.
2. Утръ же воззні *стрикусы*
Отвори врата Ново-граду.
3. Коли Игорь соколомъ полетѣ,
Тогда Влуръ влъкомъ потече.
Труся *собою* студеную росу;
Претръгоста бо своя бръзья комоня.

Що в пернім місці треба читати не »*стугою*«, а »*сѣ тугою*« — про теє нічого й говорити. В другім те-ж саме далеко прикладніще читати

не »стрикусы«, а »сѣ трикусы«, або »трикусны« від латинського *tricuspis* — з трома вістрями або рогами, тогді і »возни сѣ трикусы« буде мати ясну ознаку візницї [чи то стїнобійні] з трома вістрями або рогами; а в третім місці третя стрічка очивидячки належить не до їдного Овлура, а до Влура і Ігоря разом і значить ся тут повинно бути не »собою«, а »сѣ обою«.

б) Проріхи в словах також незначні і видні от в яких місцях:

1. Сѣ тояже Каялы Святоплѣкъ
Повелѣ я отца своего
Между угорьскыми шноходьны
Къ святѣй Софии къ Києву.

Тут після слів »повелѣ я« згубляно склад »ти« [яти = взяти], а слова »отца своего« запевне показують на Ізяслава, убитого на Нежатиї 1078. р., значить ся тут перед словами: »Сѣ тояже Каялы« разом з імям Ізяслава згубляно іще кілька слів за його смерть.

2. Изъяславъ, сынъ Васильковъ,
Притрепанъ литовскими мечи.
И схоти ю на кровать,
И рекъ:
„Дружину твою, княже:
Птиць крылы приподѣ.“

Тут перед словами »схоти ю«, котрі треба читати іначе, я думаю — проріха слова *литовський князь* з яким небудь мовнем на пр. взяв або підняв.

3. Комонь вѣ полуночи
Овлуръ свисну за рікою.

Тут рівняючи першу стрічку з другою не можна не завважити, що в ній недостає слова подібного до *свисну*, іначе *заржа*.

в) Омилки в буквах хоч самі по собі і незначні, але не можна не сказати і за них, бо декотрі із них ізмінюють товк самого слова. Вони здібають ся ось-де :

1. Были *вѣчи* Трояни.

Тут в слові »вѣчи« буква *ч* заміняє *ц* з подоби їх славянського окрису (*ч—ц*). Сее підтримують і другі місця »Слова«, де на приклад здібасть-ся »*русичи*« и »*русичи*«.

2. Была бы *чага* по ногатѣ,
Коцѣй по рѣзанѣ.

Тут тож саме з подоби окрису буква *ч* заміняє *і*, і значить ся тут треба читати не *чага* [чага], а *яга* [чаг], бо і в самих казках до діда Коцѣя рівняеть-ся баба яга а не чага.

3. И *схоти ю* на кровать

И рекѣ:

„Дружину твою, княже,
Птичь крылы приодѣ.“

Тут в перших словах *ю* замінило *го* (його) і *х* замінило *к*, також з подоби свого окрису [*ю—го* і *х—к*]. Що *ю* замінило *го*, се видно із того, що дальше до того *ю* говорить ся : »Дружину твою княже!« А слово »схоти«, прийнявши навіть перед ним і проріху, не має тут ні стосунку ні товку, а »схоти« дуже ясно і прикладно. Тут тільки діло стоить за ідним : *што?* котре, я думаю, і єсть випущане : *литовський князь*.

4. Подобію вльци

Грозу вѣрожать по яругамѣ.

Тут в першій слові я думаю, що *ію* заміняє *ю* по давній причині [*ю—ю*] і читаю не »подобію« а »подобно«, і даю йому такий товк, який воно має не тільки в полуднево-руській, але і польській мові — товк здаеть-ся, видно, видай.

5. Вьстала обьда
Вь силахъ Дажь-божа внука.

Тут я думаю, що в слові «*силахъ*» л поста-
влено замість н, і читаю в «*сынахъ*», а не в «*си-
лахъ*».

6. Половци идуць
Отъ Дона, и отъ моря
И отъ всѣхъ странъ
Рускыя плѣкы отступниша.

Тут слово «*отступниша*» зівсім не до ладу;
далеко доладніще думати, що тут т заміняло ѓ —
«*обступниша*».

7. Меча времени чрезъ облакы,
Суды рядя до Дуная.

В слові «*времени*», я думаю, буква в замі-
няє н з подоби окрису [к—к] і читаю не «*вре-
мени*», а «*кремени*».

г) Слова показують видную омилку тільки
у сему їдному місці, де їдно імя замінило друге:

Тѣй бо Олегъ
Ступаесть вь златъ стремянь
Вь градъ Тьмутороканъ
Тоже звонъ слыша
Давный великый Ярославъ.

Але «*давный великий Ярославъ*» не міг
чути того дзвону, бо його вже тогді і на сьвітї
не було. Олег буйствовав не при нїм, а при синї
його Ізяславї, значить тут повинно стояти не
«*Ярослав*» а «*Ізяслав*». Слова ж «*давный*» і «*ве-
ликий*» тож само не перечать моїй мисли. Назву
великого носив кожний київський князь, — зна-
чить і Ізяслав, а слово «*давный*» показує тільки
на Ізяслава I, бо був іще Ізяслав II. (Мстисла-
вич 1146—1154) і Ізяслав III. (Давидович 1157
—1161). А що тичеть-ся до того, що декотрі ду-

мають, що тут перенесник зробив Ярослава за Всеволода, то я скажу тільки, далеко легше було змилити ся з Ізяслава на Ярослава, ніж зі Всеволода на Ярослава; у мене принаймній основа на співучій, а у них нема і того.

д) Різномудки в словах доволі значні. От важніщі із них:

1. То растѣкашеть ся мыслію по древу.
Скача славію по мыслію древу.

Учені і перекладачі різно думали над сими словами: їдні думали, що тут омилка, і заміняли слово «мысль», то «пташкою» [п. Левитекій] то «соловієм» [п. Де ля Рю]. Другі думали, що тут проріха, і на пр. Вельтман переклав се місце так: «Мысли текли въ вышину какъ соки по дереву.» П. Гербель, рівняючи єї два місця, виводить, що *дерево* у співака значить *виобразно*, по гілякам котрої скаче Боян — *соловій старого часу*. А мені здаєть-ся, що «мысленное древо» значить не *соловія* і не *виобразно*, а просто *скусне дерево*, бо на полуднево-руській мові «змыслиный» значить «хитрий», «скусный», а *скуснес* дерево значить не що друге, як *струмент*; на се наводять і самі слова:

«Скача славію по мысленному древу» можна думати, що співак взяв для струмента такую назву або через то, що людськую назву мав за негідну для свого слова, начатого «старьми словесы», або через то, що в самій людській мові такої назви не найшло ся.

2. Старому Ярославу,
Храброму Мстиславу.

Красному Романови
Святъславличю.

Хоч декотрі і думають, що *»старый Ярослав«* — то Ярослав Святославич, брат Романа красивого і Олега Тьмутороканського, але уважаючи на то, що він поминаєть-ся ураз із Мстиславом та ще й перше него, далеко прикладніше думати, що се брат Мстиславів — Ярослав І.

3. Дивь кличеть врьху древа.

Перші видачі *»Слова«* думають, що *»дивь«* значить ся *пугало, сліпovorон*. П. Минаєв думає, що се *лісний чорт*; п. Гербель перекладає його совою через то, що по словах ученого Гаа із Загреба [Аграма] мало що не [в] усіх західних Славян *дивом* називаєть-ся *вудвуд*, котрого крик, як у нас крик сови, приймаєть-ся дунайськими Славянами за недобрый знак. А мені здаєть-ся, що слово *»дивь«* або *»диво«*лучше поставити так, як воно є, бо сеє слово іще досі не замерло в піснях Полудневої Руси. Так в одній великодній пісні співаєть-ся:

Перейду я поле, стану на межи,
Аж моє *диво* нине лежить.
Ой, стану я гадати,
Як би те *диво* назвати?

Правда, трудно по сій їдним-їдній може пісні сказати, що то за диво, але тим не менше завважна дум[к]а М. Максимовича, що див — то *злий, недобрый дух*, бо і в перській вірі дивами називають ся *пекельній духи*.

4. Тьми тресну земля.
И многы страны *хинова*.

Я думаю, що слово *хинова* значить *финова*, опираючись на то, що полуднево-руська мова завєігди переменяє *ф* в *х* або *хв* (на пр. Futter хутір, Федор Хведько), а що *хини* значить *фини*,

то показує і сам співак, котрий зараз і вилічує
єї народи, куди разом відносить і Половців:

Тѣмъ тресну земля,
И многы страны хинова:
Литва, Ятвязи, Деремела и Половци.
Сулицы своя повръгоша
А главы своя поклониша
Подъ тыи мечи харалужныи.

5. Изъ Кыѣва дорискаше
До куръ Тьмутороканя.

Думали декотрі, що «куръ» значить місто
Курськ, але слово «до куръ» звичайне і ужитне
на Полудневій Русі і значить *нічний час до*
крику півнів.

6. Сего бо нынѣ сташа
Стязи Рюриковы,
А друзии Давидовы:
Къ рози нося
Имъ хоботы пашуть
Кония поють на Дунаи.

Як уже не перекладали сего місяця!

- I »Знамена Владимирови достались Рюрику и Давиду, которые нося ихъ на рогахъ землю вспахиваютъ.« [А. Шишковъ.]
- I »Нынѣ стали знамена Рюрикови, а другіи Давыдови, но сіи сдѣлавшіеся могущими въ сапогахъ землю пашуть.« [Пожарскій.]
- I »Нынѣ знамена его стали Рюрикови, а другія Давыдови, но враги ихъ впряженные въ плугъ вмѣсто воловъ пашуть на нихъ.« [Грамматинъ.]
- I »Знамена его уже стали Рюрикови, а другія Давыдови, но рога нося имъ пашуть хвосты.« [Максимовичъ.]
- I »Знамена его достались одни Рюрику, а другія Давиду, но когда и они носятъ трубы [военныя], то знамена развѣваются.« [Дубенскій.]

І »Теперь его стяги вмѣстѣ съ наслѣдствомъ, доставшимся Рюрику съ братомъ Давидомъ, словно волю запряженныя въ плугъ подъ ярмомъ ненавистнымъ никнуть, межъ тѣмъ какъ тяжелыя копы свистятъ на Дунаѣ.« [Г: Гербель.]

А мені здасть-ся, що сес місце можна толкувати далеко простіше. Я думаю, що »рози нося« то не *воли*, а *волинські* князі Роман Мстиславич Володимирський і Мстислав Ярославич Луцький — внуки великого князя Ізяслава II. Перший із сих Волинців в 1199. році по просьбі Галичан став правити Галичом і тим підійняв на себе свого тестя Рурика київського. Почали ся бійки, і Роман два рази зганяв Рурика з великокняжого стола і навіть постриг його в монахи, — отсе-ж то і є: »*хоботы пащуть*«. А як хто мені скаже, що слово *Волинь* і *Волинський* не виходять з слова *віл*, бо тая сторона називала ся колись *Welyń*, то я знов скажу, що слово *welyń* так стосуєть-ся до слова *Волинь*, як слово *welna* до слова »*волна*«, як слово »*Велес*« до слова »*Волюс*« і що значить ся всі вони мають іден корінь »*волъ*«, і через то нема противи і тут мой думці.

7. Сорокы не трескоташа
Полозю ползоша только
Дятлове тектомъ
Путь къ рѣцѣ кажуть.

Слово »*полозю*« звичайне читають »*по лозю*«, а із ліз роблять *шляки* і заставляють повзати по шляках то сорок, то дятлів, а я думаю, що слово »*по лозю*« стоить замість »*полозис*« і значить *полози* [такіі здоровенніі вужі або які б не було гади, *plazy*].

8. Рекъ Боянь и ходы
На Святъславля пѣстворца

Старого времени Ярославля
Ольгова Коганя хоти.

Сего місяця зівсім не можуть розібрати. От на приклад як його перекладає самий новіщий перекладач Слова п. Гербель :

Вѣдь сказали же Боянѣ,
Какъ и вѣщій Коганъ —
Пѣснотворецъ временъ Ярослава —
Говорилъ въ старшю,
Прославляя войну
И походъ старика Святослава.

Я думаю, що Коган через то називасть-ся Олеговим і Святославовим, що він жив у Олега і у Святослава Олегового батька, а піснотворцем старого времени Ярослава через то, що він їм співав за Ярослава Великого, Святославового батька. На його то жінку [хоти], котра може зісталась бідною вдовою, Боян і сказав ходюче слово [ходи]. Так єї слова я й перекладаю :

А пішло ж ходюче слово
Старого Бояна
І на жінку молодую
Співака Когана,
Що жив колись у Олега
І у Святослава
І співав їм старе время
Діда Ярослава.

е) Різномудки в мислях виробили і несправедливий поділ мислів і несправедливий поділ цього »Слова«. Несправедливий поділ мислів видно от в яких місяцях :

1. Скочи отъ нихъ лютымъ звѣремъ
Въ пльночи изъ Бѣлаграда,
Объсеи ся снѣгъ мгль...

Сїї слова я розділяю так :

Скочи отъ нихъ лютымъ звѣремъ
Въ полуночи:
Изъ Бѣлаграда обѣси ся
Синѣ мглѣ...

2. Рѣка Стугна худу струю имѣя...
Уношу князю Ростиславу
Затвори Днѣпръ темнѣ березѣ.
Плачеть ся мати Ростиславля
По уноши князи Ростиславѣ.

Тут слова «темнѣ березѣ» зівсѣм не відносять ся до першої мисли, а до другої і показують місце, на котрѣм плакала мати Ростислава, значить ся їх треба відділити від першої мисли.

3. Страны ради,
Гради весели.
Пѣвше пѣснь старымъ княземъ,
А по томъ молодымъ.
Пѣти: слава Игорю Святъславличю,
Буй-Туру Всеволоду,
Владимиру Игоревичю!

Тут «*страны ради*» і «*гради весели*» зівсѣм не від того, що вони могли співати піснї і старим князям і молодим, а від того радї, що вечер повернув ся, і закінчують не тілько мисль, але і цїлую співу, а що далше — то уже приспівка; значить ся сїї слова треба розкласти так:

Страны ради,
Гради весели.
Пѣвше пѣснь старымъ княземъ
А по томъ молодымъ пѣти:
Слава Игорю Святъславличю!
Буй-Туру Всеволоду!
Владимиру Игоревичю!

То-ж саме можна сказати і за поділ цїлого «Слова». Звичайне його дїлять на 12 часток чи пісень; але хочай і справді є декотрі місця, де сей поділ припадає по мислях, за то є і такі

місця, де спояні мисли зівеїм розлучні і розлучані зівеїм спійні. Так —

1) Пісня VI. закінчуєть-ся словами :

Униша бо градомъ забралы,
А веселіє пошче. —

а VII. зачинаєть-ся :

А Святъславъ мутенъ сонъ видѣ —

тогді як спійка між семи словами сама щільна і нерозлучна; тут або кінець пісні VI. треба приложити до початку VII, або VII. приложити до VI.

2) Пісня VIII. відділяна від VII. і відділяна дуже насильним способом. Уже і через то не годило ся б її відділяти, що вона продовг мови Съвятослава (бо співакови зівеїм не було потреби викликати до князів, котрих уже за його часу не було, або були, та уже на других місцях, і просити їх на поміч Ігореві); а тут ще й поділ зробляно Бог зна по якому.

Слова :

Се у Римъ кричать
Подъ саблями половецкыми,
А Володимиръ подъ ранами, —
Туга и тоска сыну Глѣбову!

і слова :

Великый княже Всеволоде!
Не мыслю ти прилетѣти подаю
Отня злата стола полюбости? —

очебачне мають самий близький стосунок, бо і між Володимиром і Всеволодом був стосунок самий близький. Володимир разом з своїми братами обрав Всеволода своїм головою і великим князем, значить Всеволод і повинен був ратувати Володимира при лихій годині.

3) То-ж саме треба сказати і за пісню IX. Перша її половина — то продовг тої-ж самої мови Сьвятослава, значить ся вона і повинна бути приложена до пісні VIII.

Несправедлива спійка видна :

- 1) В пісні VII. Тут слова Сьвятослава треба б відділити від його сна і толкованья його боярами: тим більше, що тут Сьвятослав говорить уже не з боярами, а викликає то до Ігоря і Всеволода, то до князів.
- 2) В пісні IX. кінець мови Сьвятослава звязано з пригадкою співака за Всеслава, значить ся остатне повинно бути відділяно від першого.
- 3) В пісні IX. погоню за Ігорем Ізака і Кончака то-ж само можна легко відділити.
- 4) На остаток в пісні XII. слова: »Пі́вше пі́снь старымъ княземъ« — до самого кінця то-ж само повинні бути відділені, бо вони уже не пісня, а присівка.

Таким способом ціле »Слово« я ділю на тринадцять часток, збиваючи усе окрім заспівки і присівки в три поділи.

1. Заспівка.

I. Війна.

2. Виправа Ігоря і Всеволода.
3. Перша щаслива бійка.
4. Друга нещасна бійка, котра закінчилась полоном Ігоря.

II. Туга.

5. Нахід Половців на Русь.
6. Сон Сьвятослава і товк його.
7. Плач Ярослава і виклик до князів.

8. Пригадка співакова за Всеслава і ривіївка давнього стану Руси зі станом співчасним співакови.

III. Поворіт.

9. Ярославна благає помочи у сьвітових сил.
10. Сьвітовії сили помагають і Ігор біжить.
11. Ізак і Кончак ідуть за ним у погоню.
12. Радість Руси з Ігорового повороту.
13. Присівка.

27.—29. II. 1860.

З А С П І В К А.

Чи не гоже-ж то нам буде
Словом давним, брате,
Словом трудних оповідок
Пісню надпочати,
Пісню тому Ігореви,
Сьвятослава сину,
Що водив колись на бійку
Храбрюю дружину?
Та й почати ся тій пісні,
Як билина бає,
А не з думки, не з замислу,
Як Боян співає.

Бо Боян той, як кому лиш
За пісню береть-ся,
То мислю по дереві
Так і рзтечеть-ся.
І ганяє сірим вовком
Через гори, яри,
І літає орлом сизим
Під самії хмари.

Лиш бувало усеобиці
Давні спогадас,
Десять соколів на стадо
Лебедів пускає.
І которую лебідку
Сокіл дотикає,
Та лебідка попереду
Пісню і співає:
То старому Ярославу,
То тому Метиславу,
Що касожьського Редедю
Зарізав на славу.
Або коли спогадає
Недавню годину,
То й красному Романови,
Сьвятослава сину.
Не соколів на лебідок
Тої Боян пускає:
То він пальці свої віщі
На струни спускає.
І на живі тії струни
Лиш пальці наскочуть,
То вони вже самі славу
Князям і бренькочуть.

Так пічнемо ж собі, брате,
Пісню ту співати
Від Владимира старого
До Ігоря того,
Що закріпив собі розум
На буйнії волі,
Що наострив своє серце
Відвагою в полі:
А з відваги і дружину
Повів молодецьку

За рідною землею руську
В землю половецьку.

І. Війна.

1.

Глянув Ігор против сонця,
Сонце померкало
І від него ціле військо
Тьмою прикривало.
А він каже до дружини :
»Братя і дружино!
Лучче ж нам потягтим бути
Ніж в полоні гинуть!
А сядемо, милі братя,
На бистрій коні,
Подивим ся, погуляєм
По синьому Доні!»

Спала князеви охота
Дону скоштувати ;
І в запалі забув знамя
І став промовляти :
»Хочу з вами, Русинами,
Військом молодецьким,
Копе своє приломити
В полі половецьким.
Хочу в полі половецьким
Голову зложити,
Або Дону великого
Шеломом попнати!»

О Бояне, мій Бояне!
Старий соловію!
Пощобечи полки сїї,
Бо я не умію.

Ти по дереві мисленім
Соловійком граєш,
Ти до хмари і до неба
Думкою літаєш.
Ти споїв би враз і славу
І тогдішнє горе,
Ти слідив би за Трояном
Через яри-гори...
Скажи ж мені, як почати,
Подай мені руку!
Може було так співати
Олегову внуку:
Не сокобли через поле
Від вітру несуть ся,
Галичі стада до Дону
Великого бють ся.
Або може, мій Бояне,
Велесовий внуке,
Може було так почати,
Може було б лучче:

Пржать коні за Сулою;
В Київі весілля;
Трублять труби в Новім-граді,
Стяги край Путівля.
Ігор тільки Всеволода
Милого чекає...
Аж Всеволод прибуває,
Брату промовляє:
»Іден ти мій, брате-сьвіте!
Ідна моя слава!
Та-ж обидва ми, Ігорю,
Сини Сьвятослава!
Сідлай, брате, свої коні.
А мої готові,

Там у Курська осідлані
Стоять на готові.
А мої Куряне жваві
І сьвідомі діти:
Вони в мене під трубами
З-маленьку вповиті,
Кінцем копя годовані,
Зросли у шеломі,
Путь-дорога їм відома,
Яри їм знакомі.
У них луки натягнуті
А тули відкриті,
У них шаблі ізострені
І кривлею змиті.
Самі скачуть серед поля
Як вовки кроваві,
Шукаючи собі чести
А князеви слави!»

І вступив могучий Ігор
В стремено ногою
І поїхав з своїм військом
По чистому полю.
Сонце йому путь-дорогу
Тьмою заступає,
І ніч стогне і грізбою
Птахів розбуджає.
І звірина серед степу
Свище, завиває,
І на дереві високім
Диво викликає.
І шле чутку на Поморе,
Сулу і Суроже,
Волгу, Кореунь і до тебе,
Тьмуторканський боже.

І Половці неготові
Дороги обрали
І до Дону великого
Степом пробігали.
І скрипіли їх теліжки
В опівнічну пору,
Як лебеді розпущені
По синьому мору...

Веде Ігор своє військо,
К Дону поспішає,
А біда його без часу
Ітахів опасає,
Та й вовки в ярах подобно
Лиха виглядають,
І орли на кости клетком
Зьвірину скликають.
На червоні щити брешуть!
Степові лисиці...
О руськая земле, земле,
Ти вже на границі!

Довго-довго ніч смеркає,
Зоря-світ запала,
Мгла по полі розкотилась.
Поля покривала.
Заснув щебет соловійний.
Галки починають,
А Русини серед поля
Міцно спочивають.
І все поле згородили
Своїми щитами,
Шукаючи собі чести,
А князеви слави.

2.

Рано в п'ятницю Русини
Половців нагнали
І полки їх поганії
Прахом потоптали.
І розсипались стрілами
По вражому полю,
Красних дівок половецьких
Гнали у неволю.
Брали злото й паволоки,
Брали оксаміти,
А лишкою мости собі
Почали мостити.
І мостили по болотах
Та по грузовинах
Опанчами, кожухами
Зрочам Половчина.
А червоний стяг і гілку,
Білу хоругку
І срібнеє стружа — дали
Олегову внуку.

І Олега гніздо храбре
Подрімати сіло ;
О, далеко-ж воно бідне
В поле залетіло...
Ніби воно й не родилось
Само для обижі
Ні соколу, ні кречету,
Ні звірині хижій.
Ні соколу, ні кречету,
Ні орлову сину,
Ані тобі, чорний ворон,
Вражий Половчину !

А Ізак уже сірим вовком
Вибігає з дому,
Кончак йому сліди править
К великому Дону.

На другий день дуже рано
Руські поглядають,
Аж кроваві в небі зорі
Сьвіт оповідають.
Чорна туча іде з моря
І закрити хоче
Штири сонця: а по нїї
Блискавка мигкоче.
Бути, бути сего ранку
Великому грому,
І дощеві йти стрілами
З великого Дону!

Тут то коням приломатись,
Коням молодецьким,
Тут то шаблям потріщати
В шеломи польвецькі
На сій річці, на Каялі,
В великого Дону!...
О руськая земле, земле,
Вертай ся до дому!...

Ото й вітер, внук Стрибога,
Замахав крилами
І на руське військо з моря
Повіяв стрілами.
І движить земля і стогне,
Ріки текуть мутно,
Порох поле покриває,
Стяги мають смутно.
Ідуть з Дона, ідуть з моря
Половецькі сили,

Зі всіх сторін Всеволода
Полки обступили.
І бісові діти криком
Поле згордили,
А червоними щитами
Руські згордили.

Закричали Половчане,
Запржали коні...
А ти, Туре Всеволоде,
Стоїш на бороні!
Ти на військо половецьке
Прискаєш стрілами,
Ти гремиш об їх шеломи
Стальними мечами.
Куди скочиш, де посьвітши
Шеломом блискучим,
Там голови половецькі
Валять ся на кучи.
І шеломи оварські
Щербаті валились,
Бо у тебе, Всеволоде,
Стріли закалились...

Та якій-ж йому, братя,
Дорогії рани!
Він забув життя і шани,
Чернигів коханий.
Забув звичай і обичай
І столицю ясну
І княгиню свою милу,
Глібовну прекрасну.

3.

Були віки Троянові,
Літа Ярослава,

Були бійки і Олега,
Сина Сьвятослава,
Що мечем бувало тільки
Громи висікає
Та по цілій землі руській
Стріли розсіває :
Що бувало в Тьмуторкані
В стремено стунає,
А Ізяслав у Київі
Брязки зачуває, —
А Владимир Всеволодів,
Хоч сам не без духа,
У Чернигові що ранку
Затикає уха.
Тоді й самого Бориса,
Сина Вячеслава,
Привела на суд до себе
Олегова слава,
І поклала на зелену
Кінську панолону
За обижу Олегови,
Князю молодому.
Там і князя Ізяслава
Вони доконали,
І Сьвятополк свого батька
Із тої Каяли
Повелів між коні взяти,
Між угорські змії,
І відвезти до Києва
До церкви Софії...

О. Олега Гориславици
Війни памяталась :
Тоді землі в усобицях
Росли й засівались.

І життя Дай-Бога внука
В грімалах губилось,
А з-за князів і їх людям
Віку вкоротилось.
Тогді рідко в землі руській
Орачі співали,
А частіше коло трупів
Ворони кричали,
Та ще галич лепетала
Та збирала діти,
Коли з ними на поживу
Хтіла полетіти.

Так то, люде! Були бійки,
Були в нас і смути,
Та такої, як се була —
Такої й не чути!
З рання сьвіта до вечера,
З вечера до сьвіта,
Легять стріли калені
Як град серед літа,
Гремлять шаблі об шеломи,
Копя молодецькі
Тріщать в полі чужоземнім,
В землі половецькій.
Чорна земля під копитом
Як та ріля зрита,
Вся костями посіяна
А кривлею злита.
Полягли там Всеволода
Полки головою
І по цілій землі руській
Ізійшли тугою.

Що-ж то мені зашуміло
Рано за горами?

Що-ж то мені задзвеніло
Ще перед зорями ?
То князь Ігор своє військо
В поле завертає,
Бо жаль йому Всеволода,
Що там помирає.
І били ся день і другий,
І третій день бились.
Та в полудень — і Ігоря
Стяги повалились.

Тут то братя розлучились
З берега Каяли,
Тут для себе кровавого
Вина не дістали.
Тут лиш військо докінчило,
Сватів попоїло,
А само за руську землю
Положило тіло.
Никне трава жалощами,
Листя ізсушилось,
І дерево небологом
До землі склонилось.

II. Туга.

I.

Не весела-ж бо то, братя,
Година настала :
Вже пустиня та повітря
Силу повкривала.
То в синах Дай-Бога внука
Злибіда ожила
І на землю Троянову
Дівою ступила ;

І лебіжими крилами
Розплескала море,
І у Дону плескаючи
Розбудила горе.
Розбудила время тяжке,
Підійнялись Хвини,
А у князів на поганих
Усобиця гине,
Бо брат брату став казати :
»Се моє, мій брате !«
— І се моє, і то моє !
Другий став казати,
І за мале як велике
Стали вимовляти,
І самі на себе стали
Гримало кувати.
А погані зі всіх сторін
Зволікали сили
І на рідню землю руську
Бідою ходили..

О, далеко-ж зайшов сокіл
К морю птиці бити,
Та храброго вже Ігоря
Полку не векресити.
Жля і Карна в руську землю
З криком поскакали
І там в полумні червонім
Змагу вимивали.
І сплакались руські жони,
Стали голосити :
»Ой уже-ж нам мужів милих
Мислю не змислити.
Ні мислю ізмислити,
Думою здумати,

Ні очима оглядати,
Ні гостинці брати,
Ані золота ні срібла
Не пересипати!»

Застогнав бо вже і Київ
Жальом та тугою,
Зажурив ся і Чернигів
Чапастю лихою.
Туга тяжка розільлялась,
Наробила жалю,
І печаль тече, жирує
По руському краю.
А князі усе на себе
Гримало кували,
А погані руську землю
Всюди обігали,
І збирали дань по білці
Від кожного двору,
І сипали добром руським
По синьому мору.
Бо тії два Сьвятославїї,
Дві храбрїї сили,
Всеволод і храбрїй Ігор
Кривду розбудили.
Котру батько їх київський
Приснав було тихо...

О, великий Сьвятослав той
Був Половцям лихо!
Він розпудив їх полками,
Стальними мечами;
Він на землю половецьку
Наступив ногами,
Притоптав горби високі
І яри глибокі.

Змутив ріки і озера,
Висушив потоки ;
І Кобяка з лукоморя
Вихром молодецьким
Він вихватив із желізних
Полків половецьких.
І попав Кобяк поганий
В Київ у столицю
В Сьвятославові покої,
В князеву грядницю.

То-ж то Німці і Венедці,
Греки та Морава
Князя Ігоря не хвалять,
Хвалять Сьвятослава.
Того гудять, бо він стратив
Полки молодецькі
І руськеє злото вепнав
В ріки половецькі.
Ще й для себе молодого
Добув сідло нове,
Сїв із свого золотого
В сідло конційове.

2.

Зажурили ся забрала,
І весільля плаче,
І Сьвятослав зажурив ся,
Смутний сон побачив.
Снилось менї, став казати,
І виділи очи.
Що в Києві між горами
Спав я сеї ночі,
І що ви коло постелї
Тисової стали

І чорною папломою
Мене одягали ;
Що хтось менї вино чернав,
Вино синє було,
І з тяжкою трутиною
Ізмішане було ;
Що з порожних черенашок
Женьчуг висипали
Мнї на груди якісь люде
І мя милували ;
Що в теремі злотоверхім
Стелю похитнуло,
І дошки самі стояли,
Сволока не було ;
Що ворони ті бісові
Всю ніч-вечір грали
Та у Пліньська на болонї
Лїси оббивали...
А я шлю їх і не зіплю
На синєє море !...«

— »Княже! — мовили бояре —
Ум забрало горе!
Се-ж бо в тебе два соколи
Полетїло з хати,
З отня стола золотого
Щастя пошукати :
Пошукати Тьмуторканя,
Вернути до дому
Або шеломом поїйти
Великого Дону.
То вже крильця тих соколів
То вже припішали,
Тїї крильця вже погані
Шаблями обтяли.

А самих їх опутали
В желізній пута,
Бо в день третій — памятаеш,
Темно було тута.
Два червоних стовни згасло,
Дві сонці стемніло,
І молодих два місяці
З ними потемніло.
То Олега й Сьвятослава
Тьма обволочила,
То й на річці, на Каялі,
Тьма сьвіт перекрила...

Горе, горе землі руській
Великеє дуже :
Розсипались Половчане,
Як гніздо пардуже.
Розсипались, розільялись,
В морі затопили,
І їх буйство великеє
Дає Хвину сили.
І знесла ся уже ганьба
І стала хвалою,
Уже й нужда підійнялась,
Тріснула на волю,
Уже й диво покотилось
По чистому полю.
І готські дїви грають
По синьому морю
І по березі співають,
Руським злотом дзвонять ;
Вихваляють время Буса,
Земсту Шараконя ;
І милують тую земсту
Як дитину мати, —

А нам уже, нам дружині,
Весільля не мати!»

3.

Тогді Сьвятослав великий
Сплакав за князями
І золоте слово мовив
Змішане сльозами :

»Ой, Ігорю, Всеволоде !
Сини мої милі !
Рано-ж бо ви половецьку
Землю заквилили.
Рано землю ту мечами
Стали заквиляти,
Рано, рано собі слави
Почали шукати.
Та не чесно-ж бо ви, діти,
Ворога побили,
Та не чесно-ж кров погану
По землі пролили !...
Знати серце ваше храбре
У горні стоїлось,
Ще й до того у буюсти
Само закалилось.
Закалилось, закувалось,
Діти мої милі !
Чи-ж сивині моїй срібній
Се ви учинили ?
Не виджу-ж бо я ні власти,
Ані війська много,
Богатого та сильного,
Ярослава мого,
Мого брата Ярослава,
Що ходив війною

І з чернігівською білю,
З білю і чужою:
Із Могутів і Татранів
І із Шелебірів,
Із Топчаків і Ревугів,
І із Голебірів,
Що без щита з захолявком
Полки криком били
І в прадідню собі славу
Не в дзвони дзвонили.
Та сказали-ж ви : самі ми
Слави захотіли,
Передною самі візьмем,
Задню переділим...
Ой, Ігорю, Всеволоде!
Жаль мені вас, діти,
А чи-ж диво мні старому
Та помолодіти ?
Таже в літах саме й сокіл
Птиць високо гонить
І не дасть гнізда в обижу
З свої оборони.
Але княже зло настало,
Пособи не буде,
Тепер в нівеч обернулись
Години і люде!

Під шаблями Половчанів
Кричать коло Ромен,
Володимир під ранами —
Всюди плач та гомін.
Туга князю Владимиру,
Глібовому сину!...
А ти, княже Всеволоде,
Прихильного кинув?

Чи-ж не міг би ти здалека
Мислю пролетіти
Отня стола золотого
Спасти, поглядіти ?
Таже веслами ти можеш
Волгу розкрити,
Таже шоломом ти можеш
Весь Дон перелити !
Як-би ти був, — одставили б
Половці погані :
Була б яга по ногаті,
Коңцій по різані.
Та-ж ти можеш і по суху
Стрілити до Дону
Шереширами живими
Глібового дому !

А ти, Руриче й Давиде !
Правнуки орлові !
Чи-ж не ваші-ж то шеломи
Пливали по крові ?
Чи-ж не ваша-ж то дружина
Літає на волі,
Як ті тури пораняні
На чужому полі ?
Вступіть, пани господарі,
В золотее стремя
За обижу половецьку,
За лихее время,
І за рідню землю руську,
За Ігоря рани,
За буйного Сьвятославця
Грімніть на поганих !

Ти Галицький Осьмомисле,
Княже Ярославе !

На золотім столі своїм
Ти сидиш у славі.
Підпер гори угорській
Жлізними полками,
Заступив путь королеви,
Звів Дунайські брами,
Кидаючи через хмари
Кремінь до Дунаю,
Наряджаючи по ріках
Судна до Дунаю.
Твоя грізьба пролетіла
Помежи землями,
Ти Київу відмикаєш
Золоті брами.
З отня стола золотого
Острими стрілами
Ти стріляєш і салтанів
Деь там за морями.
Стрілай, княже Ярославе,
Кончака лихого,
Половчина поганого,
Коція старого,
За рідною землею руську.
За Ігоря рани,
За буйного Сьвятославця,
Стрілай його, пане!

А ти, княже буй Романе,
І ти, Местиславе!
У вас розум храбра думка
Заносить до слави,
І по славу, по кроваву.
Ви ходите сьміло,
І високо ви плинете
В буєсти на діло,

Як той сокіл, що в повітрі
Крила розширяє,
Коли птицю в своїм буйстві
Замогти бажає.
Бо папорги в вас желізні,
Шеломи латинські,
Ними трісла земля ціла
І сторони хвинські:
І Ятвяги й Деремела,
Литва й Половчане
Склали луки і голови
Під тими мечами...
Князі! князі! вже Ігорю
Сонце сьвіт закрило,
І дерево небологом
Листя обронило,
І по Рєї і Сулі стали
Городи ділити,
А храброго вже Ігоря
Полку не вкресити...
Вас Дон, князі, зве до себе,
Кличе, щоб летіли
І храбрії Ольговичі
На бійку поспіли!

О Ингварю, Всеволоде,
Ви руськая слава!
І всі три ви шестокрильї
Гнізда Местислава!
Не побійним ви жеребом
Власть забрали в руки,
На що-ж вам шеломи злоті,
Щити ляцькі й луки?
Загородіть, князі, поле
Кріпкими щитами,

Зачинїть ворота полю
Острими стрілами,
І за рідню землю руську,
За Ігоря рани,
За буйного Свѣтославця
Вийдїть на поганих!

Ідїть, князі! бо вже й Сула
Від Половцїв стала
І не тече срібним струйом
До Переяслава.
Ба й Литва вже підняла ся
На тих Половчанів,
І Двина тече болотом
Під криком поганих.
Там їдеи лиш син Васильків,
Ізяслав Полоцький,
Брязнув острими мечами
В шеломи литовські.
Він претрїнав було славу
Дїдови Всеславу,
Але і сам покотив ся
На траву кроваву,
Перекритий червоними
Вражими щитами,
Претрїпаний литовськими
Острими мечами.
І поганий князь литовський
Підняв його з крови,
Скотив його на постелю
І до него мовив:

»Вже дружину твою, княже,
Птиці повкривали
І червону кров полоцьку
Звїрі полизали!«

Не було тут його брата,
Брата Брячислава.
Ні другого Всеволода
Коло Ізяслава.
Їден душу жемчужною
Виронив із тіла
Через рану кровавую,
Злоте ожерілля,
І голоси ниють жалюм —
Зникнуло весілля,
Трублять труби Городенські!
Княже Ярославє,
І усї ви князі внуки.
Племя ви Всеславе!
Вкладіть мечі верезані,
Знизьте свої стяги.
Уже-ж бо ви вискочили
Із дідньої слави:
Бо своїми крамолами
Ви погані стаї
Стали зводити на землю,
На руській краї,
На руськую свою землю,
На життя Всеслава,
Котрій і так від Половців
Насил та неслава!

4.

Всеслав собі на сьдьмому
Трояновім віку
Кинув жереб тай поїхав
По любую дівку.
І круками, не ногами
Підпер ся об коні,
І прискочив до Кіїва

В желізній броні,
І там собі тільки стружам
Від коня свого
Дотикав ся до княжого
Стола золотого.
Від них скочив лютим звіром
В північній годині
З Білгорода, обієв ся
Ще в тумані синім.
І візницями тяжкими
Та трирогачами
Відчинив іще до раня
Новгородські брами ;
Розбив славу Ярославу,
Полив сухі ниви,
І з Дудуток сірим вовком
Скочив до Немиги.
А в Немизі снопи стелють
Та все головами,
А молотять по головах
Стальними ціпами.
І на тоці життя кладуть,
Решетами сіють
І живу ю душу з тіла
Лопатами віють.
І береги на Немизі
Низькі та кроваві
Не болотом посеяні, —
Руськими костями...

Всеслав було людий судить,
Князям раду радить,
А сам в ночі сірим вовком
І надить і вадить.
З Київа до Тьмуторканя

Ще до кур доскочить,
Путь Хорсови великому
Вовком перескочить.
Тому в Полотеськім дзвонили,
Утреню в Софії,
А він чував аж у Київ
Дзвони голоснії.
Але дарма! В другім тілі,
Хоч і душа віща,
Та зазнає біди часто,
Як та і невіща.
І на його може долю,
Долю нещасливу,
Боян віщий і ізмислив
Приспівку правдиву:
»Не тра, каже, ні хитрому
Ні горазду бути,
Бо і птиці гораздії
Суда не минути!«

О, стогнати руській землі,
Не час, не годину,
Спомянувши князів перших,
Першую годину.
Не сил було пригвіздити
Владимира того
До київських гір високих
Стола золотого.
І ото-ж то тепер стали
Стяги та коруги:
Їдні стяги Рурикові,
Давидові другі.
Но й Волинці носять роги,
Їм хоботи крають,

І їх копя на Дунаї
Славу їм співають.

III. П о в о р і т.

1.

Ярославни тихий голос
Незнакомий чує,
Зозулею рано-рано
Бідная воркує:
 »Зозулею полечу я,
Каже, по Дунаї,
Обмочу рукав бобровий
На річці Каялі.
Вийму з князя молодого
Половецькі стріли
І утру кроваві рани
На змученім тілі!«

Ярославна рано плаче
Дрібними сльозами,
У Путивлі на забралі
Воркує словами:
 »Ой вітре мій, каже, вітре!
Буйнее вітрило!
Чого ж ти, мій господине,
Вієш через силу?
Чого мечеш, чого гониш
Тії стріли хвинські
На легеньких своїх крилах
На мвлого військо?
А чи-ж мало тобі хмари
Віяти на гори
Та кораблі колесати
На синьому морі?
Чого-ж ти, мій господарю,

Ти моє весілля
По ковилю степовому
Як порох розвіяв?«

Ярославна рано плаче
Дрібними сльозами,
У Путивлі на забралі
Воркує словами:

»Дніпре славний! пробив же ти
Камінні гори
Через землю половецьку
На синєє море!
Мишував же ти на собі
Живі та здорові
Сьвятославові посади
В степи Кобякові:
Помилуй же мого мужа,
Дніпре-господине,
Щоб не слала сліз до него
Я на море синє!«

Ярославна рано плаче
Дрібними сльозами,
У Путивлі на забралі
Воркує словами:

»Сонце моє золотєє,
Сонце моє ясне!
Всім ти, сонце, єси тепле,
Всім ти єси красне.
Чого-ж лучі ті гарячі,
Ті пекучі дуже,
Ти пустило не на хмари,
А на військо муже?
І згагою серед поля
Луки їм спрагнуло,

І тугою на безводді
Тули їм заткнуло!»

2.

Аж бризнуло синє море
Саме в опівночі,
Ідуть зроки туманами,
Закривають очі.
Ігореви Бог путь каже
З неволі до дому,
На руськую землю к отню
Столу золотому.
Позгасали ще з вечера
Вечірній зорі:
Ігор спить, не спить і чує,
Мислю мірить поле,
Мірить з Дону великого
До малого Донця.
Аж кінь заржав в опівночі,
Ще до схода сонця.
І Овлур там за рікою
Свиснув на степови,
Дає князю розуміти,
Що все на готові.
Але князю знать не бути,
Земля загуділа,
Застукала, загрімала,
Трава зашуміла.
То вже вежі половецькі
З поля підіймались,
За Ігорем, за Овлуром
У погоню гнались.

А князь Ігор горностайом
К трістю підбігає,

Скочив гоголем на воду,
На коня впадає;
З коня скочив босим вовком,
Побіг лугом Донця
І соколом під туманом
Летить до схід сонця,
І збиває сірі гуси,
Лебеді й тетеру
На голодне сніданья,
Обід та вечеру.
Коли ж Ігор через степи
Соколом літає,
То Влур за ним сірим вовком
З задуг підбігає.
І обидва студеную
Росу отрясали,
Бо обидва свої коні
Бистрі підірвали.

»Ой Ігорю! — Донець каже,—
Не мал тобі слави,
Землі руської весілья,
Кончаку неслави!«
— »О, Донче мій! — Ігор каже, —
Не мал тобі слава,
Що милував ти на хвилях
Сина Сьвятослава;
Що стелив траву зелену
По-над берігами,
Одягав туманом теплим
По-під деревами.
Стеріг його ти гоголем
На воді при вітрі,
Чайками на бистрих струях,
Чернядю в повітрі.
Чи-ж не правда, каже, Стугна

Струю чудну має,
Бо чужі потоки зжерла,
Сама голодає.
І мутнії свої струї
Об корчі розтерла,
Молодому Ростиславу
Дніпра не відперла?
Там на темнім тім березі
Мати Ростислава
Оплакала молодого
Сина Ростислава.
Там і квіти зажурились,
Жалобою вкрились,
І дерева із тугою
До землі склонились!

3.

Не сороки ж то на полі
Вились, скреготали:
То їздили Ізак з Кончаком
І сліду шукали.
І ворони не каркали,
І галки замовкли,
Сороки не скреготали,
Полозі лиш повзли.
А дятелі путь до річки
Тукотом справляють,
Соловії живим співом
Сьвіт оповідають.

І мовить Ізак Кончакови:
»Ми жалю не маєм:
Коли сокіл в гніздо летить,
Соколича маєм,

Золоченими стрілами
Його розстріляєм!»

А до Ізака Кончак каже :
»Ми жалю не маєм :
Коли сокіл в гніздо летить,
То ми дівку маєм,
Опутаєм соколича
Та й жалю не маєм!»

І мовив Ізак Кончакови :
»Ой, брате, мій брате!
Коли його опутаєм,
Жалю будем мати.
Коли його опутаєм,
Осьміють нас люде,
Бо не буде соколича
І дочки не буде!
Тоді стануть на Каялі
Нас і птиці бити
І у полі половецькім
Більше нам не жити!»

4.

А пішло-ж ходюче слово
Старого Бояна
І на жінку удовицю
Співака Когана,
Що жив колись у Олега
І у Сьвятослава
І хвалив їм старе время
Діда Ярослава :
»Тяжко тобі, і голово,
Без плечій стояти,
Але гірко й тобі, тіло,

Голови не мати!
І як справді тілу важко
Без голови бути,
То так важко й землі руській
Без Ігора бути.

Сонце сьвітить ся на небі,
Небо осьвітилось.
А князь Ігор в землі руській,
І все звеселилось.
І дівчата на Дунаї
Співають і вють ся,
І голоси через море
До Київа льють ся.
Ігор іде Боричевом
У Київ на прощу
До святої Матер-божі
В церкву Пирогощу.
Поклонив ся, помолив ся
І сів на посаді,
І городи всі веселі,
І сторони раді!

П Р И С П І В К А.

Колись то ми князям старим
Співали, мій брате!
А потому і молодим
Прийшлося заспівати.
Слава ж Ігорю, Всеволоду,
Синам Сьвятослава!
Владимиру Ігоричу
І дружині слава!

Здорові ж ви, князі, будьте,
Здорова дружино,
Що боретесь за християнів.

Що погани гинуть!
Нехай гинуть погані,
Як у воду камінь!
За то буде князям слава,
А дружині амінь.

7.—9. II. 1860.

3. Мазепа,

гетьман український.

I.

Не орел то сивокрилий
Квилить серед степа:
В Білій Церкві свою гадку
Гадає Мазепа.
Він гадає, поглядає:
Тиха Україна,
А далеко на півночі
Встала хуртовина.
Встала страшна хуртовина,
Сьвіта не видати:
Хоче Москва із Ляхами
Шведа воювати.
І на шведськую границю
Почали ся здвиги;
Їдні здвиги аж до Нарви,
А другі до Риги.
Стала Москва коло Нарви,
Ляхва коло Риги,
І журять ся рижі Хвини,
І журять ся Ливи;
І трясуть ся від гарматів
Камінній гори,
І пінить ся від байдаків
Янтарнее море.

Аж озвав ся у Штокгольмі
Карло недоліток:
»А ходімо, пани Шведи,
Ратувати діток!
Бо не дармо трієлі гори,
Море забіліло:
То на наших діток Ливів
Два соколи сіло.
Іден сокіл сивокрилий —
Цар Петро московський,
Другий сокіл сивокрилий —
Король Август польський.
Атамани мої милі!
Львиголово, Любко,
Ви збирайте своє військо
Атаманське хутко!
Ви збирайте своє військо
На хвінській гори,
А я з своїм королівським
Піду через море!«

І в годині затрясли ся
Опівнічні гори,
Під Шведами забіліло
Янтарне море.
І Карло як лев могучий
На беріг ступає,
Вісім тисяч коло Нарви
Трупом покладає.
Забирає двісті стягів
І двісті гарматів.
І пускаєть-ся до Риги
Ляха відбивати.
Перескочив Двину-ріку
Мимо Каминиги,

В опівночі дяцьке військо
Відігнав від Риги :
До Варшави і Клісова
Прибув ще до рая,
Із Клісова до Пултуска
Прибув на сніданя :
А в обіді перед Карлом
Пишная Варшава
Відцуралась від Августа,
Взяла Станіслава.
А з Варшави аж до Сасів
Прибув на вечеру,
Вибив із рук у Августа
Дріздень, не тетеру,
Тай і каже : »Віддай, брате,
Польську корону,
То я тобі й твою саську
Віддам по закону !«

І від польскої корони
Август відцурав ся.
Тогді Карло зібрав раду,
На радї озвав ся :
»Ой ви Шведи, мої Шведи,
Храбрая дружино !
Побили ж ми вражих Сасів,
Вражу Ляхівщину !
Побили ж ми вражих Сасів,
Вражу Ляхівщину,
Та побиймо ж іще тую
Вражу Москівщину !
Ти, мій Любко, іди хутко
На хвиньській гори
Та стережи з Неві-ріки
Янтарне море.

А ти, пане атамане,
Голово ти львова,
Ти поведи своє військо
Із Риги до Пскова.
А король ваш із Ружою
Та із Горостоком
На самую Москву піде
Ляцьким Білостоком!«
І злякав ся цар московський
Тай не хоче битись:
»Ой брате мій, каже, Карле,
Лучше помиритись!«
— »Добре, добре! — Карло каже:
Я не забарю ся,
Чекай мене під Москвою.
Я там помирю ся!«
І живенько на границю
Збирає дружину,
Через річку Березину
Іде в Москівщину.

А Мазепа на Україні
Тільки поглядає,
Поглядає наоколо
Тай думу гадає;
Він гадає, промовляє:
»Чого-ж іще ждати?
Та лучшого тепер часу
Нічого чекати.
І нічого похилатись,
Бити головою
Перед вражою Ляхвою
Та перед Москвою...
Вража Польща замовчала,
Москви не видати,

Тепер би нам з ворогами
Бійку розпочати :
Тепер би нам відплатити
За нашу недолю,
Тепер би нам підійнятись
З неволі на волю,
І від Донця і Орелі
По самі Карпати
Могучес та сильнеє
Царство збудувати.»

І гадає гетьман думу
Тай не догадає,
Аж до него з Березини
Карло промовляє :
»Ой гетьмане український,
Мазено, мій брате !
Чи не хочеш ти зо мною
Москви воювати ?
Розібемо Москву вражу —
Будемо панами...
Не розібем, — не хрестити
Дітий з Москалями.
В мене буде своє царство,
А ти, милий брате,
Будеш тогді в Білій Русі
Царйом царювати !«

А Мазепа йому й каже :
»Спасибі за слово !
Я то, пане, й сам гадаю
Та не все готово.
В мене коні розсеїдані
На чистому полі,
В мене люде ізмучені
В тяжкій неволі ;

Тай за мною, милий пане,
Московські очі
Поглядають середо-дни
І посеред ночі.
Трудно, трудно з Москалями
Що небудь почати,
Але й трудно добре слово
Назад повертати.
Пожди ж, пане, коло Дніпру,
Годину, другу,
А я з-тиха на Україні
Децю поготую.
Поготую, тогді й піду
Битись з Москалями.
А тим часом нехай буде
Тихо межі нами!»

І поглянув знов Мазена
На Україну згодом,
Аж там листи Карловії
Ходять меж народом:
І від листів його славних
Україна ціла
На докола Мазени
Ройом загуділа.
»Пора, пора!» викликають,
А той як не чує, —
То водить ся з Москалями,
То сам бенкетує.
»Що-ж він, — кажуть молодії, —
Він за нас не дбає:
Так чого-ж він в руках своїх
Булаву тримає?
Гей коли-б то вона була
Та у Дорошенка,

У Палія, у Самуся,
Або Гордіска,
То давно би уже була
Воля на Україні
І козаки б не гинули
В енігах на чужині!...»

Так козаки молодії
Рвали ся на волю,
Нарікали на гетьмана
Та на свою долю,
Але гетьман бенкетує,
Ніби і не чує,
А тож само наоколо
Повстання готує.
І усюди його листи
Подумя готують :
То з Булавином на Доні
Козаків бунтують ;
То за річкою Уралом
Орду підмовляють,
То бунтують Запороже
І царом лякають ;
То неволять серед Криму
Несьмілого хана,
То за морем підмовляють
Сильного султана.
Ба і Карло з Березини
К Дніпру прибуває,
В славнім місті Головчині
Москву побиває.
Ще би трохи на полудень :
Вставай Україна! —
Але раптом дізнала ся
За все Москівщина.

II.

То не місяць серед неба
Сьвітить із зорйою,
То Кочубей у Полтаві
Хвалить ся дочкою.
Тай хвалить ся не даремне,
Бо та Кочубівна
Була пишна і хороша,
Як та королівна.
Поглядас як голубка,
Ходить як лебідка.
А бігас, то лігас,
Як та перепілка.
Як та піна, з-під намета
Груди виглядають,
Як ті тучі, чорні коси
Чоло вновивають.
Як та ружа садовая,
Ваблять її лица,
І чорнії її очі
Горять, як зірниця.
Не їден по нїї сохнув
І сьвітом журив ся,
На остаток і сам гетьман
В Мотрю залюбив ся.

Не по літах йому пара,
Але що чинити?
Наше серце не питає,
Коли полюбити.
Не суджена й Мотрі пара:
Мати не забула.
Що та Мотря у Мазени
Хрестницею була.
Але дармо стара ненька

Сватам відмовляла,
Дармо дочку заплакану
Словом розважала.
Два дні Мотря поплакала,
Не пла, ні їла,
А на третій і світлиця
Її опустіла.
Тогдї тільки стара мати
Усе пригадала,
Чого дочка молода
Другим відмовляла;
Чого було на гетьмана
Усе поглядала,
Чого було його пісні
Рідні співала;
І як гостив у них гетьман,
І то пригадала,
І задумку його тяжку
За земсту обрала.

І за дочку до старого
Вченилась марою,
Пригадує і ніч і день.
Не дає спокою;
Стогне, плаче, покрекає,
Виганяє з хати.
Жене його в Москівщину
Правду розказати.
І Кочубей пише листи,
Находить підмогу.
І в півночі козак Пекра
Їде у дорогу.

Та не громи-ж то тяжкії
Упали на степи:
Тяжкі листи Кочубей

Спали до Мазепи.
Дармо його цар московський
Листом потішає,
Дармо пише, що він листам
Тим не довіряє.
І дає йому на кару
Искру й Кочубія;
Та Мазепа не то видить —
Даремна надія.
Хоч суджених і карає,
А все розважає,
Чого в него цар московський
Військо відіймає;
Чого в него ще весною
Три тисячі взяли
Та панови Спнявському
На підмогу дали;
А жнивими із Ніжина
Та Переяслава
Москва собі три тисячі
Не спитавши взяла.
Чого знову полк Гадяцький
З молодим Трошинським
Посилають аж до Бугу
Бити ся з Ліщинським.
І ізнову кілька тисяч
В Москву забирають,
А Україну Москалями
З-тиха набивають.

Догадав ся старий гетьман.
Куди пак стріляє,
І сам приліг на постелі,
Ніби умирає.
І листами Петра-царя

Просить милость мати,
А короля у Батурин
Просить поспішати.
І з години на годину
Короля чекає,
А король там на границі
Лихо виробляє.
Перебрав ся аж за Дніпер
Ще перед живами,
Перегатив Чорну-Нану
Трупом-Москалями.
Стягнув Москву до Смоленська
В лихую годину,
А сам раптом через Сожу
Скочив в Україну.

Москва злить ся і лютусь,
Сили зволікає,
Край Лісного Львиголову
З хлібом розбиває.
А Карлови то й байдуже,
Не велика згуба,
Він літає орлом сивим
Коло Стародуба.
Він літає орлом сивим,
Весело кигиче,
І гетьмана к Стародубу
З Батурина кличе.
І підняв ся старий гетьман
Тай до него каже:
»Не покину Батурина —
Все добро поляже!
І двірок мій мурований,
І млини крилаті,
І запаси великії,

І сильні гармати.
Не покину Батурина,
Поки ти, королю,
Не прибудеш та не будеш
Разом із мною!»

Але гетьман український
Мови не кінчас,
Як до него цар московський
Листи посилає,
І листами вже не просить,
А із серцем каже:
»Іди, каже, під Чернігів,
Не хитри ся, враже!»
І силою під Батурина
Москва підступає,
Та слабого господаря
З хати випирає.
І упер ся старий гетьман:
»Лучше, каже, згину,
Ніж Москалям-людоїдам
Я Батурина кину!»
І для виду Апостола
З полком посилає,
А сам собі за життя ще
Похорон справляє.

Знати дуже у гетьмана
Серце заболіло...
Аж до него три соколи
Рідних прилетіло:
Іден сокіл Пулин Орлик,
Другий Войнаровський,
Третій сокіл — смілий Чечель,
Триворог московський.
І всі троє прилетіли,

Стали воркувати,
Стали гетьману старому
Раду розважати ;
Стали раду розважати,
Стали потїшати :
Пилин його через Десну
Взяв ся провожати,
Войнаровський взяв ся правди
В Москалїв добитись,
Сьмілий Чечель за Батурин
Присягнув ся битись.
І гетьмана із постелї
З-тиха підійняли,
І всі троє за неділю
Свого доконали.
Пилин Орлик з козаками
За Десну забрав ся,
Войнаровський собі правди
В Москви допитав ся,
А пан Чечель із гармати
Ревнув над валами.
І розпочав не дешево
Бійку з Москалями.

Тогдї гетьман край Семенощ
Військо запряє,
Поклонив ся на всі боки,
Мову починає :
»Братя мої ! товариші !
Діти мої, діти !
Перед нами дві безодні :
В котору летїти,
І де стати, безталанним,
При лихій годинї ?
Чи на право, чи на лїво.

Чи по середині?
І там сила і там сила —
На смерть будуть битись,
І комусь прийдесть-ся встати,
Комусь повалитись.
І що-ж тогді буде з нами
В лихую годину?
Подумаймо ми за себе,
Та за Україну!
Як зможе король шведський,
То запевне, люде,
Що знов наша Україна
Під Польщою буде,
І зацінить нашу волю
Гидкая Варшава...
Як зможе цар московський,
Чи-ж буде нам слава?
Чи-ж буде він нашу волю
Давню шанувати,
Коли посьмів на гетьмана
Руку підійняти?
Братя мої, товариші,
Вибирайте долю,
А я уже обгородив
Козацькую волю:
Король шведський обіцяв ся
Все для нас зробити.
І хоч війна ще покаже,
Кому із них жити,
Але й ми тепер повинні
За волю устати,
Ми повинні, милі братя,
До Шведів пристати.
І коли ми позабудем
Свої жалі, муки,

Нас до віку не забудуть
Наші діти, внуки :
А коли ми не захочем
За дїтйй подбати,
То будемо як остатні
До віку прокляті!»

І гримнуло десять тисяч
Як грім серед літа :
»Веди, веди, куди хочеш,
Веди на край світа!
Всі з тобою й за тобою,
А хто тебе кине,
Нехай жиє як відміна,
Як огида гине!»
І все військо гомонїло,
І все говорило,
Не промовив лиш полковник
Апостол Данило.
І все військо поспїшало
Ураз за гетьманом,
Зоставав ся лиш Апостол
З Гнатом Галаґаном.
Недалеко Стародуба
Стали відпочити,
Полковника Скоропаду
Хтіли прилучити.
Але дармо лили воду
В решето дюраве,
Не упало добре слово
На серце лукаве.
І Мазена йому плюнув,
В Гірки прибуває,
І з бунчуком-булавою
Короля витає,

III.

А щó-ж буде, пане брате,
Як Петро почує?
Почув Петро, підійняв ся,
Горить і лютує:
»Взяти, взяти, — викрикає, —
Батурин зубами!«
І кинулась Москва вража
Битись з козаками:
І біла ся день і другий,
І третій день білась,
На четвертий перед нею
Стіна повалилась:
Москва рантом до пролому,
Козаки до купи,
Як солома покотились
Московській трупи...
Як солома покотились,
Пролом запирають,
Але дармо Батуряне
Сили добувають...
Стіна рантом за плечима
І друга валить ся,
І в годині стала прахòм
Пишная столиця...
Щó ходило, не стояло —
Під ножем пропало:
Щó стояло, не ходило —
В огні запалало.

І промовив цар московський:
»Мазепу прокляти!
А козакам ізібратись
Гетьмана обрати!«
І по царському указу,

Поки прибувають,
Серед Глухова Мазену
Живцем проклинають...
І залякане козацтво
Указ зачуває,
І чотири полковники
В Глухів прибуває:
З Чернигова Полуботок —
Орел сивокрилий,
З Стародуба Скоропада,
Пеньок перегнилий:
З Переяслава Тамара —
Наймитчук московський,
А з Ніжина недорідок
Лукян Жураковський.
Зібрало ся і козацтво
Гетьмана збирати:
»Полуботка! Полуботка!«
Стало викригати.
Але Петро не вважає
На козацьку раду,
І сам для них обирає
Дурня Скоропаду.
І пішли полки козацькі.
Слова не сказали,
Тільки коні козацькі
Сумно заіржали.
І пішли полки козацькі
На чисте поле,
Похилились по сідельнях:
»Доле наца, доле!«
І пішли полки козацькі
Критими ярами.
Обільялись по Україні
Тихими сльозами.

Не дримає цар московський,
Ба й ті не дримають,
Перебрались через Десну,
Ромни відбивають.
А з Ромнами незабаром
Загорнули в руки
Гадяч, Лубни і Рашівку,
Лохвицю й Прилуки.
І розкинулись, зимують,
Нічого не дбають,
Тільки з Польщі — Станіслава
З військом виглядають.
І розкинулись, зимують,
Трудно отопитись,
Але Москва аж конас —
На морозі битись.
І на снігу, на морозі
Москва захитрила,
Кинула ся до Гадячу,
А Ромни відбила.
Тоді Карло обізвав ся
До Москви з Гадячу:
»Почекай же, Москва вража,
Я ж тобі віддячу!»
І на снігу, на морозі
Військо підіймає,
Місто Венрик із Москвою
До тла розбиває:
Край Красного Кута знову
З Москалями беть-ся,
На остаток край Опонні
Станом застаєть-ся.

І поглянув цар московський:
»Нічого робити,

Треба, каже, Стаїїслава
Від Карла відбити.«
І по Дніпру на сторожі
Москву розставляє,
До короля анї пари
З Польщі не пускає.

І поглянув король шведський :

»Нічого робити,
Треба, каже, Запороже
Від царя відбити!«
І на славне Запороже
Листи посилає,
Атамана Гордієнка
В гості запрошає.
І підняв ся Гордієнко,
Козаків скликає,
Коло міста Цариченька
Москву побиває.
Коло міста Цариченька
Москву побиває,
До короля та до Шведів
З військом прибуває.
Прибуває, промовляє :
»Королю, королю!
Щагливий ти, наш королю,
Що беш ся за волю ;
Не забудуть тебе люде
Поки сонця, сьвіта,
Тобі буде слава вічна
На вічній літа !«
— »І ти, брате український,
Гетьмане Іване!
Та нехай же й твоя слава
По вік не завяне ;

Та-ж ти кинув все для волі,
Все для України,
Та нехай же й твоя слава
По вік не загине!»

І обняли вони Костю,
Стали говорити:
»Порадь ти нас, милий брате,
Що будем чинити:
Чи кидати Україну,
Чи йти до Варшави,
Чи Вкраїни не кидати,
А йти до Полтави?»
І подумав Гордієнко
Тай став промовляти:
»Королю мій, милий батьку,
Гетьмане, мій брате!
Та на-що вам, мої милі,
Йти до Варшави?
А чи-ж мало у вас війська,
А чи-ж мало слави?
А чи-ж у вас не то військо,
Що у Нарви грало,
Що в Варшаві та Дрездені
Бальом бальовало?
А чи-ж у вас не то військо,
Що снігом ходило,
Що в дорозі на морозі
Москву полонило?
А зберіть-но своє військо,
Милії панове,
А у мене Запорожці
Усі на степови.
А у мене Запорожці
Усі молодецькі,

У них коні буджаківські,
А сідла турецькі;
Шапки у них все кримські,
А жупани польські,
У них шаблі дамаські,
Мушкети заморські.
Бились вони з Татарами,
Бились із Ляхами,
Тепер просять за Україну
Битись з Москалями.
Так чого-ж нам з України
Іти у Варшаву?
Лучше битись з Москалями, —
Ходім під Полтаву!

І весною, за водою,
В неділю раненько
Пішли Шведи під Полтаву,
Пішов Гордієнко.
Пішли Шведи під Полтаву,
Тай стали гадати:
Чи тепер Полтаву брати,
Чи Москви пождати?
Гордієнко — тепер радить,
Та Карло не дбає,
Він цілої Москівщини
До бійки чекає.
І щó буде, то вже буде,
Нічого чинити,
Карло хоче одним разом
Усе покінчити.

І стоять одну неділю,
Ба стоять і другу,
Стоять третю неділю,
Москви аві гу-гу!

На четвертій тільки сотня
Москви показалає,
Та і тая у Полтаві
В стіни заховаляє.
На пятії загреміла
Московська сила,
І під саму уже Вореклу
З царом підступила.
А на шестій, бодай її
Нігди не лічили!
Під Полтавою Карлови
Ногу перебили.
На семії через Вореклу
Москва переплила,
А на восьмій нещасная
Бійка наступила.
Наступила ще досьвіта.
Гримнули гармати,
Летять Шведи на окопи,
За ними чубаті.
Беруть рантом два окопи,
Третій перед боком,
І на третій кидають ся
Ружа з Горостоком:
Кидають ся, мотають ся,
Москва обступає,
Стріляють ся, рубають ся —
Москва не вважає;
Не вважає, обступає,
Тисне, притискає.
І два сильних атаманів
В полон забирає.
У полудень стало сонце
Вогнем припикати,

І все вiйсько на годинку
Сiло спочивати.
Тихо всюди, край Полтави
Тiлько вiтер вiє,
Тiлько трава зелена
Шовком зеленiє.
А година, ще година...
Боже, Твоя воля!
Закрiвавить ся крiвлею
Зелене поле!

Чуть з полудня вiйна знову
Вогнем розпалилась:
То голова з головою
На смерть уже билась:
Як вогонь червонi кулi
Змiями лiтали,
І валили цiлi стiни,
В крiвлi погасали,
І конниця саранчою
По полi лiтала,
На могили цiлi трунiв
Сьвiжi насипала.
Швед, Козак, Москаль рубає,
Когó не побало,
І все поле з його гуком
Пеклом виглядало.

Бились славно нани Шведи,
Бились і чубаті,
Але де вже їм бездольним
Долі виглядати...
Там Петро як лев могутий
На коні літає,
Додає живим охоти,
Вмерлих підіймає.

А Карла там кілька Шведів
Ледви що тримають,
І де треба йому бути,
Туди не пускають.
І махнув Карло рукою,
Мигнув до Мазени,
І все військо зворушилось,
Полетіло в стени.

Серед ночі край Полтави
І пють і гуляють,
А бездомні коло Дніпру
Чутко засинають.
І зріділа ніч над ними,
Вогні запалали,
Козаки варили кашу,
Коний наповали.
Устав Карло: »Гей, Іване!
Вставай, вже світає!«
А Мазена давно не спить,
З жалю умліває.
І захопив землі жменю,
На коня підняв ся,
І як кинув Україну,
Сльозами зальєв ся.

Та не сокіл же в неволі
Квилить-проквіляє,
То в Варниці край Бендерів
Гетьман помирає.
І край його Войнаровський
Із Орликом стали,
І як діти від гетьмана
Свої долі ждали.
І питає старий гетьман:
»А хто хоче слави?«

— »Я,« говорить Пилип Орлик.
— »Бери, коли жвавий!«
І питає ще раз гетьман :
»А хто хоче злота?«
— »Я,« говорить Войнаровський.
— »Бери, як охота!«
І родича старий гетьман
Наділив казною.
А Орлику дав у руки
Бунчук з булавою.
На остаток всі панери
Гетьман забирає,
Останній раз оглядає,
В подумя кидає...
І кидає у подумя
Тай говорить з-тиха :
»Нехай їден безталанний
Я зазнаю лиха ;
Нехай їден я загину,
А ті най панують,
І вороги нехай за них
І чутки не чують!«

*

Помер гетьман, та могили
В степу не видати ;
Шапок своїх не скинули
На него чубаті.
Шапок своїх не скинули,
Землі не носили,
Не синали над гетьманом
Пицної могили.
І хто ховав і де ховав,
Ніхто не спізнає,
Трава рівно край Бендерів

Стени укриває.
Ні травиця не промовить,
Ні вітер не скаже,
Ані ворон чорнокрилий
Місця не покаже.
Ніхто його не покаже,
Ніхто не згадає...
Їден чумаком як в Бендерах
Соли набирає,
Та ночує із волами
Серед того степу,
Мимоволі спогадає
Гетьмана Мазену...

7. — 18. III. 1860. _____

4. Іван Скоропада.

Сидить сова на камені,
Лунає очима;
Сидить гетьман Скоропада
Тай нижче плечима.
Не згадає, не зміркує,
Що йому робити...
Аж до него Полуботок
Почав говорити:
«Годі тобі, Скоропадо,
Плечима низати,
Пора тобі на Україні
Що небудь почати!
Де права ті, де вольности,
Що за них колися
Царі Фтодір і Олекса
Вічне покляли ся?
Подиви ся хоч на себе:
Чи тебе вважають,

Що укази всі без тебе
В полки розсилають?
Чи й гетьмана наказного
Москва поважає,
Що козаків, куди хоче,
В него відіймає?
І займає як погонців
То дрова возити,
То їх коні випасати,
То в грубах топити?
Тай на дворах на козацьких
Чи-ж не та-ж содома:
Сяка-така Москалина,
І той як у дома!
А в поході — не дай Боже
Вола чи підводу,
До бідного селянина
Москва як у воду.
А московські воеводи,
Пявки України,
Чи зенсають мало крові
Кождої години?
Там обдеруть Українця,
Там на суд прискочуть,
І усюди свої пальці
Кроваві вмочать.
А драгунів кілька тисяч!
Москвіщина міська!
Ти подумай, тільки в тебе
Московського війська!
Все то треба годувати
В лихую годину....
А ти поглянь кругом себе,
Поглянь на Україну!
Міста наші без гарматів.

Всі люде без солі,
Чернигівці без притулку.
Сердюки без долі.
Нам гарматів не вертають,
На Січ не пускають,
Чернигівці будували б,
Та не дозволяють.
Тай сердюки й компанійці
Дождали ся вдяки,
Погинають із голоду,
Як тії собаки.
Ти боїш ся царя, знати, —
Але й царі — люде:
Проси його, моли його,
Може що і буде.»

Але гетьман собі, знати,
Та не довіряє,
А Міняйла та Шафіру
В поміч обирає,
І завчасу задобряє,
Але не казною.
Задобряє козацькою
Землею, водою.
І пропало місто Почеп,
І Ямпіль пропало:
Місто Ямпіль із Почепом
Загорнув Міняйло,
А містечко Напорниця,
Верби й Козолупки
Помастили в Чернигові
Шафірови губки.
І як в гетьмана дурного
Кілька сіл не стало,
Тоді йому аж на серці

Нїби легше стало.
І в Решетилівку сьміло
Прибув з козаками,
І царйови подав просьбу
Своїми руками.
Подав просьбу тай чекас, —
Але чого ждати!
Не такий то цар московський,
Щоби пільгу дати.
Він права то і вольности
Нїби і зоставив,
Та до гетьмана до спілки
Москаля приставив.
Обіцяв ся приемирити
Своїх воєводів,
А все таки з України
Москви не виводив.
Заказав нїби і брати
Козацькі підводи,
І дворам казав козацьким,
Що не буде шкоди.
Але каже, що козаки
Служать не за волю,
Але служать як царйови,
По смерть головою.
Що Вкраїна ізморилась,
І сам нїби знає,
І від служби всіх козаків
На рік визволяє:
Але за то в Москівщину
Забрав всі гармати,
Чернигівцям не дозволив
Домів будувати:
Не дозволив будувати
Нї за які річи,

Не позволив і за сіллю
Їздити до Січи.
А за бідне тее військо.
Що з голоду мліло.
Сказав тільки, що пічнеть-ся
Незабаром діло.

А що, дожив до гетьманства,
Пане Скоропадо?
Бери ж тепер Ізмайлова
Собі до поради.
Він як батько тебе буде
Всюди оглядати,
Щоб ні Шведам, ані Туркам,
Нікому не дати...
Він за тебе по-тихеньку
Усе розпізнає:
Скільки казна колиць мала,
Скільки тепер має;
Хто з вас більше царя любить,
А хто Україну?
Бери ж його, Скоропадо,
В лихую годину.

Але гетьман Скоропада
Того не вважає.
Що його там цар московський
Право понижає.
І стольника Ізмайлова
Веде за собою,
І сів із ним у Глухові,
Тай сидить совою.
А Вкраїна гола, гола,
Саранча літає,
І повітре ядь смертельну
На людий зливає.

І в Київі, Чернигові,
По містах усюди,
Як солома по Україні
Повалились люди.
Але чого-ж пан Ізмайло
До царя женеть-ся,
А в гетьмана до поради
Протас зістаєть-ся?
Чого раптом пан Ізмайло
Іде з України?
Чи не жде ще України
Лихо з Москівщини?
Може й ждало яке лихо,
Але годі, брате,
Треба іти за границю
З Турком воювати...

Кілька років проминуло,
Турок замирив ся, —
Тоді Петро до гетьмана
Близше приступив ся:
»А щб, каже, Скоропадо,
Будемо робити?
Межи Вільгою і Доном
Гра канаву рити.
Але мені Москви жалко,
Москва — моя мати,
Так пішли ти кілька тисяч
Козаків чубатих.«
А той йому анї пише,
Зараз і збирає,
І з хорунжим Сулимою
За Дін посилає.
І пішли за Дін козаки,
Живцем помирають,

Та гетьмана Скоропаду
Тяжко проклинають:
«Богдай же ти, Скоропадо,
Ще маленьким згинув,
Що ти своїх Українців
Серед поля кинув!
Богдай же ти, Скоропадо,
Не діждав ся смерти,
Коли пустив кілька тисяч
Із голоду мерти!»

Але гетьман Скоропада
На те не вважає,
Він на дочку поглядає,
Тай царя питає:

«Скажи мені, ясний царю,
За кого віддати?»

— «А за кого? — Петро каже: —
За Москаля, брате!»

— «З охотою, ясний царю!»
Говорить огида,

І гетьманську свою дочку
За Товстого видав.

Але Москаль не до жінки, —

Помер Жураковський,
І поїхав в полковники,
Виродок московський.

Туман, туман по Глухові,
Туман по Україні,

А все таки недогода
Вражій Москівщині.

Москва каже, що Україні
Без Москви не жити,

І драгунів кілька тисяч
Хоче нагилити.

Та і чому-ж не гилити ?
Гетьман анї писне.
А пять тисяч іще лүчне
Україну стисне.
»Посидайте ж — Петро каже, —
Ба ні, погодїте!
Перше мене з царевичем
Моїм розсудїте!»

І зібралась Москівщина
На царську раду,
Прибув туди й Полуботок,
Привів Скоропаду.
»Гляди ж, — каже, — Скоропадо,
Не підписуй кари!
Докажи їм, що ми люде,
Люде не Татари!»
І от батько пише кару,
Пише уся рада,
Та не пише їден тільки
Гетьман Скоропада.
»Чому-ж, каже, ти не судиш?»
— »Бо не маю права!
Розсудити батька з сином —
Не легкая справа!»
І покарав Петро сина,
Тай жаль йому стало:
Тогдї слово Скоропади
І на серце спало.
І кличе він Скоропаду
Тай почав казати:
»Хтїв я, — каже, — кілька тисяч
Драгунів послати,
Але на-що кілька тисяч?
Ви добрії люде!

Для вас, добрих Українців,
І тисячі буде.»

Тоді гетьман Полуботка
К серцю пригортає:
»Полуботку, Полуботку, —
З дивом промовляє. —
Який же ти, Полуботку,
Дивний розум маєш,
Що ти мисли чоловічі
Як Чернигів знаєш!
Там, поглянеш, від панеру
Тільки відвернув ся,
А тут, дивись, кілька тисяч
Драгунів позбув ся.
А у мене самі беруть
Гори і долини.
А все таки не виведуть
Ані Москалини.»
— »Мовчи, — каже Полуботок, —
Не пригадуй того,
Що ти пустив аж на груди
Ворога тяжкого!
Ти не знаєш ще Міняйли!
Ззнаєш, зазнаєш!
Тоді, тоді, Скоропада,
Мене спогадаєш!»
Скоропада не слухає.
Уха затикає...
Але тільки до Глухова
З Москви прибуває, —
Йому й кажуть: »Заступи ся!
Прийшла на нас згуба:
Взяв Міняйло Мглин і Боблан
І часть Стародуба!»

Скоропада до Міняйли :
»Віддай, пане-брате !«
А той його по московській
Давай пробирати :
І сякий ти, і такий ти !
Чого вже не каже...
Тоді гетьман живо з хати :
»Почекай же, враже !«
І до царя пише листи,
Просить милость мати,
І Міняйлї на поталу
Гетьмана не дати.

Але дармо, що Міняйло
Закушав дубини :
Ізі злости він ще лучше
Взяв ся до України.
»Козаки лїннїві,« каже,
І давай їх мняти,
На пекельнїї роботи
Всюди розсилати.
»І селяне на укази, —
Каже, — не вважають,
І у себе засуджених
Москалїв тримають.«
І давай найкрасчі села
Всюди вибирати,
І від полків та від сотнїв
В казну відбирати.
І козаків кілька тисяч
В болотах пропало,
А селянїв кілька тисяч
Під Москву підпало.
А тимчасом цар московський
І забув за сина,

Йому знову в очах стала
Бідна Україна.
І дивить ся цар московський,
Тай став говорити:
»Чим би мені тих козаків —
Каже — заморити?«
А Міняйло йому й каже:
»А чим заморити?
Давай вали висипати
Та канави рити!«

І пішло дванадцять тисяч
Канаву копати,
А пять тисяч до Київа
Вали висипати.
І пішло дванадцять тисяч
Під саміі Хвини
До озера, до Ладого,
На край Москівщини.
І пішло дванадцять тисяч
І вже не верталось,
І памяти в Москівщині
По них не зісталось.
А пять тисяч у Київі
Вали збудували
І до віку на Україні
Памяти дістали.
І їх внуки не раз тепер
Вали оглядають,
І на рови подивлять ся,
Стануть тай гадають:
»То десь змії якісь були,
То не люде були.
Коли вони таку скибу
Землі відгорнули.«

І думає цар московський :

» Нічого боятись,
Тепер можна мені сьміло
За гетьмана взятись!
І подумав, і Протаса
В Москву викликає,
І в гетьмана права його
Раптом відіймає.
І в гетьмана права його
Раптом відіймає,
Тільки бунчук та булаву
Пому зоставляє.

І даремне Скоропада
Аж до Москви їде,
Надаремне усіх просить,
Справляє обіди!
Надаремне й царя просить
Божу милость мати,
Давню волю козацькую,
Права заховати.
Петро цмокнув його тільки :
» Щоб, — каже, — робити!
Та ми, — каже — і без того
Будем якое жити!»

І поїхав ся на Україну
Гетьман Скоропада,
Аж тзм уже гетьманує
Московська рада.
І шість сотників московських
Податі збирають,
І драгунів по Україні
Всюди розставляють.
А Велями, їх полковник,
Тільки поглядає,

Та до царя московського
Листи посилає.

Але гетьман Скоропада
Ще не проспав ся,
Як до него цар московський
З Москви обізвав ся :
»Годі, годі, Скоропадо,
Годі тобі спати,
Посилай-но двадцять тисяч
Козаків чубатих :
Десять тисяч на Ладугу
Канаву конати,
Десять тисяч за Хвалинське
Перзів воювати!«

І до царя двадцять тисяч
Гетьман посилає,
А сам раптом повалив ся,
Нагле помирає.
Помирає, промовляє :
»Мати моя мила!
Чом ти мене ще маленьким
В воді не втопила?
Не видала б Україна
Ні жалю ні болі,
Не програла б Москівщині
Ні прав ані волі.
Тепер годі, все пропало,
Усе через мене!
Прости мене, Україно,
Прости, моя нене!«

6.—7. VI. 1860.

5. Павло Полуботок:

Полуботку, Полуботку,
Наказний гетьмане!
А хто-ж тобі гетьманську
Булаву дістане?
Полуботку, Полуботку,
Голубе, соколю!
А як же-ж ти підіймеш ся
За козацьку волю?
Полуботку, Полуботку,
Рідная дитино!
А як же-ж ти ізійдеш ся
З вражим Веляміном?
Не питайте, хто Павлови
Булаву добуде:
Є у него Україна,
Є у него люде.
І пішли вже Семен Рубець
І Василь Биковський.
Лиш чекайте, щó то скаже
Цар Петро московський.
Нема царя в Москівщині,
Десь у Тегерані:
Але послі й туди за ним. —
І вже в Астрахані.
І за море, за Хвалинське,
Листи посилають
Та у царя серед бійки
Гетьмана благають.
А тимчасом і Велямін
Листи посилає,
Та до царя московського
З-тиха промовляє:
»Щó робити, — каже, — царю,

З тими козаками ?
Либонь вони хотять знову
Битись з Москалями !
Шумить, гуде Україна,
Козаки гукають,
А найбільше Милорадич
З Маркевичом грають.«

І подумав цар московський,
Тай із Тегераня
Серед зими свої листи
Шле до Астраханя,
Тай і каже Українцям :
»Почекайте, люде,
Поверну ся в Москівщину —
Тогді все вам буде !
Але за то й мене тепер
Послухайте, діти,
І п'ятнадцять мені тисяч
Козаків пошліте !
З Милорадичом пошліте
В Ладогу пять тисяч,
А з Маркевичом до Хреста
Пішліть десять тисяч !«
І пішли сумні козаки —
Нічого діяти...
»За то, — кажуть, — ми гетьмана
Будем живо мати !«

Та не ворон же то чорний
Із соколом беть-ся :
То Велямін з Полуботком
За права дереть-ся,
І обидва Петра-царя
Просять розсудити.
І говорить цар московський :

»Нічого робити!
Треба, — каже, — Подуботка
В Петропіль зазвати
І тут йому по-московській
Правду розказати!
І з Савичом і Чарнином
Павла викликає,
Але Павло послів собі
Вперед посилає.

І прибули у Петропіль
Посли молодецькі:
Полковники Данилович,
І Петро Корецький,
Бунчуковий Володьковський
І судець Грабенко,
І військовий з ними писар,
Завзятий Ханенко.
І прибули у Петропіль
Тай говорять: »Царю!
Візьми собі Веляміна,
Візьми нашу кару.
Судці твої московській
Нас добра не учать,
Богатого обдирають,
А бідного мучать;
Козаків за хлопів мають,
І гризуть гетьмана...
А чи-ж так то, яений царю,
Було за Богдана?...
Ти говориш, що Хмільницький
Сам царям прирадив,
Щоб московський воєвода
На Україні радив.

Але Павло Полуботок
Не ховас слова :
Він говорить : що там, — каже, —
Батькова умова...
Спершу, царю, піднови ти
Нашу давню волю,
Щоб ми самі судили ся
Помежи собою ;
Щоб ні стольник, ні боярин,
Ані воєвода
Не питали, не судили
Нашого народа ;
Щоб козаки самі собі
Розправу чинили,
І де три їх, щоб два собі
Третього судили.
І всі царі московській
Тее право знали
І за него своє слово
Царськеє давали.
Тай ти давав, ясний царю,
Як ізбирав раду,
Як давав нам у гетьманн
Пана Скоропаду !
Чого-ж тепер на Україні
Воєводи стали,
Чого права козацькій
Й вольности пропали ? !»

Незбаром за послами
Й Павло прибуває,
І з Чарнишом і Савичом
К царю підступає.
Підступає, дає листи,
Прочить за Україну, —

Але знати й Павло прибув
В лихую годину :
Ані Петро, ні бояри
За него не дбали,
Його листи за Україну
Під сукном лежали.
І чекає Павло місяць,
Ба й другий чекає,
Ба й чекає місяць третій —
Цар не закликає.
»Почекай-же, — Павло каже, —
Їдна мені доля,
Але стане тобі хроном
Козацькая воля.«
І останнє своє слово
Царйови готує;
І приходять з старшиною
І до него мовить :

»Знаю й бачу тепер, царю,
Що ти без причини
Підійняв ся на погибель
Мої України.
І всі царські укази
Хочеш попалити,
І всі вольности козацькі
Хочеш потопити.
І козаків як худобу
На роботу гониш
І над ними »Вічну пам'ять«
По болотах дзвониш...
І гетьмана обирати
Нам не дозволяєш,
І судити судців своїх
З Москви посилаєш!

І нас судять без закону,
Без всякого права;
Чи вже-ж тобі за то, царю,
Буде яка слава?
Але нехай мені буде
Вільно і сказати,
Що нічого тобі, царю,
З України ждати.
Україна — не дитина,
Вона волю має,
А вільного не неволя, —
Правда пригортає.
Тепер кажи мені, царю:
Хоч желізо терти,
Хоч у тюрмі холоднії
Із голоду мерти;
Усе їдно мені, царю,
Тільки б не видати,
Як та бідна Україна
Буде пропадати!...«

І стиснув Петро зубами:
»Шкуру, — каже, — здерти!«
Але трохи одумав ся:
»В тюрму аж до смерти!«
І у тюрмі Петра й Павла
Разом з старшинами
Обільяв ся Полуботок
Дрібними сльозами...
Обільяв ся не за себе,
А за Україну,
Та на своїх товаришів,
Що без долі гинуть.
Та не довго-ж Павло плакав;
Заслаб, помирає..

Цар доктора посилає —
Павло виганяє :
»На-що, — каже, — життяя мос
Назад повертати,
Коли я не можу долї
Батьківщинї дати!«
Петро сам іде до него,
Щоб перепросити,
І дає йому лікарство,
Просить його пити.
Але Павло Подубогок
Йому промовляє :
»Дармо, царю; ти не вернеш,
Що вже погасає...
Живо, живо Павла й Петра
На світі не буде,
Тоді обох нас розсудять
Правдивї люде...«

8. VI. 1860.

6. Велямін.

То не туман, то не сірий
Ветъ-ся по долині;
То Велямін без гетьмана
Радить на Україні.
Радить-вадить, учить-мучить
Що дня і що ночі,
А старшина українська
Тільки жмурить очі.
Жмурить очі з переляку
Левенець поганій.
Жмурить очі й Мануйлович,
Жмурить і Гречаний.
Страшно дуже чогось стало

По всій Україні,
Як нещасний Полуботок
Погиб на чужині.
І камінням скамінїла
Цїла Україна, —
Але чого-ж іще хоче
Вража Москівщина?
Її сумно, що за правду
Чоловіка вбила,
Її страшно, щоб за него
Сила не пометила.
Її тяжко, що Вкраїна
Сорок тисяч має...
І задумалась погана
Тай думу гадає.

Аж Велямін з України
Почав говорити:
»Мати моя, Москівщино,
Нічого тужити!
Коли хочеш, то я силу
Живо обезенлю,
Ще й голови чубатїї
По-московській змилю!
І в годині по Вкраїні
Листи посилає,
І до себе всіх козаків
Разом закликає.
І дванадцять тисяч війська
Шле до Коломану,
Десять тисяч з Маркевичом
Шле аж до Сулану,
А остатних двадцять тисяч
З служби розпускає,
І Москалїв тридцять тисяч
З Москви викликає.

І другії пішли листи :
Батька не питають,
І в козацькі полковники
Москву обирають :
У Полтаву — Чичерина,
В Київ — Партенова,
В Переяслів — Якового,
В Стародуб — Пашкова,
У Чернігів — Богданова,
В Ніжин — Толбухіна ;
Тільки штири затримала
Своїх Україна.
Тільки штири затримала
Собі на пораду :
У Гадячі полковника
Серба Милорада,
В Миргороді полковника
Апостола пана,
В Лубнах пана Маркевича,
В Прилуках Галґана.
Тай то Серба й Апостола
У Петропіль взяли,
І на волю з Петрополю
Назад не вертали.

І третії пішли листи :
Стали викликати,
Стали в-трое з поселянів
Податі збирати.
І пятьдесят тисяч корців
Муки назбирали,
І сто сорок тисяч срібних
Рублів наздирали.

І говорить цар московський :
» Слава тобі, брате,

Що умів ти козацькую
Волю відібрати;
Що умів ти козацькую
Волю відібрати,
Що умів ти стілько хліба
Та гроший зібрати.«
— »Слава тобі, царю Петре, --
Велямін говорить, —
Що ти права козацькій
Затопив у море:
Що дурного Скоропаду
Вмів ти одурити,
Що живого Полуботка
Вмів ти заморити.
Тепер уже на Україні
Не ті стали люде,
І податі, коли хочеш,
В-двоє стілько буде.»

Але Петро не діждав ся
Того щастя й долі:
Незабаром поховали
Й його в Петрополі.
А цариця Веляміна
Хоч надгороджала,
А все таки великої
Волі не давала.
»Не дери ти, — каже, — більше
З сільської голоти,
Тай козаків не виганяй
На тяжкі роботи.
А позволь їм від роботи
Усім відкупитись, —
Я думаю, по три рублі
Не будуть скупитись.»

І спасибі нехай буде
Тії Катерині :
Полегло на два роки
По всій Україні.
Тільки в добрах батуриських
Та в полку Гадицькім
Пан Міняйло нищить села
І двори козацькі.

А тим часом Катерина
Дуже розважає
І в темницю Петра й Павла
Указ посилас.
Щоби Чарниш, Семен Савич,
Василь Жураковський
І Лизогуб і Карника
І пан Володьковський
Позабули свої жалі,
Вийшли із темниці,
Та обрали собі місце
І жили в столиці.
І Лизогуб, Савич вийшов,
Чарниш, Жураковський,
Помер тільки пан Карника
І пан Володьковський.
Тай Апостол з Милорадом,
Спасибі цариці,
Вирвали ся на Україну
З мокрої столиці.

Але сонце показалось
Тай і не видати,
Полегло на Україні,
Та не довго, брате !
Помирає і цариця,
Не жалує діток, —

Стає царйом царювати
Петро недоліток.
Стає царйом царювати,
Але не царює,
Сам Міняйло і карас
І життьям дарує.
Тогдї знову наступила
Тяжкая година,
Застогнала, заридала
Ціла Україна.
Заридали, застогнали
Бідні селяне,
Що Велямін видирас,
Де що нї загляне.
Заридали, застогнали
Бідні козаки,
Що Міняйло видирас
Корон та шістаки.
Аж тут раптом пропадають
І жалї і муки:
На Міняйла підійнялись
Князі Довгоруки.
І Велямін і Міняйло
Раптом пропадають,
І гетьмана України
Знову обирають.

9. VI. 1860.

7. Павло Апостол.

Україно, Україно,
Що Ти за то дала,
Що старого Апостола
Гетьманом обрала?
Україно, Україно,
Що Ти заплатила,

Що до себе та Петрика
Ти так прихилила?
Україно, Україно,
Що то з Москалями,
Що посланці повертають
До Тебе з дарами?
І за ними Лизогуб наш,
Чарниш, Жураковський?
І чим же так прихилив ся
До них цар московський?

Не питайте, добрі люде,
Каже Україна:
Колись була в Москівщині
Тяжкая година.
Колись була в Москівщині
Тяжкая година:
Петро судив царевича,
Судив свого сина.
І просив ся син Петровий —
А Петриків тато,
І було там сенаторів
Багато, багато:
Але жаден не подумав
За него обстати,
Не сьмів жаден против кари
Голосу подати.
Їдна тільки Україна
За него обстала,
Їдна тільки Україна
Голос свій подала.
І був гетьман в Петрополї,
Як Петрик вінчав ся,
І до гетьмана старого
Петрик обізвав ся:

»Спасибі вам, добрі люде,
Що ви серце мали,
Що ви в кровлі мого батька
Рук не покаляли.
За то тепер і гетьмана
Я вам дозволяю,
За то тепер і права вам
Давні повертаю!
І чого лиш буде треба,
Просіть, добрі люде,
Усе для вас я учиню,
Усе для вас буде!«

І подякував Апостол,
Назад повертає,
Тай до царя, до Петрика,
Послів посилає.
Посилає до Петрика,
Просить милость мати:
Позволити поспільную
Старшину обрати.

Не перечить добрий Петрик,
Зараз дозволяє;
Не чекає і Апостол,
Зараз обирає.
І Лизогуб став обозним,
І зараз до діла;
У судці пішов Кандиба
І сотник Забіла;
В писарі пішов Турновський,
Панич чи попович,
В осаули пан Лисенко
І пан Мануйлович;
У поспільній хорунжі —
Горленко бунчужний,

А в поспільній бунчужні
Борозна недужний.
І підняв на ноги гетьман
Слабу Україну,
І ще чогось до Петрика
Іде в Москівщину.
Аж там Петрик помирає ---
Ганна наступає,
Вона ж уже Україну
Не так пригортає.
Вона тільки Апостола
В очі пригортає,
А за очі тридцять тисяч
Людий вимагає.
І піднялось тридцять тисяч
З полковником Танським,
Пішли бідні з України
В стени бісурманські.
І піднялось тридцять тисяч,
Та усі чубаті,
Пішли в стени бісурманські
Вали висипати.
І піднялось тридцять тисяч
Ще до схода сонця,
Висипають вал від Дону
До самого Донця.
На другий рік тридцять тисяч
Сьвіжих посилає;
А торішних тридцять тисяч
Назад повертає.
На третій рік із Польщою
Бійка розпочалась,
Щоб від Естів і від Курів
Польща відцуралась;

Бо любовник Ганни Бірон
Став її просити,
Щоби його у тих Курах
Князем ізробити.

І почалась тая бійка,
Військо знемогає...
Тогді гетьман Запорожцям
З-тиха промовляє :

»Покидайте, — каже, — хлопці,
Турецькі границі
Та давнього собі місця
Просіть у царниці...«
І просять ся у царниці,
Царниця приймає,
І булаву, бунчук, пернач,
Хоруг посилає.

І каже їм, Запорожцям,
На вражюю кару
Заселити два Кодаки
І річку Самару.
А тим часом в Білій Церкві
Каже присягнути
Та у Польщу з атаманом
На час завернути.

І пігнались Запорожці
З Білецьким Іваном,
Здбали ся з Лизогубом
Та із Галаганом :
Здбали ся, полетіли,
Назад поглядають —
Аж там уже Апостола
Козаки ховають.
Аж там уже Апостола
Козаки ховають,
Аж там уже і укази

З Москви посилають.
Аж там уже і укази
З Москви посилають,
Лизогуба півгетьманом
Тільки обирають...
Лизогуба півгетьманом
Тільки обирають,
А другого півгетьмана
З Москви посилають.

10. VI. 1860.

8. Мініх.

Ходить сокіл коло мори,
Крила розпускає :
Ходить Мініх коло двору
Тай думу гадає.
Він гадає, промовляє
В лихую годину :
»Ой Біроне ти, Біроне,
Разпревражий сину :
Добув же ти за любові
Цілу Курівщину.
Добув же ти за любові
Цілу Курівщину,
Та за славу й я добуду
Цілу Україну!»

І приходить до цариці
Тай став говорити :
»Позволь, — каже, — ясна Ганно,
Турків перебити!
Позволь, каже, ясна Ганно,
Турків перебити,
Позволь мені в Туреччині
Слави заслужити.»

А цариця як на тес
Горобців стріляє.
А Бірона нема в-дома, —
Коний виїзждає.
Вона й каже: »Та йди, — каже, —
Хоч і чорта бити,
Лиш дай мені хоч їдного
Горобця забити!«

Тогді Мінїх Леонтого
Живо закликає,
Дас йому двадцять тисяч,
На Крим посилає.
Десять тисяч Леонтому
Він дає московських,
Вісім тисяч українських,
А дві запорожських.
Тай і каже всіх Нагайців
В степу перебити.
Тай і каже усі села
В Криму поналити.
А Леонтий як на тес
В осени зібрав ся,
На Нагайців лиш поглянув,
І в Крим не дібрав ся:
Переморив десять тисяч
Москви і чубатих.
Тай вернув ся на Україну
Зиму зимувати.

На другий рік під царицю
Мінїх підстунає
Та пятьдесят і пять тисяч
Війська викликає.
І викликав сорок тисяч
Ще й вісім московських,

А чотири українських,
А три запорожських.
І викликав усе військо
І всіх атаманів,
І пішов собі у стени
Бючи в барабани.
Недалеко Перекопу
Мінїх спочиває,
Він до себе Леонтою
Тихо закликає.
Дає йому десять тисяч
Жовнірів московських,
Ще й до того три тисячі
Хлопців запорожських.
І шле його буджаківських
Татар розбивати,
І шле його полонених
Руських відбивати.
І Леонтий десять тисяч
Взяв собі московських,
Ще й до того три тисячі
Хлопців запорожських.
Тай і пішов буджаківських
Татар розбивати.
Тай і пішов полонених
Руських відбивати.
І Москалі буджаківських
Татар перебили,
А козаки полонених
До двохсот відбили.

А тим часом прибув Мінїх
Аж до Перекопу,
Перескочив рів глибокий
У чотири хлопа,

І пігнав ся серед Криму
І став Кримців бити,
Срібло, злото забирати
І села палити.
І попалив вражі села,
Назад повертає,
Аж до него пан Галецький
З-тиха промовляє :
»Пусти мене, атамане,
На час погуляти,
Пусти мене з козаками
Кримців понукати.«

І пускає його Мінїх
В лихую годину,
І приходить пан Галецький
На чорну долину.
І видить він, що тьма тьмуца
В долині Татарів,
І не втерпів пан Галецький,
На сонних ударив.
І спужали ся Татари,
Стали утікати,
Тогді стали їх козаки
Кіньми доганяти.
Тогді стали їх козаки
Кіньми доганяти
Та кривлею татарською
Шаблі обмивати.
І вернули ся козаки,
Сіли, спочивають,
А тим часом і Татари
Очи продирають.
А тим часом і Татари
Очи продирають,

І козаків малу жменю
Кругом обступають.
Обступають, обступають,
Далі приступились.
І спішив ся пан Галецький,
Козаки спішились,
І добули десь у собі
Смертельної сили.
І в Татарів свої шаблі
Раптом затопили.
І почалась різанина
В неділеньку з-раня.
І різались по долині
З раня до смерканя.
І як сїно під косою
Татари валились,
І з Татарів на ополї
Вали поробились.
Аж під вечір і Татари
Із коний злізають,
На потомляних козаків
Ще раз нападають.
Тогдї живо пан Галецький
Сина закликає,
Ще живіще обіймає,
К сердцю пригортає:
»Тїкай, — каже, — милий Петре,
Тїкай, милий сину,
А я, сину, — обіймає, —
А я тут загину...«
І кинув ся між Татарів,
Та вже не вертав ся,
Тільки слави з козаками
Вічної набрав ся.
І дочув ся за них Мінїх,

Казав поховати,
А сам пішов на Україну
Зиму зимувати.

На третій рік під Очаків
Мініх підступає,
Він сімдесять тисяч війська
За собою має.

Він шістьдесять тисяч має
Жовнірів московських,
Всім тисяч українських,
А дві запорожських.

Він сімдесять тисяч має,
Стоїть, розважає,
Далі військо своє сильне
На три розділяє.

І на степи посилає
Жовнірів московських,
На байдаки посилає
Хлопців запорожських ;
А козакам українським
Каже скрізь літати
Та в Очаків на підмогу
Турків не пускати.

І жовніри московські
Турків побивали,
А козаки українські
Турків не пускали.
А козаки українські
Турків не пускали,
А козаки запорожські
Турків обдирали,
І набрали срібла, злата,
Набрали ся слави,

І знов собі зимувати
Пішли до Полтави.

На четвертий рік Татари
Самі починають,
Сорок тисяч на українську
Межу налітають.
Сорок тисяч на українську
Межу налітають,
Палять села на границі
Й назад повертають.
Тоді Ласій десять тисяч
Козаків збирає,
Ще й до того тридцять тисяч
Москви забирає;
Пробігає по сухому
Азівськеє море
І вганяєть-ся до Криму
На вражее горе.
І ввігнав ся в середину...
Козаки дримають,
Аж тут раптом двадцять тисяч
На них нападають.
І збудили ся козаки,
Шаблями махнули
І Татарів як полову
Назад відгорнули.
Знов прискочили Татари,
Знову стали битись,
Знову стали як солома
Навкруги валитись.
Далі бачать, що не жарти,
Кинули козаків,
І порохом полетіли
До гір та байраків.

А тимчасом на Вкраїну
Мінїх прибуває,
Тай і собі десять тисяч
Козаків збирає.
Тай і собі десять тисяч
Козаків збирає,
Ще й до того сорок тисяч
Москви забирає;
Тай за Дніпер уже хоче
Військо перегнати,
Та у Турка хоч Бендери,
Хоч Хотїнь узяти.
Але тільки що Кодиму
Мінїх перескочив,
Як на його Українців
Турок і наскочив.
А не вєпіли Українці
Від Турка відбитись.
Як Татари розпочали
Із Мінїхом битись.
Він Татарів розбиває,
К Дністру підстунає,
Аж там його білгородський
Паша виглядає.
І почались малі бійки —
Але годї, братя!
Коли джума показалаь,
Треба утїкати.
І покинув Мінїх Турків
І пашу покинув,
А сам зиму зимувати
Пішов на Вкраїну.

На пятий рік показав ся
Паша з Білгороду

Тай у наших Українців
Випитував броду.
Але наші Українці
Зараз показали:
Кілька тисяч положили,
Решту розігнали.
Незабаром і сам Мінїх
Потряс головою,
Він шістьдесять тисяч війська
Повів за собою.
Він шістьдесять тисяч війська
Повів з Москівщини.
Ще й до того кілька тисяч
Повів з України.
Повів військо за Васильків,
За Буг переводить,
Незабаром і турецький
Дністер переходить.
І на Турків попереду
Козаків пускає,
А сам собі з Москалями
З заду підбігає.
І Москалі підбігають,
Вперед поглядають,
Аж козаки Українці
Турків відбивають.
Аж козаки Українці
Турків відбивають.
Та у місто Ставучани
Пашу заганяють.
Тоді Москва підступила,
Потік загатила
І турецькїї окопи
Раптом захопила.
І забрала срібло, злото,

Сорок дві гармати,
І пустила Українців
Турка доганяти.
І пігнались Українці,
Шаблі погострили,
У Сороках по козацькій
Люльки розпалили :
Під Хотіньом із Турками
Знову повитались.
А з Хотіня аж у Яси
З Мінїхом забрались.
І затихла Туреччина
І більше не билась,
І з Ганною царицею
Миром помирилась.

Тоді Мінїх до цариці :
Став її просити,
Щоби його на Україні
Князем ізробити !
Лиш цариця не така-то,
Бірона снитала,
І як сказав її Бірон,
Так і відказала :
»Мало, — каже, — пане, просиш
Тільки України,
Ти просив би уже лучше
Зараз Москвіщини.«
Тоді Мінїх повернув ся...
За голову взяв ся...
»Та богдай я собі, — каже, —
Порохом рознав ся,
Та богдай я — каже, — сонця
Більше не побачив,
Щоби я вам, препоганим,

За се не віддячив!
І все ходить коло двору,
Часу виглядає,
Аж тут йому як на тес
Ганна помирає.
Аж тут йому як на тес
Ганна помирає,
Та дитину в повіточку
Царйом зоставляє.
Та дитину в повіточку
Царйом зоставляє,
А Бірона коло него
В радці зоставляє.

І знов Мінїх не добуде
Ступня на Україні,
А курлянський князь панує
На всій Москівщині.
А курлянський князь панує
На всій Москівщині,
І царйом собі царює
По всій Україні.
Дере гроші із міщанів,
Дере і з козаків,
Дере гроші із селянів,
Дере і з бурлаків.
Не питає, чи хто має
Звідки що давати:
А не даси — на морозі
Скаже танцювати.
А брат його препоганий
Що там виробляє!
В батька й мами середо дня
Дочок видирає:
Видирає дитя в мами,

І замість дитяти
Заставляє бідну маму
Щенят годувати.
І лиш пікни на Бірона,
Тогдї не поможеш,
Хоть на дїдьків хутір підеш,
Хоч голову зложии.

Довго, довго Мінїх мислив,
Довго, довго думав,
Далї мисли перемислив,
Думи передумав.
І приходить до рідної
Царйової мами,
І говорить її живо
Сильними словами :
»Цїле царство у нас гине,
І цар у нас гине,
А чи-ж мати свого сина
На муки покине?
Скажи, мати, тільки слово —
Бірона не стане,
І в годинї ясне сонце
Наокола гляне.«
І сказала йому слово
Царйовая мати,
І пішов завзятий ворог
Бірона вязати.
Заснув Бірон у покою,
І гадки не має...
Трос жовнірів у него
Варту відбуває.
Але Мінїх показав ся :
»Ані з місця, люде!
Бо тепер у нас не Бірон,

А цариця буде!
І вся варта анї з місяця.
Бірон пробудив ся,
Але рантом у Мініха
В руках опинив ся.
Незабаром і Густава,
Його брата, взяли,
І все царство з царйом-сином
Матері віддали.
А Біронів потримали
В тюрмі цілу зиму,
Тай післали до Сибіру
До міста Пелиму.

Тогді Мініх знов підняв ся,
Розпускає крила.
Лиш царйова його мати
Чогось не злюбила.
Лиш царйова його мати
Чогось не злюбила
І тим себе і Мініха
Разом погубила.
Стали Шведи та Французи
По двору снувати,
Стали княжну Лизавету
З-тиха підмовляти.
І на царство Лизавета
Серед ночі стала,
Царя, маму й його батька
В тюрму відіслала.
Царя, маму й його батька
В тюрму відіслала.
А Мініха до Пелиму
На Сибір послала.

12.—13. VI. 1860.

ІV. ПРИКАЗКИ І БАЙКИ.

Преслівля.

Вір, не вір, а не кажи:
„брешеш.“

I.

Народив ся я на сьвіт,
Як їдного раня
Моя ненька забавля
Шпаків на сніданя.

А я хлопець молодець,
Пожалував мамі,
Серед ліса відшитав
Дупло зі шпаками.

В дупло руку — не іде,
Голови не вихаю,
Сюди туди край дупла,
Тай сам удізаю.

Ходжу голій по дуплі...
Шпаченят до ката!
Я в пазуху їй загорнув
Тїї шпаченята.

Вилізати б, так не то!..
Я ї домудрував ся,
Лиш сокиру притащив —
З дупла прорубав ся.

Гнц із дуба на коня!
Кінц собі брикає,

А сокира моя все
Зад йому рубає.
Нагадав ся за сїм миль,
Назад подивив ся,
А у коня, як на сьміх,
Лиш пєред лишив ся.
Я і взяв ся йому зад
З верби підправляти,
І підправив, тай залїг
На годинку спати.
А кїнь хóдить по траві,
І перед пасеть-ся,
А зад росте тай росте,
Аж до неба пнеть-ся.

А для моїх шпаченят
Того було й треба, —
Додрапались по вербі
До самого неба.
Пробудив ся, — до шпаків —
Та де вже до ката!...
Аж на небі половив
Свої шпаченята...
Ото знову до верби!
А верба й пропала,
Бо коняка напаслась,
Тай знать побрикала.

Щастя тільки, що сьвяті
Не горшки лїпили,
Але якось на той час
Гречку молотили.
Росказав я їм біду,
Впросив полови,
Та з полови ізукав
Мотуз прездоровий.

Вияв до неба, тай у низ!
Мені й гора мало!...
Аж до низу на сім миль
Мотуза не стало.

З гори й кажуть, що скачи!

Але я не хочу.

Що в горі собі урву,

То в низу надточу.

І спускаюсь собі в низ,
Мало й остаєть-ся,
Щоб урвати кілька раз,
А мотуз не рветь-ся.

І висів я кілька літ,

Мамина дитина,

І висохла, як дупло.

Уся середина.

А рій якимсь пролітав,
Та туди й забрав ся,
Наїс меду, щільників,
Розхазяював ся.

Наїс меду кілька пуд,

Ну його з бідую!

Мотуз рветь-ся — я в багно

Чуть не з головою.

А тут якимсь по багні
І качка ходила,
На чуприну набрела,
Гніздо собі звила.

Яець много нанесла,

За дітний помовка,

Аж нечистая песе

Голодного вовка.

Та фурнула з голови,
А той завинув ся,

Поїв яйця, тай на чуб
Хвостом обернув ся.

А я за хвіст: »гуттю-га!«
А вовк наликав ся,
Та як скочить — я і гоп!
На сьвіт показав ся!

II.

І ото вже я підріс,
Літ десяток бўло;
Дід ходив ще без питанів,
А батька й не бўло.

То бувало, коли хто
В гості запрашає,
То дід сяде на полу
Та мене й питає:

»А хто-ж, сину, піде з нас?«

То я його глажу:

— »Та хто б, кажу, не пішов.

Все то їдно — кажу.

Або я піду туди,
А ви сидіть, діду;
Або ви собі сидіть,
А я туди піду.»

А зимою холодно,
Нічим затопити,
То й питаєть-ся дідунь:

»Що, сину, робити?«

— »А що-ж? кажу: тра комусь
Їхати в дубинку!«

То бувало й каже дід:

»Хто-ж поїде, синку?«

То я й кажу: »Хоч сидіть,

А я не поїду;

Хоч посиджу я за вас,
А ви їдьте, дїду!»

То бувало й їде дїд...

А раз таки в біса
Потягнув ся вже і я
За дїдом до ліса.

Тільки входимо у ліс,
Аж куна ломача!

Я сокирою гугуп! —
Заяць з-під ломача.

А ми собі не страшки:

»Гутгю-тю!» на зайця,

Та живенько за ломач,

Аж там сині яйця.

»Заберемо!» — Заберім!

Зважили дручками,

То на силу, що згорнув

У шапку руками.

Ото я їх і принїс,

А в нас на ту пору

Розквоктала ся свиня,

Квокче коло двору.

»Пійміть, дїду!» Дїд пійняв.

Посадив на яйця...

То ми мали шість волів,

Як орлів, від зайця.

Зараз таки й запрягли,

Припічок з'орали,

Та тако́го-ж, кажу, ми

Того хліба мали!...

Що як тих уже женців

Прийшло ся збирати,

То безрука́я якась

Сама прийшла жати.

І нажала-ж вона нам
Та кіп наскладала,
І стебла вже не було,
А та іще жала.

»А щó, сину, каже дід,
Треба спогадати,
А де то ми ті скирти
Будемо складати?«
То бувало я сиджу,
Тай дідови ражу :
— »Адже-ж у нас комин є,
На комині! — кажу.
На комині як складемо,
То й не тра сунити,
А на печі, як Бог дасть,
Будем молотити!«
То бувало святий хліб
Аж комин колише!...
Їдна тільки нам біда,
Що вкљюнулись миши.
А кіт якое на полу
Із дідунем грав ся,
Від дідуня гиц на ніч,
В закутку закрив ся...
Та як хвостом замахнув —
Жиди б його зїли! —
То в помийницю скирти
Так і полетїли!

III.

А ото вже дід підріс,
Та і одубив ся;
Після нього через рік
І батько родив ся.

Та ото вже тра було
Батька мені вчити :
Але за то, як навчив, —
То-то було жити !
Все було у нас одно,
Здатність і заможність,
І хазийство й ремесство,
І смак і набожність.

Мати любить все парне,
А ми з батьком кисле,
Мати парить по селу,
А ми собі киснем.
Мати ходить цілий день,
Тільки оглядає,
А ми з батьком у ночі
Вудку закидаєм.

То бувало таки так
В добрую годину,
Як не клюнеть-ся кожух,
То тягнем свитину.

Купувати коли що —
То рука дріжала,
За то купим, то по нас
Аж земля двигала.
А набожні що були,
То сохрани Боже !
Як до церкви серед дня
І не пустять може,
То бувало у ночі
Церкву підкопаєм,
Помолитись хоч на час
Таки повлізаєм.

То так собі розжились,
Що й світлицю мали,

Сьвітило ся, куди глянь,
Лиш стовни стояли!
А одежі щó було!
Боже, твоя воля!
Вісім свит у нас було,
А все тіло голе.

Тай хазяйство таки ми
Поряднее мали,
Бо сусіди навкруги
В два плуги орали.
Тай воли які були!
Рога не дістати,
Бо то чорт його і мав
Чого доставати.

А як поле із'орем,
То вже чи є красче?
То не ваше, а чуже,
То чуже, не наше!

А раз мати таки нам
Збитка ізробила:
Взяла батьківський кожух
Та гречку й накрила.
А худоби було шмат,
Гречка лиш біліла,
Та з кожуха як пішла —
Чисто гречку зїла.

А було й таке у нас,
Що ми й лавки мали,
Та все таки через ню
І то позбували.

Як умерла — де було
Домовини взяти?
Муєди вже для біди
І лавки віддати.

Та ще потім по біді
І обід справляли,
Взяли собі по-над став
Людей покликали.

Тай просимо їх у двох :

»Пийте юшку, люде!

Як випсте тее все —

То там рибка буде!»

А тепер ми розійшлись,
Батько шинк тримати,
А я не так до шинку,
Як люблю орати.

Батько пияний все держить

За шинок рукою,

А я орю, як уплюсь.

Носом за коршмою.

5. VIII. 1857.

а) Приказки на мужиків і козаків.

І. Гуменний.

Їздив дідич за границю :

Назад повертає —

Тай до свого гуменного

Листи посилає,

Щоб гуменний на границю

Прибув і дав знати,

Що діється в него вдома

Та і коло хати.

Прибуває і гуменний.

— »А що там, Іване?»

А гуменний йому каже:

— »Та все гаразд, пане!

Тільки ножик, щó пан дали
Таляра за нього,
Ізломив ся, сказать правду,
Ні з того, ні з сього.«

— »Ну, зламав ся, то зламав ся,
Що́ то й споминати!...
Певне хлопці мали гратись
Тай його зламати.«

— »Таки правда, ясний пане:
Хлопці ізламали,
Лиш не грались, а сивого
Коня бідували.«

— »А з чого-ж то сивий згинув?«

— »Пані хорували:
За лікарством як погнали,
Тай і підірвали!«

— »То і пані хорувала?
Ах, Боже мій, Боже!
Що́-ж, здорова моя пані?...
Говори, небоже!«

— »Помоліть ся, пане, Богу:
День лиш хорували,
А на другий від пожару
Богу й душу дали.«

— »Від пожару? щó таке?«

— »Просте, пане, діло:
Як зайняв ся тік у пана,
То все погоріло.«

— »Пані вмерла!... все згоріло!...
Будь здоров, Іване!«

— »А ще панна ваші вдома —
Поверніть ся, пане!«

— »Що-ж там, голубе Іване?
Як там бідна дочка?»
— »А нічого!... уповила
Хлонця як личечка!...«

Спомянув тут бідний дідич
Чорта і чортицю,
Плюнув з лиха, сів на брчку:
»Рушай за границю!«

18. X. 1857.

2. Добре торгувалосьь.

Чи в Київі, чи в Полтаві,
Чи в самій столиці,
Ходив чумака з мазницею
Помежи крамниці.

І в крамницях, куди глянеш —
Сріблом-злотом сяє,
А йому то і байдуже:
Він дьогтю питає!

Реготять дурні кацани;
А він тільки сплюне
Тай до другої крамниці,
Багатшої, суне.

В найбагатшій крамниці
Два купи сиділо.
І туди чумака заходить
З мазницею сміло:

»Добри-день вам, добрі люде!«
Тай зачав питати,
Чи нема у них принаймній
Дьогтю де продати.

— »Нету! нету!« купці кажуть
Тай, шельми, сьміють ся:
»Здєсь не дьоготь, только дурні
Адні прадаютьса!»

А чумак їм: »То нївроку-ж
Добре торгувалось,
Що йно два вас таких гарних
На продаж осталось.»

29. X. 1857.

3. По чому дурні?

»Де ти був-сь, пробував-сь?
Роскажи, Іване!»

— »Та дє вже я не бував-єм!
Всюди був-єм, пане!

Був в Адесї і Бендерах,
В Ровнах і Полтаві,
Ходив в Київ разів кілька,
Бував і в Варшаві.»

»А по чому-ж там, Іване,
Дурні продають ся?»

— »Та то, пане, як до дурни:
Які понадуть ся!

Дурєнь пан — заплатять більше,
Бо честь таки знають,
А як мужик, то звичайне:
Без цїни снуєкають...»

29. X. 1857.

4. Чи голосна церква?

Став у церкві батько з сином.
Церкву вже кінчали:

Засклепили, побілили,
Олтар прибивали.
»Слава Богу, — батько каже,
Спромогли ся люде...
Лиш не знати, як то вона —
Чи голосна буде?
Постій хйба, — каже, — сину,
Перед образами,
А я піду, та для проби
Свиену за вратами!»

Пішов, свиенув разів кілька,
Назад повертає.
»А щó, сину, голосная?»
Хлопчину питає.
— »Голосная! — хлопець каже:
Так і бе луною!...«
— »Ану-ж, сину, піди свиени,
А я тут постою!»
— »Отсе алé! — каже хлопець:
Мали щó сказати!
А чи-ж то я який дурень —
У церкві свистати?!«

29. X. 1857.

5. Не вчорашній.

Везе в місто мужик сіно,
Якось против съвята,
Тай годус в капелюсі
Малі пташенята...
Але їде пан багатий,
До костьолу, знати:
Та вже в них натура мабуть,
Щоб покенкувати...

Їде звольна, тай питає:

Co wieziesz, Іване?

Мужик пану поклонив ся:

— А що-ж? Дрова, пане!.

Łziesz, galganie! wieziesz siano!

— То-ж пан самі знають,

Що се сїно, а не дрова,

На що-ж пан питають?

Закусив пан товсті губи:

Z jakiej wsi? питає...

Мужик підняв шпаченята,

Тай відповідає:

— Всі не всі, вельможний пане,

Старі повтікали...

Молоді лиш половів я,

Бо ще не літали!...

Kto najstarszy u was we wsi?

— Баба Терпелиха:

Пережила стара баба

Всіх дідів до лиха!...

Galgan jesteś! Kto was bije?

— А хто-ж? Бугай, пане!

То так і бе на пропале,

Кого лиш достане!...

Хтїв пан чогось допитати,

Тай не допитав ся...

Co z galganem! Ruszaj przedzej!

І в-перед погнав ся...

Привіз в місто мужик сїно,

Продав його зраня,

Купив собі добру миску

Драглїв на сїдїня.

І сидить собі на возі,
Драглї улітає...
Аж той самий пан надходить.
Та його й питає:
Czy nie słychać do sprzedania
Owsa tu, Іване?
Мужик встав, кругом обнюхав...
— Ні, не чути, пане!

І сїв знову на драбині,
Драглї улітає...
Czy ty, chłopie, nie wczorajszy?
Пан його питає.
— Де вам, пане, я вчорашній!
Гляньте на всі боки:
То мені вже отсе буде
Трицять і два роки!

30. X. 1857.

6. Козацька міра.

Прийшов козак до корномки:
»Здоров, арендару!
А налий-но мені, — каже, —
Горілачі чару!«
Налив Мошко їдну чару —
Козак вихиляє;
Вихиляє, не ковтає, —
Іще підставляє!

Налив другу. Козак хилить,
Разом дві ковтає
Тай жидови коло шинку
Трояка кидає.
Підійняв Жид, подивив ся...
— »Гирете! як то буде?!...

В мене кожду по три гроші
Цили добрі люде!...»

— »Мовчи, Жиде бородатий,
Поганая віра!...
Знаєш гицлю, що у мене
Моя губа міра?...
Ти не перший, в кого по я:
Пив я вже немало,
А у губу — за три гроші,
Більше не влізало!«

7. IV. 1858.

7. Запорожці у короля.

Приїхали Запорожці,
Короля витають,
Король просить їх сідати,
Козаки сідають...
Сидять собі. В них жупани
Все кармазинові,
І самі такі храбренні,
Вуса прездорові!...

Задивились на ті вуса
Ляхи препогані.
»Що б їм, кажуть, дати їсти?
Даймо їм сметани!«...
Поставили їм сметани,
Їсти припрошають,
Але наші Запорожці
Разом відмовляють:
— »Славная у вас сметана!...
Тільки почекайте,
А перше нам, Запорожцям,
Щільник меду дайте!«

Дали меду Запорожцям...
Вони, як поїли,
Так ті вуса прездорові
В гору й завертіли.
Тай говорять королеви:
— »Кажь, ясенний пане,
Нехай тепер Запорожцям
Подають сметани.«

15. IV. 1858.

8. Пан і Іван в дорозі.

Ізійшли ся пан з Іваном,
По світі мандрують.
Разом їдять, розмовляють.
Разом і почують.
На кождому через плечі
Висить по торбині;
Лиш пан таки у чемерці,
Іван у свитині.

Ідуть вони дорогою,
Стали почувати.
Аж пан собі задумує
Хлопа онукати...
Тай говорить до Івана:
»Знаєш щó, Іване?
Годило ся б попоїсти!...«
— Та щó-ж? їймо, пане!...
»Але знаєш щó, Іване?
Починаймо з твої!
Як твоя буде порожня,
То тогді до мої!«
— Добре, пане! — Іван каже.
Зняв свою торбину,

На травинці зелененькій
Простелив свитину.
Поноїли таки добре :
Комара здушили...
Рано встали, до снідання
Торбину кінчили.

Прийшов вечір. Знов у полі
Стали почувати.
Вже панови свою торбу
Треба починати...
Але пан собі ні слова,
На землі лягає.
Кладе торбу під голови,
Хлопа замовляє...

»Що би ти робив, Іване. —
Пан зачав питати :
Як-би тобі довело ся
Таке поле мати?...«
— А що-ж, пане, я орав би,
Хлібом засївав би,
Та ходив би до Одесу,
Сіль і гроші мав би...

»А що я не так зробив би...
Пан почав казати :
Я казав би на сїм полі
Місто збудувати...
Там би в мене стояв палац,
Там під ряд крамниці,
Там перекунки з булками,
А тут дві різниці...

От-тогді приходь, Іване,
В мене балювати !...«
— Ет, спасибі, Іван каже,
Дуже будем спати !...

Незабаром коло пана
Став Іван хроніти,
Незабаром коло нього
Став і пан соніти...

Тільки що пан заснув добре,
Іван підійняв ся,
Та до панської торбини
І сам присотав ся...
То і курку, і печеню,
І кавалок кишки,
Все, що було у торбині,
Стеребив до кишки.

Пробудив ся пан раненько:
Пропанца година!
Хоче їсти сіромаха,
Та пуста торбина...

Розбуджає він Івана
Та його й питає,
А Іван стисну́в плечима
Тай відповідає:

— А що-ж, пане, та-ж ви вчора
Місто будували:
Тут стояло дві різниці,
Там булки стояли,
А по місті, звісне діло,
Собаки ходили...
То вони-ж то вашу торбу
Певне стеребили!

Посвистав пан по торбині,
Нічого діяти!...
»Вставай, каже, вже, Іване!
Підем мандрувати.«
Пішли вони, ідуть степом,
Тяженько зморились...

Аж на силу перед вечір
До села прибились.
Ідуть вони в коловорот,
Аж блукає гуска.
Іван гуску та в торбину :
Є вже і закуска...
Повернули в пусту хату,
Гуску спорядили...
Спорядили, як годить ся,
У піч посадили...

Але пан гадає знову
Хлопа онукати,
Тай говорить: »Що-ж, Іване!
Ми лягаймо спати!
Та кому із нас принесить ся
Красчяя закуска,
То вже ціла тому завтра
Достасть-ся гуска!...«
— Та як спати, то і спати,
Нічого діяти! —
Постелив Іван свитину,
Тай лягає спати...

Серед ночі захропів пан :
Іван пробудив ся,
Із'їв собі цілу гуску,
Тай знов положив ся.
Рано будить пан Івана
Та давай казати :
Як то Бог його до себе
Просив балювати,
Та які там потрави
Йому подавали,
Та як його всі сьвятії
Їсти припрошали...

— Анї слова! Іван каже:
Ваша правда, пане!
Я сам бачив, як ви їли
Якісь марципани...
Та дивлюсь, що не голодні.
Маєте закуску,
Тай сїв собі коло печі
Тай стерібив гуску!...
»Чи то-ж правда? пан питає, —
Всю із'їв, Іване?«
— Та аби я так здоров був,
Як всю із'їв, пане!

Димом здимів пан голодний,
А Іван озвав ся:
— Хтїв когось пан ошукати,
Тай сам ошукав ся!...

16. IV. 1858.

9. Що кому годить ся.

Jak wy, chłopie, tego pora
Salujecie w ręce?
Ja bym jego nie całował,
Żeb braли na meke.
Jużbym wolał psa całować!
Мужик аж мінить ся:
»Та то, пане, анї слова!
Що кому годить ся!...«

16. IV. 1858.

10. Перекусіть, пане!

Обеупулась стара гребля,
Місток похилив ся:
Спала річка невеличка,
Місток завалив ся.

На камені кілька хлопців
Черенками грас,
Аж тут шагом через греблю
Панок проїжджає.

»Помагайбі, каже, хлопці!«

— Помагайбі, пане!

»А щó, у вас млинок меле?«

— Та вже-ж меле, пане.

»А лайно змолоти можна?«

— Перекусіть, пане!

Як сухеє воно тільки,

То змелеть-ся, пане!

16. IV. 1858.

II. Ой питоньки, питоньки!

(Лінійний.)

Лежить дідич на постелі

Як барило грубий;

Його льокай сухощавий

Заснув коло груби.

Заснув льокай коло груби, —

Води не напив ся...

Як захтілось йому пити,

Бідний пробудив ся...

»Ой питоньки, ой питоньки!«

Зачав промовляти,

Та лінуєть-ся песяюха

За водою встати...

Аж тут дідич із постелі:

Родај wody, Janie!

Льокай раптом ісхонив ся:

»Зараз, каже, пане!...«

Дає пану води склянку :
»Проще, ясний пане!«
— То dla ciebie! пан говорить :
Napij się, gałganie!

18. IV. 1858.

12. Що кого болить.

Плачуть діти коло тіла :
»Мати-ж наша, мати!
А хто-ж тепер нас без тебе
Буде годувати?
Хто нас буде голубити,
Доглядати в-дома?«
Мужик стоїть, підпер ся,
Хлипає сірома!...
»З ким же татко будуть спати?«...
Він аж похилив ся :
»Але-ж, але-ж, мої дїтки!...«
І слїзми залив ся...

18. IV. 1858.

13. Сама учить.

(Курка.)

Біжить дївка; в руках курка,
Сито під пахвою.
Аж дивить ся: спочиває
Козак під вербою.
Розпалила ся дївчина,
Не зна, чого й хоче:
То підійде, то загляне
Козакови в очи,
То пустить ся утїкати,
То знов підступає.

— »Та чого-ж ти утікаси?«

Козак промовляє.

— »Який змісний!... утікаси!...

Еге!... не втікати?!...

Я вже бачу, що ти хочеш!

Богдай не казати!...«

— »Та дурна ти! втікла б курка!

Як тут що зробити?«

— »Який змісний!... втікла б курка!...

А ситом накрити?!...«

18. IV. 1858.

14. Указ.

Іде козак дорогою.

Дівку надібає;

Вийняв папір з-за пазухи

Тай її читає:

»І прочая, і прочая...

По сему указу

Козак должен кожду дівку

Цілувать по разу.

— Чуєш, дівко, що в указі?«

— »Та чую, козаче.«

І вже-ж рада то, псяюха,

Аж мало не скаче!

— »А приглянься но, козаче,

До того указу:

Чи нема там написано,

Щоб іще по разу?«

18. IV. 1858.

15. Чи далеко до Київа?

Питають ся якось хлонця

Подорожні люде:

»Чи багато верстов, сину,
До Київа буде?»

— »Та так, люде: того року
Було вісімнацять,
А тепер,« говорить хлопець,
»Лічимо сімнацять...«

— »Що-ж то, сину, за пригода
Така прилучилась?»

— »Та пригода, не пригода:
Веретва повалилась!»

18. IV. 1858.

16. На калитку.

Прийшов козак до кацана,
Сукно оглядає:
Перекинув штук зо двацять —
Все не добирає...

Аж наглянув десь кармазин —

»Дай-но, каже, того!...«

Розвертає, оглядає:

»Се хиба нічого!...«

Виміряє середину,

Виміряв чубатий:

»Оттут, каже, мені виріж

На калитку, брате!»

18. IV. 1858.

17. Цікавість.

Прийшов мужик із празнику —

Празник добре вдав ся:

Посиніла кругом шия,

І чуб підійняв ся!

Прийшов в хату, анї слова...
На лаві сїдає.
Аж підходить господиня,
Мужа оглядає.

»Та чого то в тебе шиш
Вкрита синяками?«
— Та то мабуть від вишнівки,
Що я пив з дяками!...
»А хто-ж тобі, чоловіче,
Чуба мав пам'ятати?«
А він її кулаками :
— Не знаєш — мовчати?

18. IV. 1858.

18. Треба всюди приятеля.

(Баба в церкві.)

Прийшла в церкву стара баба,
Свїчок накупила ;
Де була яка ікона,
Всюди полїнила.
Тїце пара остаєть-ся,
Де їх прилїпити?...
— Ага! каже, пошукаю
Св'ятого Микити!

Найшла баба і Микиту —
Св'ятий чорта цїнить!...
Баба їдну йому ставить,
Другу чорту лїнить...
Видять люде й розважають,
Щоб там не лїнила :
»Що ти, бабо, кажуть, робини ?
Та-ж то вража сила!...«

Але баба обернулась:
— Не судіте, люде!
Ніхто того не відає,
Де по смерті буде...
Чи у небі, чи у пеклі
Скажуть вікувати;
Треба всюди, добрі люде,
Приятеля мати.

18. IV. 1858.

19. Чужая дитина не то, що рідна.

Ой не тая, мій сніочку,
Година настала,
Щоб чужая дитинька
За рідную стала.

Народна пісня.

Журили ся муж з жоною,
Що дітий не мали;
Далі взяли, тай під старість
Сироту прийняли.
Росте тая сиротина,
Так їм помагає!
Але старий, як чужому,
Все не довіряє.
»Та вже, мабуть, не даремне
Примовляють люде,
Що дитинька чужая
За рідню не буде!...«

Доростає літ дитина,
Вже пора б женити,
Пора б уже господарство
З сином поділити...

Але старий дуже хоче
Щирість його знати,

І задумує, як сина
На спробунок взяти.

Повертає раз від пана,
Тай став говорити :
»Жінко мила, си́ну милий!
Годі мені жити :

Розгнівав ся пан на мене,
Повінати хоче!
І я завтра, як той злодій,
Сплющу свої очи!

Достань, жінко, в скрині гроші.
Треба поділити...
Треба свою остатнюю
Волю учинити!»

Стара бідна, як дитина,
Плаче і ридає :
Бере ключі у старого,
Скриню відмикає.

А у скрині казан грошій —
Саміі дукати!...
Ледве-ледве старий з сином
Здужали підняти.

Виєпали на підлогу,
От старий сїдає,
І з дукатів штири купи
Рівних нагортає.

І говорить : »Перша купа
На похорон буде,
Щоби мене, як годить ся,
Спомянули люде!

Друга купа тобі, жінко,
Тобі, моя мила!
Бо ти-ж мене, як матїнка,
Старого любила!...

Третя куна нехай буде
Тобі, милий сину:
Ти був мені, милий сину,
За рідну дитину.

А четверта куна гроший
Най буде для того,
Хто на шибеницю в-завтра
Потягне старого!...«

А синочок ісхопив ся,
За гроші рукою:
— »Я потягну вас, татуню!
Най будуть за мною!«

Здихнув старий, підійняв ся
Тай почав казати:
»Іди, хлопче препоганий,
Із моєї хати!

Прийняв тебе я до себе
Малим сиротою,
Побивав ся дні і ночі,
Не спав над тобою,
Тільки й думав, що із тебе
Буду поміч мати...
А ти сам готів на мене
Руку підійняти!

Іди ж собі, препоганий,
Звідки ти узяв ся,
Тай не згадуї, що ти в мене
Сином називав ся!«

Хлопець вийшов. Старий плаче:
»Правда, добрі люде,
Що дитинонька чужая
За рідню не буде!...«

20. Чи високо до неба?

Що п'ять верстов, то й коршомка :
Нічого й лічити!...

Бо п'ять верстов як проїдеш —
Треба й відпочити!...

Ото їдуть із ярмарку
Двоє господарів :
У кожного віз порядний,
Воликів по парі.

Їдуть собі помаленьку,
Грошенята мають, —
Полягали на соломі
Тай думу гадають...

Далі їден пробудив ся
З глибокої думи,
Повернув ся на соломі :

»Чи спиш, — каже, — куме?»

— »Що говориш?» другий каже.

— »Чи спиш? я питаю.«

— »Та не сплю ще, — каже, — куме,
Тільки що дрімаю.«

— »Не дрімай же на годинку,
Та глянь против неба :
Скільки б верстов так до неба
Проїхати треба?»

— »Та Бог його святий знає
І добрії люде!

Я думаю, що не більше,

Як п'ять верстов буде.«

— »Гуттю, куме! та се баба
Тобі набрехала :

Та як-би пять верстов було,
Там корчма б стояла!»

5. II. 1859.

21. Окуляри.

Розходив ся мужичок,
Аж гвалт дякувати.
Та їдна йому біда:
Не вмiє читати.
До граматки б? та куди!
Не того він хоче:
Він гадає чим другим
Просвітити очі.

»Не вмiє-ж так старий дяк
Стрічки розібрати,
Окуляри ж як візьме —
То куди читати!
Оттак і я заведу
Кондаки й тронарі,
Тільки піду та куплю
Такі окуляри!»

Пішов мужик до крамниць:
Різнi вибирає...
Що на очі накладе, —
То все не читає.
Далі соті з носа зняв
І об землю вдарив,
Розплатив ся тай пішов
Сам без окулярів.

І на Проводи сказав
Хрещеному люду:
»Окулярів не купив
Тай дяком не буду!»

6. II. 1859.

22. Еге, гай.

Іде видючий і сліпий,
Тай каже видючий:
»Ото, брате, синій гай!
Ото ліс дрімучий!«

— »Еге! еге!« каже той:

»Як ти собі важиш!«

— »А ти-ж брате, бачиш що?«

— »Та-ж ти, брате, кажеш!«

6. II. 1859.

23. Скільки душ.

»Скільки, куме, в тілі душ?«

— »Їдна, я гадаю.«

— »Може в тебе і їдна,

А я — то дві маю:

Бо як руки на снігу

В мене заколють,

Хухне теплая душа —

І руки тепліють.

А як страва на столі

Гарячая буде,

То вже друга, бач, душа

Холодная студить!«

6. II. 1859.

24. Понизив.

Пе, гуляє у неділю

На коршомці Гарасим:

З Гарасимом пе, гуляє

І сусід його Трохим.

А обидва стрільці жваві.

От перечка і пійшла...

Далі Трохим розходив ся,
Підійняв ся з-за стола :

- »То ти кажеш, що ти луччий?
Що ти гаспидний стрілець?
Збий же мені з чуба шапку:
Тогді будеш молодець!«
— »Кажеш може, що не зібю?«
— »А ти кажеш, що зібеш?«
— »А їй-богу, що ізібю!«
— »А їй-богу, не зібеш!...

Та от тобі і рушниця!«
— »А ну-ну, давай! давай!«
— »Ні, ставай лиш край порога!«
— »Та я стану: ти ставай!...«
Цілить іден від порога,
Другий стоїть за столом
Та що сили натягає
Сиву шапку на чоло.

Бах рушниця!... стало димно...
Иде до столу Гарасим...
А за столом в сивій шапці
Як баран лежить Трохим!
Йому куля пролетіла
Через шапку і чоло...
Підіймає той Трохима,
Підпирає за столом.

Сам відходить до порога;
Знов рушницю в руки взяв,
Прицілив ся разів кілька
Й головою похитав:
»Вибачай мені, Трохиме,«
Гарасим проговорив :

»На два цілі лиш понизив —
Тай і шанки не избив.«

б. II. 1859.

25. Аби душа чиста.

Два злодії в опівночі
Костьол обкрадають;
Обшарили всі скарбони,
Сьвятих обдирають.

І забрали, які були,
Сьвічки з ліхтарями.
Далі їден на олтарик
Пнеть-ся з постолами.

— »Та щó-ж бо ти, брате, робиш?«

Став їден казати:

»Як то можна сьвяте місце
Постолом валяти?!«

— »Мовчи, брате, — другий каже: —

Ми тут перед Богом;
Аби душа чиста була,
Постоли — нічого!«

б. II. 1859.

26. Свиня — свинею.

Несе мужик у ночовках
До дому сьвячене:
Яйця, паску і ковбаси
Й порося печене.

І порося — як підсвинок,
Та ще й з хроном в роті...
Несе бідний, тай спіткнув ся
У самім болоті.

І схибнулись нові почви,
Затряслось сьвячене,
І в болото покотилось
Порося печене.

Глянув мужик на болото,
Поевистав до лиха,
Відвернув ся, на бік плюнув
Тай промовив з-тиха :

»Та свиня таки свинею!
Правду кажуть люде:
Сьвяти її, хрести її, —
Все свинею буде!»

8. II. 1859.

27. Добра натура.

Грає скрипка, грає кобза,
І бандура грає;
Мужик літом у кожуєї
Гопки витинає.

Витинає мужик гопки,
Аж по́том зальяв ся.
— »Та скинь бо ти кожух, брате!»
Якийсь обізвав ся.

— »Ні, не скину! — мужик каже, —
Бо натуру маю:
Що-йно тільки з себе скину —
Те все пропиваю.»

8. II. 1859.

28. Чуприна.

Питали ся козака:
»Що́ то за причина,

Що в вас гола голова,
А з-верху чуприна?«
— А причина то така:
Як на війні згину —
Мене ангел понесе
В небо за чуприну.

Питають ся мужика:
»Що то за причина,
Що в вас гола голова.
А з-верху чуприна?«
— А причина то така:
Нас біда обіла, —
Голімó ся до крівлі,
Щоб кузка не їла!

8. II. 1859.

29. Згуба душі.

Раз пропала на степу
В чумаків сокира,
До їдного всі взялись:
»Ти, тай ти, неявіра!«

Той їх гóдить, хаменить,
Той їх розважає,
Вже й клянеть-ся на чім сьвіт,
Богом присягає.

Ні, не вірять. І чумак
Против неба глянув:
»Коли я сокиру взяв —
Хай я Ляхом стану!«

— »Стій, чумаче, не губи
Ні душі, ні віри!

Вірим, вірим! Ти не брав
Нашої сокири!»

8. II. 1859.

30. Не мої ноги.

Серед ліса, серед гаю
У неділенній обід
Заснув мужик у чоботях,
Прокинув ся без чобіт.

Прокинув ся, протер очи,
Разів кілька позіхнув,
Разів кілька босі ноги
З подивлінням повернув.

— »Не мої се, каже, ноги:
Присягаю на чім сьвіт,
Бо мої в чоботях були,
А єї — босі, без чобіт.«

8. II. 1859.

31. Ксьондзів наймит.

Ксьондз і пані покойова
На »мшу« поспішають,
На відході до покою
Слугу закликають.

І тут пані йому каже,
Щоб набіл забрати
І конешне до обіду
На ринку продати.

А ксьондз його посилав
З квітком до Давида.
Та узяти око м'яса
Каже йому в Жіда.

Пішов слуга до Давида —
Не вкурав нічого,
Винїс набїл продавати —
Не стало і того.

Прибігає до костьола,
Глядить свою паню,
Аж ксьондз як-раз на ту пору
Стоїть на казаню.

І так чуло мову мовить:
Czego ty, człowiecze?
Czego chodzisz, czego szukasz
Na tym marnym świecie?

А слуга тут на весь костюл:

— Та-ж панї шукаю!

Бо сметана вся пропала

І сам пропадаю.

— »Те!... Те!...« А ксьондз далї мовить:

My nie wiemy sami,
Lecz co Dawid na to powie,
Jego posłuchamy!

— О, вже пане! — слуга каже:

Ваш Давид хороший!

Не дам, каже, не дам м'яса —

Давай перше гроші!

27. II. 1859.

32. Пекельна смола.

Раз на мові ксьондз казав:

»Не випивайтеся, люде!

На тїм сьвітї вам смола

Замість вина буде!«

Ото їдеи і захтїв

Смолиць сконштувати,

Каже собі два бички
За конійку дати.

Випив їден — посвистав,
Другий випиває...
Посмакував, посвистав,
Далі промовляє :

— »Та гірка вона, гірка!
А все-ж не тужити :
Як втягнеть-ся чоловік,
То й те буде пити.«

27. II. 1859.

33. Крива баба.

Раз до ксьондза забрела
Кривая на ноги,
І, бідная, на дїтий
Просила підмоги.

А ксьондзови грошій жаль, —
Давай її вчити,
Як каліці із дїтьми
В білім сьвітї жити.

»Лучче, каже, ти навчись
Бабити, змовляти,
То й на себе, на дїтий
Будеш гроші мати!«

— »Де-ж навчитись, пане мій?
Дайте мені раду!«

— »Що учитись, — ти змовляй
Хоч так для прикладу :

»Пробіг пес через овес, —
Не шкодило псови,
Най же шкоди не будé
І тому вівсови.«

Пішла баба і куди!
Як сьвятá курує;
Пройшло уже кілька літ,
Ба і ксьондз хорує:
Така гуля, як кулак,
В горлі йому сіла...
Лічать, лічать дохторі,
А все гуля ціла.
Далі вдав ся до бабів,
Нічого чинити...
От приходить і крива
Слабого лічити.

Ксьондз до лиха вже й забув;
Вона не питає,
Каже вийти з хати всім,
Сама зачинає:

»Пробіг пєс через овес, —
Не шкодило пєсови,
Най же шкоди не буде
І тому вівсови!«

Подивив ся слабий ксьондз:
— »А, то ти, зозуля?«
Та як враз зареготав —
Так і трісла гуля!

1. III. 1859.

34. Розумний панич.

Привіз дідич раз на сьвята
Ізі школи сина,
І не може натїшитись,
Що вчена дитина.
Раз здибáє гуменного
І тому хвалить ся;

»Ото, каже, мій синочок,
Як у школі вчить ся!...
Та і розум, що за розум!
Як тобі, Іване?«

— А мені то щось не так-то
Здасть-ся, мій пане!

Бо як-би наш панич мали
Розуму до волі,
То нічого їм би було
Вчити ся у школі!

1. III. 1859.

35. Мша.

Здумав дідич помолитись,
Добрая душа!

Посилає до костьола,

Чи править ся мша.

Прийшов козак до костьола,

О світі забув...

Подивив ся, роздивив ся,

Назад повернув...

»А править ся мша в костьолі?«

Дідич запитав.

— »А Бог його святий знає!«

Козак відвічав:

»Мшить, не мшить, музики грають,

Ксьондз горілку пє:

Вже майбуті і свій костьол

Жидам продає!...«

1. III. 1859.

36. Животина.

»Де то, доню, животина

Тақ?«

— »Та то, мамо, коло тина
Дяк
На сопілку грає-грає
Тай
Все було мене вмовляє:
»Най!«
Раз схопив мене за ручку.
Го!
Та я кажу: »дай обручку,
То...« —
А він каже: »на́ обручку!
Май!«
Я стиснула йому ручку,
Тай!«

8. V. 1859.

37. Довгий зуб.

Сидить шевчик на стільці,
Ча кумові постільці
Пришиває лату.
Аж у сїнях двері скрип!
Далі в хату двері рип!
Шелєп кум у хату.
»Здоровенькі ви були!
А що-ж, мої постолн
Вже мабуть готові?«
— Зараз будуть, погодить!...
Що-ж ви стогнете, як дід?
Чи вже-ж не здорові?
»Та не то, щоб, Боже крий,
Був я дуже так слабій,
А так тільки нудно.
Розболїв ся вражий зуб,

Та заріс тобі як дуб,
Що й вирвати трудно.»

— Не журіть ся! — каже швець:
Ось сядьте по на стілець! —
На стілець саджає,
В дратву зуба замотав,
Кінці разом посилітав,
До ноги чіпляє.

Але звісно у шевців
Все дїравії стільці,
Щоб то не душило!...
Ото шевчик і зайшов,
Нинком дїрку ту знайшов,
Та хватъ кума шилом!

Кум підскочив, як той цап,
Та рукою з заду лап
За грішнее тіло...
»Не даремне-ж я стогнав!
Ач коріня попускав,
Аж там заболїло!...»

8. V. 1859.

33. Жонатий.

Била жінка мужика
Тай вигнала з хати.
Пішов, бідний, по полях
Притулку шукати.

Ходив, бідний, цілий день,
Все кляв молодицю.
На останок десь залїг
На рудї в копицю.

І дивить ся на руду :
Аж бугай хороший
Ходить собі по руді,
Мукає з розкоши.

Здихнув бідний чоловік :
»Щасливий ти, брате!
Колись і я так співав,
Як був нежонатий!«

8. V. 1859.

39. Тільки допечи!

Їдуть собі парубки
На нічліг до гаю
Тай говорять, як Господь
Гнав Адама з раю.

— Оце, — каже з них їден, —

Господь обізвав ся :

»Що-ж, Адаме? виходи!

Де ти заховав ся?«

Мовчить Адам. А Господь,

Серед раю саме,

Обізвав ся другий раз :

»А де ти, Адаме?«

Мовчить знову. І Господь

Страшно розізлив ся.

»А чортяка б тебе взяв!

Де ти там зашив ся?«

— »Тю на тебе!« всі кричать :

»Схаменись, небоже!

Де то вже таки Господь

Так сказати може?!«

— Та дурні ви! Ніби Бог

То вже й маслом маже?...

Аби тільки допекти —
То ще й не те скаже!

8. V. 1859.

40. Глухий і губатий.

Довело ся на віку
Глухому з губатим
Раз у церкві на біду
У парі стояти.

І губатий що начне
»Отченаш« читати,
То так губи і складе,
Як ніби свистати.

Довго глухий поглядав,
З злости аж мінив ся,
Далі — руку підвинув,
Близче приступив ся

Та по пиці його хвать!
»От тобі свистати!«
— »Бог з тобою! — каже той:
Бачиш, я губатий!...«

Але глухий — другий раз!
»Дарма, що багатий:
У нас церква не на те,
Щоби в ній свистати!«

8. V. 1859.

41. До чого ти здатний?

Вдав ся батькові синок,
Та такий ледащо,
Що робити, хоч убий,
Не буде ні за-що.

В поле — нігди ні ноги!
З школи — утікає.
Лежить тільки як бугай,
Живіт вигріває.

Що не бив ся з ним старий —
Не дав собі ради!
На остаток всіх кумів
Зводить до поради.
Розказує їм біду,
Сина закликає
І остатній його раз
Із жалю питає:

»Ну, скажи ж мені тепер,
Як сам здоров знаєш:
До чого б ти сам хотів,
Куди здатність маєш?«
А син голову схилив
Та за брови взяв ся:
— »Щоб не били, — каже, — лиш,
Я би вже признав ся.«

— »Ну, до чого? лиш скажи!
Не буду я бити!«
— »А до того, — каже той, —
Щоб свій рід множити.«

12. V. 1859.

42. Скажи по-німецькій.

Положив ся вражий Німець
З хазяями спати.
Серед почи став тихенько
Жінку цілувати.

Але мужик пробудив ся
Тай жінку торкає:

»Та-ж тебе цілує Німець!«
З-тиха промовляє.

— »А цілує!« — »То кажи що!«

— »Який молодецький!
Як умієш що сказати —
Скажи по німецькій!...«

12. V. 1859.

43. Школяр.

Їде з ярмарку мужик,
Школяра здібає.
Підпив собі неборак,
Ото і питає:

»Що ти, хлопче, за їден?«
— Я школяр, — той каже.
»А коли ти, каже, шкляр,
То сїдай же, враже!«

Школяр собі не страшко,
Бере тай сїдає,
А мужик сидить, мовчить,
Воли поганяє.

Далі в озеро звернув
В саму середину,
Запинив ся, воли шють:
Питає хлопчину:

»Що ти, каже, за їден?«
— Я школяр, пан-отче!
»То ти школяр, а не шкляр?«
Та як настукоче!...

»Геть із воза куди хоч,
Бісовий школяру!...«

Школяр поли підійняв:
— А що-ж, господару!...

Як пускати ся на дно,
Не псувати ж льоду;
Пустіть уже хоч з ярма
Скочити у воду! —

»Не питай ся!... Куди хоч!...«
Мужик промовляє...

Школяр тогді на вії —
Притику виймає.
Перегнув ся на ярмо,
Полових по шкурі...
Їде школяр на сухе,
Мужик у баюрі.

12. V. 1859.

44. Попович.

Наспівав ся понів син
За сьвята доволї,
Та по сьвятах і махнув
Учити ся в школї.

А мужики й загули,
Що добре співає:
Ото староста колісь
Батюшку й питає:

»Куди піде ваш панич,
Як вийде у люди?«
— Куди? Звісно, у попи,
Попом собі буде!

»Шкода його на пона! —
Мужик промовляє:
З нього добрий був би дяк,
Бо то-то співає!«

12. V. 1859.

45. Жалібний дяк.

А що тільки в церкві дяк
»Іже« заспіває,
Бідна баба у кутку
Мало не вліває.

Аж завважив тес дяк
До неї забрав ся:
»Чого плачете ви так?«
Стару запитав ся.

— Як не плакати менї, —
Стара баба каже, —
Коли мене голос ван
Аж за серце вяже!
Так колісь моя коза
На льоду кричала,
Як там її звірину́
Бідну розривала.

12. V. 1859.

46. Вбили.

Якось жильним четвергом,
Чи там середою,
Забив мужик кабана,
Смáлить над водою.
Кругом нього тьма собак
І дітий до ката....
А найблизче з них усіх
Синок його брата.

І звичайне на селі
Вбогого дитина,
Тільки на нїм і була
Тая сорочина!

Стоїть бідне хлопчина,
На вогонь пантрує,
Дядькі з носа аж пищать,
А воно й не чує.

Далі богач подививсь :

»Здоров, каже, сину!

Вбив що батько на сьвята?»

Питає хлопчину.

А хлопчина носом шморг,

По-під ніс рукою :

— »Вбили, каже, дядьку мій.

Сучку над водою!»

8. VI. 1859.

47. Д о щ.

Обсїялись мужики,

Дощу виглядають!

Ото два собі зійшлись,

Стали, розважають...

Грицько старий, як судець,

Палицю тримає,

На бік голову схилив.

Землю колупає.

А Хома на мотузку

Гудзи собі вяже.

»Нема дощу!» каже Гриць.

— Нема! Хома каже.

»Як-би, Хомо, Господь дав,

То я вже говóру,

Що усе б то із землі

Підняло ся в гору!»

— Усе, дядьку? — »А усе!»

— Лучче ж най не буде!

Моя жінка у землі —
Не хочу паскуди!

8. VI. 1859.

48. Привитаньє.

Наварив богач, напик:
Батюшки чекає.
Батюшка лиш на поріг —
От він і вигтає:
— »На тепленьке, в добрий час!
Тільки-що зробили...
Та де-ж то ви так були,
Батюшечка милий?
А тут тільки гавкне пес,
Свиня зарохкоче, —
Так і думають усі,
Що то ви, пан-отче!...
Спасибі ж вам, що прийшли!
Пийте гріту з перцем...
Ріжте собі печінки...
Крайте собі серце...«

10. VI. 1859.

49. Запорожці у сенаті.

Раз месковські сенатори
Змовились мовчати,
Щоби нашим Запорожцям
Відвіту не дати.
Ото входять Запорожці,
Москалів витають;
А ті сидять бувванами,
Не відповідають.
Запорожці ідуть близче,
Стали коло стола.

А ті сидять, як сиділи :
Жаден ані слова.

Тоді старий Запорожець
До своїх озвав ся :
»Чи не в пустку, мої діти,
Я з вами забрав ся?«
— »В пустку! в пустку!« закричали.
— »То щó-ж, мої діти?
Коли в пустку ми забрались,
То можна й«
— »А запевне, дядьку, можна!«
Гримнули по разу
Тай пішли до дому ждати
Другого указу.

21. VI. 1859. _____

50. Кошовий у цариці.

Прибуває кошовий
В північну столицю,
Тай іде собі у двір
Витати царицю.
Але тільки за поріг —
Зачепив ся з-разу
І в цариці — трах-тарах!
Розчерепив вазу.

І як-би на Москаля —
Згинув би до лиха :
А наш собі кошовий
Лиш промовив з-тиха :
»Таку-то вже наш козак,
Знать, натуру має :
Чого тільки не діпне —
То так розбиває!«

21. VI. 1859. _____

51. Запорожські шори.

Хтілось битись козакам,
Та не суди, Боже:
Заціпили Москалі
Кругом Запороже.

Ані битись, ні втікти,
Нічого діяти:
»Треба, кажуть, Москаля
Хоч у шори вбрати!«

Іде тридцять козаків
Москаля просити,
Щоб пустив їх на лиман
Рибки половити.

Москаль каже: »Так ідть!«

— А як же без виду?

»Ну, так видать, каже, їм
Кожному по виду!«

— Та на-що нам, кажуть ті,
Багато такого?

Для нас, кажуть, тридцяти
Буде і їдного!

Написали одного.

Тридцять положили,

А козаки з тридцяти

Триста ізробили.

Тай махнуло триста їх

За лиман із Січи,

На другий день знов ідуть —

Тії-ж самі річи.

Ідуть козаки, тай ідуть,

А Москаль пускає;

Аж цариця Москалям

Приказ посилає.

Щоб Москалі тую Січ
До гла зруйнували,
А козаків щоб усіх
На Кубань забрали.
Москалі до козаків:
»Урра Катерина!«
Але в Січі вже була
Тільки половина.

21. 6. 1859.

52. Московська пуга.

Скатували Москалі
Козака сірому,
Завинули у ридно,
Кладуть на солому.
А той каже: »А смашна ж
Московська пуга!
То-б то, каже, на жінок
Здала ся падлюга.«

21. VI. 1859.

53. Козак і король.

Став багатий колись пан
Короля благати,
Щоб король йому зволив
Воеводство дати.
А король йому й сказав:
»Відгадай три штуки,
Відгадаеш — тогді на!
А як ні — на мукі!
Перша штука: скільки зір
В небі серед літа?
Друга штука: покажи
Середину світа!

Третя штука : угадай,
Що думати буду?
І от тобі цілий рік
Для того розеуду!«

Відійшов богач назад,
Та так йому нудно:
Не вгадати — так біда,
А вгадати — трудно!
Сидить, плаче неборак, —
Козак проїзджає:
»Чого плачете ви так?«
Старого питає.

Той і каже: так і так!...
»Не журіть ся, діду!
Коли так, то я за вас
На відвіт поїду!«

І палицю в руки взяв,
В кожух одягнув ся,
Чорні вуса підбілів,
В чоботи узув ся.

І чим дуж до короля.

Король оглядає:

»А щó, пане, скільки зір?«

З міною питає.

А той поли закотив,
Чи як довело ся:
— Стільки, каже, в небі зір,
Скільки тут волося.

Задумав ся сам король

Від його відвіту.

»Ану, каже, покажи

Середину сьвіту!«

А той палицю підняв
Може з пів аршина,

Та в підлогу нею гун:
— Оттут середина!
Почухав ся наш король,
Ще раз поглядає.
»Що-ж я думаю тепер?«
Козака питає.
— Думаєте, що я пан!
»А то що за річи?«
— То за річи, що не пан,
А козак із Січи!
Засьміив ся наш король,
Подарував тóму,
А козака відіслав
В золоті до дому.

23. VI. 1859.

54. Панна й парубок.

Задумала з погонича
Панна кешкувати:
Зачинає до прикладу
Із ним рбзмовляти.
— Powiedz, каже: kłaniam, panie.
»Та що-ж? Кланям, пане.«
А вона йому і каже:
— Galgan jesteś, Janie!
Powiedz jeszcze mnie: kowadło.
»Що-ж, панно? Ковадло!«
А вона йому і каже:
— Głupi ty jak sadło!
А powiedz mnie jeszcze: zęby.
»Та що-ж, панно? Земби!«
А вона йому і каже:
— Pocałuj psa w geby!

Розізлив ся наш погонич,
Аж пужалном пише,
Тай говорить: »А ну, панно!
Скажіть мені: динель:
Подумала собі панна...
— Та сóз? каже: dyszel!
А погонич її каже:
Трястя ж ваній мамі!«
— Та jakżeż to? панна каже:
Taż to nie przystało!
— »Дармо, панно: не пристало, —
Аби за то стало!...«

23. VI. 1859.

55. Порошки.

Заслаб мужик на живіт,
А дідич лічити:
Дає йому порошки.
Тай каже зажити.
А той, щоби порошки
Випити з водою,
Нюхнув тільки разів пять,
Тай сидить совою.

Пересидів цілий день,
Як рукою знілось:
Рано дідич запитав:
»А як тобі спалось?«
— А спало ся, пане мій,
Спасибі вам, пане!
»А порошки всі зажив?«
— Всі винюхав, пане!

»Подякуй же, каже пан,
Дідуньови своєму!«

А сам тільки посвистав,
Тай пішов до дому.

23. VI. 1859.

56. Льоди.

Закликає пан на баль
Мужика їдного.

Попоїв собі мужик
За столом усього.

І льодами тее все

Смашно заїдає...

»Чи смашнее тобі се?»

Пан його питає:

— »Смашнее, пане! — каже той:

Саме як то часом

В осени буває борщ

З квасолею разом.»

23. VI. 1859.

57. Черевики.

У неділю мужика

Пані закликає

І на ярмарок його

З просом посилає.

Jedźże, каже, serce mój,

Sprzedaj miarkę prosa,

A co będzie, za to kup

Trzewiki, bom bosa!

От поїхав наш мужик,

Назад повертає.

Cóż, sprzedałeś, serce mój?

Тá його питає.

— Та продати то продав,

Каже, мірку проса,

А черевик що питає —
Все нема »бомбоса« !

23. VI. 1859.

58. Козацькі ксьондзи.

Раз Хмельницький заявив
По військовим своїм,
Що хто пана приведе —
Дасть по золотому;
А хто ксьондза — тому три
Обіцяв ся дати...
Пішли наші козаки,
Давай мудрувати.

Тільки пана де дінуть,
Виглять чуприну,
Та і кажуть: »Памятай!
Гляди, бісів сику:
Як часами тебе наші
Спитає Хмельницький,
То ти, шельмо, говори,
Що ксьондз католицький.«

То бувало приведуть...
»А хто ти?« питає.
— А ксьондз! — каже. То й козак
Плату забирає.

І такого-ж тих ксьондзів
За тиждень прибуло,
Що і в Римі стільки їх
Мабуть не було.

23. VI. 1859.

59. Смерть козака.

Край Варшави два стовпи,
На стовпах диліна,
Під стовпами молодий
Козак з Чигиріна.

І найстаршії Ляхи
Смерть йому читають:
Прочитали, і кати
Мотуз натягають.

Але козак подививсь
На Ляхву превражу,
Каже: »Стійте но, пани!
Я щось вам іскáжу!

Ви високо не кажіть
Мене підіймати,
Буде лучче вам мене,
В цілувати!...«

23. VI. 1859.

60. Турки і козак.

Перебрав ся наци козак
Якось за границю,
Тай на лихо завернув
В турецьку каплицю.

Протиснув ся наперед,
Роздивив ся всюди:
Хоче вийти — та біда:
Стиснули ся люди.

А перед-тим неборак
Із'їв якось сала,
І тут його в животі
Слабість розібрала.

Терпів бідний, доки міг,
Аж піт з нього лив ся,

Ну, а далі — мов живіт
Йому розчинив ся.

Замовчали всі попи,
Турки закричали
І над бідним козаком
Палани підняли.

Але козак — не промах,
Вдарив ся у груди:
»Ваш великий, — каже, — Бог!
Послухайте, люди!

Як турецький сильний Бог —
Так правду говорю,
Що вже рік тому, як я
Не йшов до надвору.

І де вже я не ходив,
Де вже не молив ся,
Але видно: жаден Бог
Не змилосердив ся.

Ото тільки їден ваш
Перед цілим людом
Живо й раптом показав
Сьвяте своє чудо!»

Заплескали всі попи,
Турки закричали,
І мерщій тогді штани
З козака ізняли

І повішали як-раз
Посеред каплиці,
А козака провели
З гріними до границі.

61. Турок і мужик.

Нагнав Турок мужика.

Хоче його взяти :

Біда тільки : нема чим

Рук йому звязати.

Ото й кличе він його :

— »А ходи-но !« каже.

А той собі на умі :

»Знаю тебе, враже.«

Та пригнув ся у траві.

В небо поглядає :

»Боюсь, — каже, — о, боюсь!

Бо шуляк літає!«

— »Та не бій ся, — каже той,

Надери лиш лика,

То ми того шульгара

Звяжемо до лиха!«

А той усе на умі

Свою думку має.

»Боюсь, — каже, — пане мій!

Бо шуляк літає!«

— »То я, — каже, — піду сам

Та надеру лика!«

Злазить живо із коня

Тай іде до лиха.

Тоді мужик із трави

Підняв ся поволі,

Скочив раптом на коня

Тай шмалить по полі.

»Шульгар! шульгар! Стережись!«

По лісі загуло.

— »Матері твоїй шульгар!«

З поля відвійнуло.

62. Ахмет III. і Запорожці.

В літо тисяча шість соте,
В літо тее боже,
Прийшла грамота Ахмета
В наше Запороже :
 »Я султан, син Магомета,
 Внук бога їдного,
 Брат місяця-перекроя
 І сонця самого,
Лицар сильний і могучий,
Краль над королями,
Воевода всего світа
І цар над царями,
 Цар столиці Цареграду
 І цар Македону,
 Греків, Сербів, Молдованів
 І цар Вавилону,
Цар Подолі і Галича
І славного Криму,
Цар Єгипту і Ораби
І цар Русалиму,
 Сторож гробу в Русалимі
 І вашого Бога...
 Християн усіх на світі
 Смуток і підмога —
Кажу вам усім козакам
Мені передатись,
А як ні, — добра від мене
Вам не сподіватись!

Того-ж року Запорожці
Грамоту читали
І до вражого Ахмета
От-що написали :

»Ти, султане, чортів сину,
Люципера брате,
Внуку гаспида самого
І чорте рогатий!
Такий рицарю, що дідько
Тебе обкаляє,
А все військо твоє тільки
Тее пожирає:
Стравнику ти цареградський,
Півнику македонський,
Свинне грецька, молдаванська,
Ковалю вавлонський!
Кате Сербів і Подолі,
Папуго ти кримська,
Єгипетський ти свинарю,
Сово русалимська!
Ти — погана свинячая
Морда, не підмога,
І дурень ти, а не сторож
У нашого Бога.
Не годен ти нас, хрещених,
І десь цілувати,
А не то, щоб Запорожка
Під собою мати!
Ми землею і водою
Будем воюватись,
І тебе нам, бісів сину,
Нічого боятись.
Так тобі ми відвічаєм,
А року не знаєм,
Бо ми ваших календарів
В Січі не тримаєм.
Місяць наш — тепер на небі,
День — той самий, що у вас.

За сим словом, вражі Турки,
Поцілуйте десь там нас!»

29. VI. 1859.

63. На-що Бог сотворив.

»На що тебе, козака,
Господь на свѣт сотворив?»
— Щоб любив я мужика,
Щоби нана його бив!

»На що-ж тебе, мужика,
Господь на свѣт сотворив?»
— Щоб неславив козака,
Щоби панцину робив!

7. VII. 1859.

64. Струмент.

Не на щó-ж той кацап
На коршомці і грав:
Лиш сидів, бісів син,
Тай на губу свистав.
Але наш мужичок —
Знать натура така —
Лиш зачув голосок,
Так і тне тропака!
Так і тне та кричить:
»Таку матір твою!
Грай, кацапе! не то —
Инструмента побю!»

10. VIII. 1859.

65. Турецька кара.

Взяли Турки козака,
На смерть засудили,

Межи ноги йому кіл
Довгий заложили,
Тай довбнею і женуть.
А той тільки каже :
»Та бий рівно, коли беш,
Не мли ся, враже!«

13. X. 1859.

66. Господь дав.

Пішов козак молодий
В далеку дорогу,
Кинув жінку молоду
Та хату убогу.

Повертає за сім літ,
Хату оглядає,
Дивуєть-ся сам собі,
Хати не пізнає:

Його хата — як вінок,
Новенька, біленька...

»А звідки то, — запитав, —
Голубко сивенька?«

— »Та то, — каже, — Господь дав
За твою дорогу!«

Козак шанку підійняв:

»Слава, — каже, — Богу!«

Входить в хату: скрізь лавки
І столи хороші,
А на столах і лавках
Валяють ся гроші.

Козак глянув навкруги,
Жінку обіймає,
Поцілував кілька раз,
»Звідки то?« питає.

— »І то, --- каже, — Господь дав
За твою дорогу!«
Козак хрест съвятий поклав:
»Слава, — каже, — Богу!«

Коли гяне у куток, —
Аж дітий конця.
»А то звідки?« — »Господь дав!
Каже молодця.
А той носом покрутив:
»Добрий, — каже, — тато!
Але, — каже, --- на сей раз
Порав ся багато!«

14. X. 1859.

67. Заяць.

Виніє мужик гусака
В місто продавати,
А погані Жидюки
Давай кенкувати.
Обступили навкруги
Бідного Іванця,
Тай питають як на сьміх:
»Що хочеш за зайця?«
Подивив ся наш мужик,
Тільки засьміяв ся:
»Геть, погана Жидово!«
Тай далі попхав ся.
Аж там його Жидюки
Знову обступають
І знов його, як на злість,
За зайця питають.
Плюнув мужик Жидові,
Куди там попало...

Іде далі. — ба й йому
Щось непевно стало.
»Хоч видить ся, що гусак, —
Промовляє тихо, —
А може то й не гусак,
А так яке лихо;
Може дідько, або що...«
З-тиха розважає.
Аж знов його Жидова
За зайця питає...
— »Ізчезай же, сатано!«
Мужик обізвав ся
І гусаком замахнув,
Та як розмахав ся,
Та ним об землю гугун
Посеред дороги!
А сам вуха затулив
Та з міста у ноги!

15. X. 1859.

68. Баран.

Набілів Жид мідяків. —
І тільки смеркає,
Все то бідним мужикам
За срібло спускає.
А сам то він був купець, —
І торгував мясом,
То, бувало, що не крав,
То купував часом.

Але колись у ночі,
Тільки що ліг спати,
Хтось пукає у вікно,
Прочить ся до хати.

»Хто?» питаєть-ся Жидок.
— »Я, — каже, — пустіте!
Може треба барана?
Барана купіте!»

Пустив його у коршму:
А той мішок з себе:
»От вам, — каже, — і баран,
Купіть, коли треба!»
— »А що хочеш?» — »Три коши!»
Жид мацнув руками,
За барана заплатив
Трома копійками.

Сам не сьвітить, бісів син, —
А той не говорить;
Навпомацки і бредуть
З мішком до комори.
А комора у Жидка
Була — і крамниця,
А часами за їдно
Була і різниця.

Упустили барана;
Мужика не стало.
Чи спав Жидок, чи не спав, —
Але вже сьвітало:
Жидок живо захопив
Всі свої прибори,
Живо капці, — і летить
Бігцем до комори.

Але тільки відчинив, —
Дхнув неборака:
Йому замість барана
Скочила собака.

І пропав його баран,
Але й того мало :
Із комори з бараном
І мяса не стало.

15. X. 1859.

69. Господар хати.

Мужик лиха наробив,
А жінки бояв ся, —
Сюди-туди по кутках,
Тай під піл сховав ся.
Та допатою під піл :
»А виліжай, враже !«
А той далі у куток —
Тай до неї каже :
— »Геть, погана сатано !
Геть, бісова мати !
Тепер мене не займай,
Я господар хати !«

17. X. 1859.

70. Ні зле ні добре.

»Здоров, брате !« — А, здоров !
»Що-ж ти так змінив ся ?«
— А не диво, брате мій,
Бо я оженив ся !
»Слава Богу !« каже той.
— Ні, не слава Богу :
Моя жінка і бридка,
І крива на ногу.
»То зле, брате !« каже той.
— Ба ні, не зле, брате !
Бо за нею я як чорт
Зробив ся багатий :

Славну хату збудував,
Ходив у дорогу!...
»Слава Богу!« каже той.
— Ні, не слава Богу!

Воли згинули в Криму,
До дому вернув ся, —
Аж і хата у вогні,
І хати позбув ся...
»То зле, брате!« — Ні, не зле!
Як хата горіла,
То і жінка там моя
В огні околіла.

17. X. 1859.

71. Крамная сорочка.

Підеунув ся раз козак
Під паньську дочку
Тай від неї і дістав
Крамную сорочку.
Але тільки натягнув,
Тай скинув до лиха.
Ото панна його раз
І питає з-тиха:
»А крамная, каже, де?«
— Та крамна ледащо!
»Чого?« каже. — Бо в крамній
Чухатись нема в що!

18. X. 1859.

72. Сьміх.

Наробились мужики,
Разом полягали,
Позіхнули кілька раз
Тай позасипали.

Але їден чи здурів,
Чи чорт його знає,
За сокиру ухопив,
З-тиха підіймає, —
Хвать їдного по карку!
Голова відпала:
А той голову за чуб,
Тай із нею драла!

І забіг межі корчі,
Голову ховає,
Тай сам собі неборак
З-тиха промовляє:
»То-ж то — каже, — я сьміху
Буду з него мати,
Як устане та пічне
Голови шукати!«

20. X. 1859.

73. Верства.

Їде мужик на волах,
Сонце припікає:
Мужик ноги протягнув,
Лежить тай дримає.
А воли собі пішли,
На сторону збились,
Далі раптом за верству
Ярмом зачепились.

І прокинув ся мужик,
І плюнув до лиха,
І поглянув на верству
Тай промовив з-тиха:
»ТЬфу! Погані Москалі
Чи місяця не мали,

Що на самім на шляху
Палї повбивали!«

18. VIII. 1860.

74. Вітер і колька.

Зайшов козак до коршми,
Руки потирає:

»О, мороз же то, мороз!«

З серцем промовляє.

А Жидок: кахи, кахи!

Кашляє в макітру, —

Тай говорить: »Що мороз!

Як-би то ще вітру!«

А той носом покрутив:

»Почекай же, враже!

— Чи не кашель, — каже, — в вас?«

— »Таже кашель!« каже.

— »Що-ж то, — каже, — кашель варт:

Кашель іще гойкий;

А як-би то, — каже, — вам

Та до кашлю кольки!«

3. XI. 1860.

б) Приказки на попів та ксьондзів.

І. Піп на пуці.

Начитав ся піп удовий,

Як сьвятїї жили,

Як то вони по пустинях

Господа молили...

Тай задумав і сам грішний

З сьвітом попрощатись,

Зайти собі межі пуці,

Тай собі спасатись.

І зібрав усю громаду,
З нею розпростив ся:
Взяв з собою молитовник,
В пуцу віддалив ся.
Але де йому до пуці!
Привик до ковбаски,
До чарочки горілочки,
До борщу, до кашки...

Привик собі, як часами,
То й дечого вжити...
То де йому серед пуці
Корінцями жити!
Пробув в пуці одні сутки;
Ба щось не придеть-ся...
Пробув другі піп удовий —
Ба, вже й нитка рветь-ся...

Взяв добродій молитовник,
Назад повертає.
»А щó-ж то ви не на пуці?«
Громада питає.
— »Не питайте, добрі люде!«
Став піп говорити:
»Не з такими животами
Серед пуці жити!...«

17. IV. 1858.

2. Сповідь.

Хто не знає, що пони все
Звикли на дурницю?
Сповідав раз їден поник
Грішну молодицю.
Молодиця молодая,
Тлуста, уродлива:

Груди білі — як збанята ;
Сама чорнобрива.

Пін накрив ї патрахильом,
Нїби сповідає.

А сам мало не прилипне,

Її промовляє :

»Чи не хтіла б, молодичко,

Мене полюбити ?

Буду за тя Христа-Бога

День і ніч молити !

Я ще з-давня тебе люблю !

Пін її туркоче...

Молодиця й собі каже :

— »А я вас, пан-отче !«

Дзвонять дзвони на »Достойно«,

Дзвонять і по всьому.

Йде чорнява молодиця

Із церкви до дому.

Тільки двері відхилила --

Чоловік озвав ся :

»Чого тебе на сповідї

Батюшка питав ся ?«

— »Ет ! чого він не питав ся !

Чи все спамятаю ?...

Хотїв муки на проскури, --

Питав, чи не маю.«

— »Нї, псяюхо !... не до шмиги !

Не муки він хоче !

Чув я добре, як казала-сь :

А я вас, пан-отче !

Стережи ся, коли хочеш !...

А то, як почую,

То й тобі муки намелю
Й йому напитулю!»

17. IV. 1858.

3. Піп з кропилом.

На Ордані, як звичайно
У людей буває,
Ходить батюшка з кропилом,
Хаті окропляє.

Ходить батюшка з кропилом,
Чого-ж тут боятись?
Але їдна молодиця
Аж пищить сховатись...

Ставить діти на припічку,
Каже їм сказати,
Що матери нема в-дома,
На ярмарку мати.

Сама лізе під постелю.
Лежить, упріває...
Далі чує — отець входить,
»В Ордані!« співає.

Отець входить, всюди кропить,
Образі й пороги,
Вікна, стелю і постелю...
Тай заглянув ноги.

І нічого... дає дітям
Хреста цілувати,
Тай питає, мов не знає:
»А де ваша мати?«

— Пішли мати на ярмарок,
Нема в-дома мами! —
Закричали малі діти
Різні голосами.

»То скажіть же своїй мамі —
Й показав рукою —
Нехай бере на ярмарок
І ноги з собою!»

17. IV. 1858.

4. Піп у ризах.

Ходить собі по ярмарку
Молодчина жвавий,
Підглядає, що в батюшки
Гроші у халяві.

Та і гроші-ж то хороні,
Самії дукати!

»Будь що буде, — промовляє, —
А треба дістати...«

Сюди, туди повернув ся,
Вже й видумав штуку,
Підстунає до батюшки,
Цмок його у руку.

»Батюшечко, став казати,
Вчиніть мою волю:
Потрудіть ся на часочок
До краму зо мною!

Отсе, бачте, я для церкви
Ризи вибираю,
Та сам бачу, що ні міри
Ні пуття не знаю.«

Пішов батюшка до краму,
Ризи вибирає,
Вибрав самі що найкрасчі,
На себе вбирає...

А той присів коло нього,
Ніби поправляє,

А тут тільки від калитки
Ремінці збирає...

Шари калитку! та у ноги...

Піп до нього хоче...

А кацап його за ризи:

»Пагаді, пан-отче!«

Заким отець повернув ся,
З себе ризи скинув,
Молодчина з його гріними
Десь як вітер згинув.

17. IV. 1858.

5. Чорт.

Приглянув ся ксьондз добродій
До чужої жінки:

Що день божий посилає

Фіги та родзинки.

Посилає, все питає,

Коли згода буде,

Коли її чоловіка

У дома не буде...

Але жінка не тих жінок:

Подарунки брала,

А ксьондзови усе таки

Слова не давала...

Далі видить: треба дати

Нічого робити!

Тільки собі замишляє

Ксьондза підголити...

Каже мужу. Муж навмисне

Зраня виїзджає,

А вона тут повну скриню

Сажі насилає.

Наспала, зачинила,
В печі розпалила,
Та ніби то на вечерю
Ксьондза запросила.

Ксьондз приходить, габіт з себе...

Жарти починає...

Помаленьку, помаленьку,

Ба вже й обіймає...

Помаленьку, помаленьку,

Ба вже і за діло...

Аж тут раптом коло хати

Щось загуркотіло.

»Ах, нещастя! — жінка каже:

Кінець мого віка!

Чи-ж не лихе притащило

Мого чоловіка!

Іскидайте живо шмаття.

Голі розбирайтесь,

Та от скриня коло лави,

У скриню ховайтесь!...«

Ксьондз скидає, й помагає:

Сама господиня,

І в мінуті з голим ксьондзом

Зачинилась скриня.

Входить в хату і господар,

Ніби то не знає:

Стелеть-ся собі на скрині,

Тай спати лягає...

Лежить собі на тій скрині,

Тай почав казати:

»А що, жінко? завтра, — каже,

Тра скриню продати.

Коло нас тут недалеко

Торговиця буде,

Повезу її до лиха.
Може куплять люде!«
— На-що тобі продавати?
Каже молодиця:
Нехай собі буде в-дома,
Може пригодить ся!
»Пригодить ся, пригодить ся...
А знаєш мовчати?
То-ж не твоя, моя скриня!
Я хочу продати!«
І обое господарі
Разом замовчали:
Замовчали, помирились,
Тай позасипали...

Устав рано пан господар,
Коні запрягає,
Вивалює на віз скриню,
Коні поганяє.
Їде собі на ярмарок
Скриню продавати...
Але їде й пан з жоною
До костьола, знати...
Оглядає, тай питає:
»Що везеш, Іване?«
— Везу скриню, Іван каже,
В скрині чорта, пане! —
А тут пані обернулась
Тай панови каже:
Poproś, duszko, tego chłopa,
Niechaj on pokaże!...
»А який то чорт у тебе?
Покажи, Іване!«
— Дайте хіба рублів копу,
То покажу, пане!

Вилічив йому пан гроші;
Іван ізлізає,
Кладе гроші у кишеню,
Скриню відмикає.

Як вискочить ксьондз із сажі!...

Боже, Твоя воле!

Сьвіту божого не бачить.

Біжить через поле!...

А тут пані у долоні:

Ach moje serduszko!...

Popatrzaj się, popatrzaj się!

Jeszcze j samiec, duszko!...

17. IV. 1858.

6. Страшний суд.

В страшно-судную неділю
Ксьондз казаня говорив,
Став за божий суд казати,
Тай на гріх пересолив.

Слухав, слухав бідний Мазур,
Далі тяженько здихнув,
Подивив ся на Jezus-a
Й головою похитнув.

»Коли так, — промовив, — Jezu,
Ти судити нас будеш,
То будь певний, сам як палець
Серед раю заживеш!«

27. II. 1859.

7. Набожний ксьондз.

Віхав біскуп у село,
Мазура здибає:

А czy w domu teraz ksiądz ?
Ласкаво питає.

— Ні, не в-дома, каже той,
Пішов на хрестини.
Ксьондз сусіда якось мав
Недавно родини...

Ksiądz ma dzieci i ten chrzci ?

— А щó-ж тутай злого ?

Той у сього охрестив,

Сеї тепер у того !

Почув біскуп тай здихнув :

Dzieci bez małżeństwa !...

Sluga boski trawi czas !...

Lud bez nabożeństwa !...

А czy często mszę on ma ?

— О, завсїгди, пане !

Хоч так часом підіне.

Що й рівно не стане.

І руками бідний все

Олтарик хапає,

А все таки цілу мшу

Добре відправляє.

27. II. 1859.

8. Pasa na dzieci.

Їздив біскуп по панах,

Гроший налупив ся,

Подарунків нахапав.

Наїв ся, напив ся.

А тут йому ще їден

Гедзелу підносить

І ситого на обід

Ще до себе просить.

Іде біскуп і туди,
За столом сїдас.
Ото страву подають,
Дідич припрошас.

А той їв би таки ще,
Тільки промахнув ся —
У дорозі на біду
Поясом стягнув ся.
Що робити? Розпусті́ —
Якось не годить ся!
А так сиди та не їж —
Дідич образить ся..

Аж тут якось під вікном
Малі діти гралнсь,
І — звичайне дїтлахи —
Бігали, сьміялнсь.
Ото біскуп не промах,
На фі́глї береть-ся:
Ej że, dzieci, będą bić!
Кричить і сьмієть-ся.
Ej że, dzieci, będą bić!
А діти сьміють ся,
Та вже собі й до вікна
По кількоро пнуть ся.
Тоді біскуп з себе пас:
Poczekajcie-ż, dzieci!
Та на хлопців помахав:
A pasa na dzieci!

27. II. 1859.

9. Biskupstwo.

Коли біскуп був не біскуп,
А псалман убогий,

То і пара добре везла;
А часом і поги.

А як біскупом зробив ся
Та вбив ся у сало,
Тогді йому і чотирох
Зробило ся мало.

Раз він гнав ся шістьма кіньми
В шовках та у злотї,
Як нагнав ся на баюру,
Застряв у болотї.

Бились, бились сиві конї,
Тай лягли до лиха;
Мовчав, мовчав і сам біскуп,
Тай промовив з-тиха:

Co to, каже, byé plebanem?
Plebanstwo to glupstwo!
Lecz biskupem — co za ciezar!
Ciezarne biskupstwo!

27. II. 1859.

10. Піп і ксьондз.

Ксьондз сьмієть-ся: *»Паки! паки!*
Дай, попе, табаки!«
А піп каже: *»Sursum corda!*
На, теляча морда!«

27. II. 1859.

11. Війна.

Молотив раз у попа
Парубок Микита,
Та якось там і украв
Цїлу мірку жита.
Украв собі тай сховав...
Прийшло сповідатись, —

Лише його підвело
Попови признатись.

Лаяв, лаяв його піп,
Торгав за чуприну,
На остаток і сказав:
»Оттак, бісів сиңу:
Поки жита не будé
(Була б тобі трястя!) —
Поти тобі не буде
Сповіди й причастя!»

Нїщо дїяти!... В ночі
Згорбив ся Микита,
По-тихеньку по-під тин
Несе мірку жита.
Принїє якомсь до сїпнїй, —
Хату відчиняє...
Нї, дверий не відчиня,
Бо щось зачуває.

Пан-отцеви на той час
Не Микита снить ся:
У пекарню піп вїйшов.
А там — молодниця.
Піп жартує. »От так, так:
Се вже ти дрімати?
А йде Турок на вїйну —
Москву воювати!»

Був би тут поцілував, —
Се вже звїсне дїло!
Аж Микита із кутка
»Кахи!» собі сьміло.
Піп схватив ся: »Хто то там?»
— »Я, — каже Микита:

Отсе — каже — вам приніє
Вашу мірку жита.«

— »А давно-ж ти, — каже піп, —
До хати забрав ся?»

— »О, давно! ще на війну

І Турок не збрав ся!»

— »Неси ж, — каже, — то назад
Та спожий на щастя.

А я тебе взавтра й так

Пушу до причастя...«

8. VI. 1859.

12. Ви, пан-отче.

(Хто сьвятив?)

Питаєть-ся архирей

Попа молодого:

»Який, каже, тебе чорт

Висьвятив дурного?»

А той йому неборак

Подивив ся в очи:

— Та сьвятили, каже, ви,

Пресьвятій пан-отче!

11. VI. 1859.

13. Там її кінець.

Архирей їден подольський

Такий звичай мав,

Як без гроший була просьба,

То ї не приймав.

Аж дяк якось коротенько

Просить стихаря,

І на білу середину

Кладе хабаря.

Архирей і не гадає,
Що там далі є,
Пробіг жваво його просьбу
Тай назад дає.

Той і просить: »Прочитайте!«
— Та я прочитав!
»Та іще раз прочитайте!«
— Ще раз прочитав.

»Моя просьба на тім боці,
Там її кінець!«
Аж тогді затримав просьбу
Сьвятий пан-отець.

11. VI. 1859.

14. Чого люде не скажуть!

Не вважає архирей,
Що сам не без того,
А бенгає за гріхи
Вдівця молодого.

»Хто казав вам?« каже той.
— Як то хто? а люде!
»Та хто тепер людам тим
Вже вірити буде?!

Та вже вони і на вас,
Пресьвятий пан-отче,
Росказують то і то,
Звичайно не в очи!«

Здхнув собі архирей:
— Іди-ж, каже, з Богом! —
Та ще й хрестом наділив
Вдівця молодого.

11. VI. 1859.

15. Мало не ригаю.

Питаєть-ся архирей
Батюнку старого :
»Чув я,« каже, »що ти пєш
Багато хмільного.«
— »Нї, не вірте, — каже той :
Хиба тільки воду.
А хмільного — свїдок Бог —
Не кушаю з-роду.«
— »Не кушаєш?« каже той :
»З-роду не вживаєш?
Як же-ж, — каже, — ти вино
З чаші випиваєш?«
— »Не питайте! — каже пїп :
Пити — випиваю,
Але сам я — свїдок Бог —
Мало не ригаю!«

11. VI. 1859.

16. М і ц я.

Колись собі мужичок
Читати навчив ся,
Баньку грошій заплатив
Тай попом зробив ся.
Ото йому й довелось
В церкві щось читати
І »мисліте, ци, аз-ца«
З титлою складати.
І замукав бідний пїп,
Аж пригнув колїнця :
Все »мисліте, ци, аз-ца,
Словотитла — Нїмця!«

— »Та який тут,« каже, »чорт
Того Німця тиче?!«
Та з крилоса у олтар
Піддячого кличе.

— »Ходи,« каже, »та склади.
Чи умієш, враже?«
А той тільки подививсь:

— »То місяця!« каже.

— »Добре-ж, сину,« каже піп:
»Іди ж ти співати.«
А сам далі розпочав
По складах читати.

11. VI. 1859.

17. Горох.

Розкипаєть-ся горох.
Наймит — щó діяти? —
Іде в церкву до попа
Обідати звати.

Розитовхує мужиків
І саджою маже.

Піп як-раз стоїть з хрестом,

А той йому каже:

»Та ідїть-бо на обід!
Годї з вас молитъ ся:
На коровячий лайняк
Горох розкишить ся!«

— »Тю на тебе! — каже піп:

Чи встиду не маєш?

В такім місці ти сьвятїм

Лайняк поминаєш!«

Далї хрестом замахнув:

— »Геть від мене! — каже:

Як я тебе лайнякну,
Розлізеш ся, враже!»

12. VI. 1859.

18. Божі птиці.

Говорив раз під казанья
Із Письма Сьвятого :
— »Чого, грішнику, так линнеш,«
Каже, »до земного?
Подивись на божу птицю,
Як вона літає :
Нї оре, нї жне, нї сіє,
Анї пожинає.«

А староста на передї
Тільки засьміяв ся
Та до ключника старого
З-тихача́ озвав ся :
— »Та якого-ж,« каже, »чорта
Тая птиця й має?!
Скаче тільки по дорозі,
Лайнячків шукає.«

14. VI. 1859.

19. О в !

Говорив під на казаньї :
»Був то собі, — каже, — гай,
За тим гайом — іще гаї,
А за ними — іще гай!
Там-то, — каже, — сьвятий Юрій
Показав своє добро,
Як прищипив змію люту
Та списою під ребро.
То змія вже і почула,
Що тут її буде смерть ;

Лягла тільки, протягнулась,
Та хвостиськом: шерть та хверть!»

А староста: »Ов, пан-отче!»

Аж узив ся за чоло!

Мабуть йому таке слово

Не до думки підійшло.

А піп йому: »Не »ов«, дурню!

Бо щó правда — то не див...

А ти, старий, аж би дуснув,

Щоб тебе так пришилив!»

14. VI. 1859.

20. Просьба.

Раз писали мужики

До свого владики:

»Архирею,« пишуть, »наш!

Ясний та великий!

Церква наша з давніх літ

Перейшла ні на-що.

Кілько є у нас святих —

Всі стали лядащо.

Матір-Божа на дошках

Згорбилась, зігнулась,

Апостоли розійшлись,

А Варвара здулась.

Миколай від хробаків

Порохном увзяв ся;

Сам Спаситель на вратах

Поздовж порепав ся.

Миколая нам позволь

На-ново зробити,

Матір-Божую з боків

Їлинцями забити;

Апостолів всіх у ряд
Дручками зігнати :
Спасителя на вратах
Щоб на шпуги взяти.

А з Варварою уже
Нічого робити :
Коли вона здулась так,
То кажи закрити.»

14. VI. 1859.

21. Kurasya od oszu.

Десь там у кляшторі
За часу їдного
Сповідав законник
Ляшка молодого.

Ляшок признаєть-ся,
Що звів раз дівчину.

Законник питає :

А kiedyż to, synu ?

Той йому і каже :

Raz, каже, w gaiku

Przy szumie strumyka,

Przy pieniu slowika...

Przy świetle księżycyca...

А той бідний слухав,

Далі ухватив ся

Руками за вуха :

— Nie mów, каже, nie mów,

Nie mów, ja cię proszę,

Bo ty użył, serce,

Diabelskich roskoszy.

— »То mnie, mój księżuniu,

Doktor perswadował,

Żebym tak się sobie
Od oczu kurował!«

А законник бідний
Тяжко облизав ся...
Далі: Nie wierz, serce.
Nie wierz! обізвав ся.
Gdyby pomoc była
Z takiej awantury,
To ja bym już widział
Dawno przez te mury!...

24. VI. 1859.

22. Przywitanie.

Захтіли брацішки
Біскупа витати,
Тай кажуть їдному
Привіт написати.
Але той сірома,
Хоч бери на муки,
І пера не вміє
Узяти у руки.
І ходить, сумує,
Не випіє, не ляже,
Аж їден брацішок
Раз до нього каже:
»Чого так сумуєш?
Не жури ся, брате!
Як приїде біскуп —
Мені давай знати!«
Приїджає біскуп,
Брацішок до того;
А той як на збитки
Не писав нічого.

Zmiluj się, mój bracie!
Bo cię Pan Bóg skarże!
A той тільки чарку:
»Wszystko będzie! каже.
Ty staniesz do mowy,
Ja sięde w zaciszku;
Co ja będę mówić,
I ty mów, braciszku!»

Стає той до мови,
А той заховав ся.
Коли чус — шелеп
В костьолї підняв ся.
Тай питає того:
А już, каже, przyszedł?
А той до біскупа:
— А już, каже, przyszedł?

Той бідняка з серцем
І жальом і сьміхом:
Сіcho! йому каже,
А той собі: — Сіcho!
Тодї той озвав ся:
Jaki że ty dureń!
А той до біскупа:
— Jaki że ty dureń!

25. VI. 1859.

23. Kulbaczka.

Надибає дівку ксьондз
Під вечірню пору,
Хапа її у мішок,
Несе до кляштору.
Але прелат зашпинив.
Со to, — каже, — bracie?

— A kulbaczka! каже той,
Szanowny prelatcie!
— „А поjechać можна mnie?“
— А... czemuż nie można?
— „Nieś że do mnie, bracie mój,
Nieś, duszo robożna.“

25. VI. 1859.

в) Приказки про Ляхів і панів.

І. Ляцька натура.

Блудить Ляшок серед ліса.
А мужик рубає:
»Та ти, Ляше, либонь блудни?“
Мужик промовляє.

А Лях каже: Chociaż błędze,
Ale mam naturę
Nie pytać się tego nigdy,
Kogo biję w skórę!

8. II. 1859.

2. Царі.

Циган, Русин, третій Лях
Про те говорили.
Як-би царство хто їм дав,
Що б вони робили?

Циган каже: »Як-би так
Моє царство було,
То такого б вже царя
На світі не було.
Я б по шию в салі жив,
В сало б одягав ся,

Сало їв, на салї спав,
Салом укривав ся.»

— »Ну, не диво такий цар!«

Русин промовляє:
»Кому сало в голові,
Той сала бажає.

А як-би я був царем
Та мав царську волю,
Я би панів скасував,
Всіх пустив на волю.»

— »Ет, дурні ви!« каже Лях:

»Не вмієте жити!

А як-би я був царем —

Знав би, що зробити:

Я би тільки захопив
Царську скарбівницю
Та ще б таки того дня
Дранув за границю!«

8. II. 1859.

3. Шляхтич.

Мша кінчилась у костьолї,
Люд порозеннав ся,
У костьолї тільки шляхтич
Убогий зостав ся.

Та ще десь за образами
Захристиян лазить,
То святих там заслоняє,
То в них світло гасить.

Обдивив ся кругом шляхтич —
Не видно нікого,
Та живенько де Антоній,
Принав до святаго:

Błagam cię, człowieczku święty!
Błagam cię, Antoni!
Podaj, serce, mnie pieniędzy,
Niech ja kupię koni!

А тут йому з-за сьвятого
Грубий голос чути:
»Nie dam, nie dam dla galgana,
Nie dam i na buty!«

У минуті бідний шляхтич
На ноги схопив ся,
Подивив ся на сьвятого,
Близче приступив ся.
Daleś, nie, Antoni święty,
Każe do świętego:
Tylko nie kpij — jestem szlachcie,
Nie pozwalam tego!

27. II. 1859.

4. Камінний сьвятий.

Раз обходили Ляхи
Навкруги костьола,
Захопили хто що міг,
Носять наокола.

Ото Мазур і собі,
З набоженства свого,
Перед себе захопив
З каменя сьвятого.

І аж крекче неборак,
А сьвятого носить,
Та щоб живо обійшли —
Пана Бога просить.

А тут йому на біду
Тільки що ступають,

А навколо обійшли,
Знову починають.

Бачить Мазур, що ніяк
Справи не докаже,
Бух об землю тим сьвятим,
Та до нього й каже :

»Був-єсь, каже, молодий,
То тогді носили,
А тепер ходи і сам,
Мені не до сили!«

27. II. 1859.

5. Суходольський.

Згинув шляхтич Суходольський,
Вже в костьолі тіло,
І з-під небка ксьондз навколо
Поглядає сьміло.

Далі мову зачинає,
Тільки не по польски,
Зачинає по латині:
Ubi Suchodolski?

І поглянув ще навколо :
Ubi Suchodolski?

Далі ще раз кругом глянув :
Ubi Suchodolski?

Аж пяничка їден слухав :

Ubi все та ubi,

Далі й каже : Знаєш »ubi« ?

У чортовій губі!

-- »Łżesz, galganie! він у Бога!«

Ксьондз відповідає :

»Враз з сьвятими його хвалить

І на арфу грає!«

А п'яничка похилив ся,
За ліхтар узив ся:
Та не знаю, хто з нас galgan, —
Сьміло обізвав ся:
Бо покійник не знав то́го,
Як і дудку взяти,
То де йому перед Богом
Ще й на арфу грати!
27. П. 1859.

6. Мазур на сповіді.

Сповідав ксьондз молодий
Мазура старого.

»Що,« питає. »чуєш ти
За собою злого?«

— »А нічого!... Бо і щó-ж
Злого чути маю?

Чи в костьолі коли був?

Чи коршму минаю?

Слава Богу, Господь крив:

Злого не бувало...«

— »Ах ти, грішнику такий!

Чи-ж того ще мало?!

А щó більше? може й звів

Чужую дитину?«

— »Хотів тільки — та куди!

Не твоїх літ, сину!...«

Підірвав ся бідний ксьондз,

Та хвать за чуприну!

Та так раптом замахнув

Аж на середину!

А той чуба загорнув:

— »Правда,« каже, »люде:

Хто лиш з блазнями зайде,
Той сам блазнем буде!»

27. II. 1859.

7. Мазур у болоті.

Застряг Мазур у болоті,
Воза підпихає
Тай до помочи Дороту
Сьвяту упрошає:

»Сьвята панно! сьвята панно!
Сьвятая Дорото!
Будь ласкава надо мною,
Виратуй з болота!»

А тут коні — ані з місяця!
Нічого робити:
Давай Мазур Antoniego
На поміч просити.

Та як крикнув на всю губу:
»Święty мій Антоній!
Виратуй мені з болота
Хоч сивії коні!»

І від крику коні раптом
Рушили з болота.
А він каже: »От щó хлопець!
Не то, щó Дорота!»

27. II. 1859.

8. Лист.

Їден дідич мав у школах
Кохану дитину,
Ото раз до неї й пише:
»Милый ти мій сину!

Як ти здоров — слава Богу,
А як добре вчиняє,
То не візьме тебе дідько,
Про те не журися.

Моя жінка, твоя мати,
Без відома мого
Посилає на оріхи
Тобі золотого.

А я тобі посилаю
Старі ногавиці,
Зроби собі жупанину,
З рештків — рукавиці.

Та учи ся, милий сину,
Та читай багато,
Бо ти дурнем зостанеш ся,
А я твоїм татом!«

1. III. 1859

9. Ratuj, bracie!

Під повстання два панки
На коршмі гуляють,
Цюлують ся, як брати,
Приязнь запивають.

Ото собі запили
І поцілувались,
Але тільки Москалі
В коршму увігнались —

Їден циб через вікно,
Другого вхопили...
Сей бідняка і кричить:
Ratuj, bracie miły!

А той собі до ліска
Скільки сили дусь,

Тільки крикнув сьому раз :
— Niech się Bóg ratuje!

23. VI. 1859.

10. Каньовський і Радивил.

Раз Каньовський людоріз —
Звісная огида —
В Радивиля задушив
Коханого Жида.

Розгнівав ся Радивил,
Тай сказав щось тому,
А той живо на коня,
Та до свого дому.

Набрав Жидів цілий віз,
Загородив виля.
Сів на-верха тай везе
Аж до Радивиля.

І висипав на дворі
З воза як із міха,
А сам коні повернув,
Тай назад поїхав.

23. VI. 1859.

11. Szukaj sensu.

Панок хоч женив ся —
В панну залюбив ся,
Ходить, її губить...
А брат її жвавий
Собі для забави
Жінку його любить...

Але раз рабое
Здбались обоє...
Уже не без то́го...

Ото пан жонатий
Хоче кепкувати,
Каже до тамтого :

Mam szabelkę ostre,
Kocham twoją siostrę!
А той своє має :
— Mam szabelkę ostrą,
Kocham twoją żonę!
Тому відвічає.

Жонатий притяв ся,
Раптом обізвав ся :
Tu niema kadensu!
А той усміхнув ся,
Боком повернув ся :
— Szukaj, каже, sensu!

24. VI. 1859.

12. Gruby Bartko.

Питаєть-ся біскуп раз
Шляхтича старого,
Чи часами він не пе
Багато хмільного.

А той каже : Czemu nie ?
Raz się tak napiłem,
Że — czy wierzy biskup pan ?
Aż się zabrudziłem !

Він то правду говорив,
А тому й нелюбо.

— Owwa! каже : jakżeż ty
Mówisz, serce, grubo!

— Co za grubo? каже той :
Powiem biskupowi,

Że nie może grubiej być,
Jak mój Bartko powie.

I живенько за поріг,
Крикнув наокола:
Bartku! Bartku! chodź-no! chodź!...
Siebie biskup wola.

А той йому з-за хліва
Голосом прегрубим:
— А oblizal by cię pies
Wraz z twoim biskupem!

25. VI. 1859. _____

13. Rzepa.

Їден іде Мазур
По сім боці річки,
Другий глухий Мазур
По тім боці річки.
Сеї того питає:
Jak się masz, mój miły?
А той йому каже:
— Do rzepy chodziłem!

Сеї знову питає:
Jak tam żona, dzieci?
Тої своє провадить:
— Świnia zjadła, przecie!
Сеї йому і каже:
Pocałuj psa w gąły!
А той йому каже:
— I ja to myślałem!

25. VI. 1859. _____

14. Храбрый Лях.

Здибали ся два Ляшки:
Їден і хвалив ся,

Як недавно на війні

З козаками бив ся.

Już to, — каже, — długo mnie

Nie zapomną wrogі,

Bo psiawiarom może stu

Odrabiałem nogi!

— Co to nogi? каже той,

Głowy rabać było!

— »І ja chciałem, bracie mój,

Ale głów nie było.«

14. X. 1859.

15. Надгорода.

Раз топив ся грубий Лях,

Став ренетувати, —

Мужик їден і побіг

Пана ратувати.

За чуприну ухопив,

З води витягас,

Пан дякує мужику,

Гроший добуває.

Аж надходить другий Лях:

«Со to? запитав ся.

— Таż wyciągnął z wody mnie!

Грубий обізвав ся.

— O, widziałem, каже той,

Widziałem, jedynу,

Jak on siebie, bracie mój,

Sięgnął za czuprynę!

— Za czuprynę, czyż to tak?

— Za czuprynę, miły!

— O, psia wiara ż! крикнув той

Ізі всеї сили:

Sto nahajów za to psu!
I щó-ж? — Протягнули,
I сто йому нагаїв
За добро креснули.

16. X. 1859.

16. Змисний Лях.

Ходить Ляшок по коршмі,
А хочеть-ся їсти.
Питаеть-ся шинкаря:
Czy nie masz pieczysteј?
— Та є, пане! — каже той.
Питає: »По чому?«
Той відказує йому,
Що по золотому.
A czy będzie chleb i sos?
— Та-же буде, пане!
— A nie płаса за to już?
— Та не платять, пане!
— To wiesz, serce, каже Лях,
Pieczysteј nie trzeba,
A podawaj lepiej mnie
Lecz sosu i chleba!

17. X. 1859.

г) Приказки про Москалів і урядників.

І. Кому чого бракує.

Було тісно під Москвою,
Просьять козаків:
»Поможіте, Запорожці,
Збити ворогів!«
— »Заплатіте, добрі люде,«
Кажуть козаки, —

»То вибемо Москву вашу
З вражої руки.«

— »То ви бетесь з-за копійки?«
Кажуть Москалі:

»А ми-ж бемось із-за честги,
Як Господь велів!«

— »Та кому чого бракує!«
Кажуть козаки:

»Знать, у вас на честь посуха,
В нас — на копійки!«

18. X. 1857.

2. Лошак.

Напосіли ся злодії
Раз на мужика
І, чи з поля, чи із стайні,
Вкрали лошака.

Мужик ходить, ломить руки,
На съвяте дає, —
Коли чує: аж у стану
Лошак його є.

Поклонив ся асесорам
Мужик-неборак:
Асесори йому кажуть:

»Пашол вон, дурак!
На-слово тебе наверить?!...
Екой дуралей!
Приведі для показання
Восем душ людей!«

Мужик ходить, просить, поїть,
Восьмеро найшов,
Дав попови на молебень
І у стан пішов.

Поклонив ся асесорам
Знову неборак.
Асесори знов говорять :
»Пашол вон, дурак!
Екой чорт сюда приносїт
Етаво хахла!
Суєтса с сваєй кабилай!...
Єсть важней дела!
Прїдьош после!« — Через тиждень
Знов мужик їде,
Вибирає, поїть свїдків
І у стан веде.

Дїла знову в асесорів, —
Гонять мужика!...
Став хазяїн, стали свїдки, —
Нема лошака!

Аж підняв ся і говорить
Їден з-межи них :
»Не відібеш ти коняки
Від тих станових!
А як ще нас разів кілька
Сюда поведеш,
То будь певний, що й корову
З дому ізведеш!
Подаруй їм ту коняку
І не голоси,
А скажи мов, що вклепав ся,
Ще й перепроси!«

І послухав мужик ради,
Їде до панів:
»Вибачайте! я вклепав ся!«
Бух панам до нїг.
— »Как же ти, дурак, не знаєш,
Чтó било твайо,

Да к чужому привязался,
Відал за свайо?!«
— »Вибачайте, благороддя,
За вину мою!
Маю жінку і із нею
Років сїм жию,
А щоб її який ворог
Ї стан запакував, —
Муєїв бим панам сказати,
Що і не пізнав!«

18. X. 1857.

3. Засідатель.

Гнав ся поггом засідатель
На чиюсь біду;
Серед ставу заломив ся
На тонкім леду.

Бють ся сотські і розсильні,
Бють ся рибаки;
Водять шнури край пролому,
Ості і гаки...

Але йде Жидок убогий,
Пейсами потряс:
»Гирете, гирете, — став питати —
Що таке у вас?...«

— Засідатель утопив ся,
Господи прости!..
Ходи, Жидку, хоч поможеш
Шнура завести.

»Гирете?... на-що то шукати
Людської біди?

Лиш карбованця наставте —
Вийде сам з води!»

18. X. 1857. _____

4. Гусак.

Раз у баби перехідний
Москаль ночував,
Устав рано — й за спасибі
В баби гуску вкрав.

Доганяє його баба :

»Служба ! почекай!»

— »А что, бабушка, мне скажеш?»

— »Та гуску віддай!»

— »Ах ти, Бог мой ! это гуска ?

Екой я дурак !...

Вазьмі, бабка ! ей-ей думал,

Что ета гусак !»

29. X. 1857. _____

5. Кацап з гребінцями.

Стоїть кацап з гребінцями,
Патли закидає ;
Коло него молодниця
Гребінь оглядає.

Оглядає, тай питає :

»А щó то за нього ?»

— »Гривенїчок, галубушка !

Дьошево-с, ей бого !...»

»А чи-ж буде він чесати ?»

— »Ах ти, май мاتی !

Та раді Бох толька воші, —
Уш будет чесаті!...»

15. IV. 1858.

6. Москаль на волах.

Їде Москаль серед літа
Нашими волами:
»Гей, валі!« кричить веселий:
»Чтоб Бог ездїл вамі!«

Їде Москаль серед зими
Нашими волами:
»Гей, валі!« кричить сердитий:
»Чтоб чорт ездїл вамі!«

15. IV. 1858.

7. Пиріг.

(Ляхова і московська натура.)

Впив чарку подорожній,
Край стола сїдає,
Із торбини прездоровий
Пиріг добуває,
І кохано починає
Обїд чи сніданя...
Аж заходить до коршомки
Лях із полюваня.

І голодний, і холодний!
Чарку випиває...
Сюда-туда по коршомці
Та все примовляє:
Już to taką mam naturę:
Jak pobuwam w lesie
A do tego jak wypije, —
To j piroga chce się!

— »А що я натуру маю,«
Мужик промовляє:
»З Ляхом нігди не ділитись. —
Нехай Лях конає!...«

Прийшов Москаль до коршомки...
Та лихé з Москвою:
Тільки вишив пів кватирки —
За пиріг рукою!
— »Дай-ка, братец, пірашкі-та!
Вломив половину
Тай пішов собі, поганий,
В лихую годину.

15. IV. 1858.

8. Балта.

Захтів Москаль нашу Балту
По-московськи звати:
Давай бити в барабани,
Всюди викликати,
Що вже Балта — тай не Балта:
Якось инше зветь-ся.
Народ чує та дивує,
Як з дурня сьміеть-ся.
»Коли Балта вже не Балта,«
Кажуть наші люде,
»То з дурними Москалями
В нас путя не буде!«

Незабаром торговиця
В Балті наступала.
Москва всюди по дорогах
Чортом поставала:
Що християнин який іде —
То Москаль й спиняє:

»Как завйотса етот город?«

З різкою питає.

Тільки скаже, що се Балта, —

Пропанца година!

Як худобу, Москва вража

Січе християнина.

Ішов якийсь дід старенький.

Москва запиняє:

»Как завйотса етот город?«

Старого питає.

А старий підняв свитину,

На землі поклав ся:

»Та бий,« каже, »бісів сину,

Тільки не питай ся!«

15. IV. 1858.

9. Москаль з полотном.

Кричить баба, ренетує,

Пукає в вікно,

А Москаль припав до плота,

'Тягне полотно!...

Стягнув собі: »Пращай, бабка!

Злом не памінай!...«

Стара баба у погоню:

»Служба! почекай!«

Москалеви то й байдуже.

Баба вже й клене:

»Нехай тебе, препоганий,

Куля не мине!...«

— »Пусть себе,« Москаль говорить,

»Баба паарйот:

Віть, добрава челавека

Куля не вазьмйот!«

— »Богдай же ти свойов ласков
Господь обминув!
Богдай же ти, препоганий,
Дзвона не почув!«

— »Что мне, бабка, тваї дзвони!
Дзвонів не відал?!
Каби я ліш ва паходе
Барабан слыхал!«

— »Богдай же ти сьвіта сонця
Більше не видав!
Богдай же ти зозуленьки
Більше не чував!«

— »Что мне слушать, как зазуля
Вашая пайот?...
Мене в матушке Расеї
И одуд закуйот!«

15. IV. 1858.

10. Московська ікра.

Сидить Москаль коло лави,
Порох насипає,
Аж підходить стара баба:
»А щó то?« питає.

— »А что-ж? ікра салдатекая!
Став Москаль брехати.
»Віть с етава у нас, бабка,
Виходят салдати!«

— »Почекай же, бісів сину!
Сама собі каже:
»В мене живо ікра ваша
У печі поляже...«

Тільки лихе Москаліну
З хати відвернуло —

Баба — порох та до печи!...
Печи як не було!...

— »Чи-ж не біс,« говорить баба,
»З вражою ікрою!...
І в ікрі ще Москалина,
А смердить Москвою!«

15. IV. 1858.

II. Варенікі, варенікі!

Сидить Москаль на прилавку,
Прищурує очі...
Так і знати, що пєявіра
Вареників хоче.

Хоче бідний вареників —
То й ніщо питати!...
Та тільки їх по нашому
Не вміє назвати.

— »Хазяюшка, ґалубушка!«
Став він говорити:

»Сварі-ка мне вот етаво!«

— »Та чого зварити?«

— »Да етаво... как, біш, ево
У вас називають?...
Вот... что, знаеш, берут тесто,
Сиром накладывают...«

— »Та Бог його сьвятий знає,
Що вам, служба, гоже!...

Тісто сиром накладывают...
То ґалушки може?«

— »Не ґалушкі, не ґалушкі!
Я ґалушкі знаю.
Сварі-ка мне, ґалубушка...
Всьо, біш, забиваю!

Уш з глаз далой, так с памяті!

Вот ентакой бес-то!...

Да знаеш лі: ентак сир-то,

А на сире тєсто...«

— »Та Бог його сьвятий знає

І добріі люде!

Сир у тісті!... хіба, може,

Чи не пиріг буде?«

— »Да не пірог, галубушка!...

Екая дасада!...

Да знаеш-лі? туду масла

Да сметани нада!...«

А вона-то добре знає,

Чого Москаль хоче,

Та чекає барабана,

Коли затуркоче...

Як почуда барабана —

Слава тобі Боже!

Тай говорить Москалеви:

»Вареників, може?«

Аж підскачів Москалина,

Та ніколи ждати.

— »Варенікі, варенікі!«

Тай пішов із хати!...

15. IV. 1858. _____

12. Варена сокира.

Прийшов Москаль на постій,

Заглядає в очі:

»Сварі бабка што нібудь!«

А бабка не хоче.

— Нема! каже. — »Как не бить?«

— А нема нічого!

»Да ну, бабка, не шуті!«
— Та нема-ж, їй Богу!
»Так і нет суда на нет!...
А тапор імееш?«
— Та сокира десь була!
»А вади нагрееш?«
— Та нагрію; щó-ж з води?
»Нічавó! палáдїм,
Лїш би тапор да вада,
Што нїбудь да сладїм!«

Горить вогонь у печі,
Окрїп закипає,
Москаль бере у окрїп
Сокиру кидає.

»Тепер, бабка, еслї-б так
Хоть крупнi немного...
Енто било б знаеш што?
А ну-ка ей-Богу!«
Пїшла баба до сїний,
Пригорщу приносить,
Але Москаль, бїсїв спн,
Сальця іще просить.
Внесла баба і сальця,
А далї до юшки
Підкинула і сама
Соли та петрушки.

І все її на умі
Варена сокира,
А сокиру вже давно
Витягнув псявіра.
Укипіло — їв Москаль,
Баба помагала,
Москаль ранець натягав,
Баба доїдала.

Москаль ранець натягнув,
Тай пішов несявіра,
Баба ж сидить та хвалить,
Що добра сокира.

19. VI. 1859. _____

13. Гадкія слава.

Сидить кацап за столом
І діточок двоє.
Діточкам по десять літ,
Близиюки обоє.

— Дай миє косточку, Сергій! —
Їдно промовляє.

»А не хочеш сто чертєй?«
Друге відвічає.

А старий собі під ніс:
»Всем вам в зуби чертї!
Уже ёнтакіх гадкіх слов
Не люблю да смертї!«

19. VI. 1859. _____

14. Бальная мать.

Здибались кацапчуки.
Їден і питає:
»Што там новаго у вас?«
А той відвічає:

— »Нічаво! ліш май мать
Што-то захварала:
В рот уш бедная трі дня
І дерма не брала.«

19. VI. 1859. _____

15. Что смотриш?

Стоїть собі кацапчук,
Тільки поглядає;
А кацапка мимо йде
Та його питає:

»Что ти смотриш, — каже, — так?
Чмокнуть, что-ль, желаєш?»
— »А нешто ти, — каже той, —
Разок пазваляєш?»

Да уш ентї, — каже тї, —
Я разочкі знаю!...
Да калї уш просїш так —
Что уш? — пазваляю!»

19. VI. 1859.

16. Сьвічка.

Купив сьвічку раз купець,
Подає другóму,
Тай говорить з-за плечий:
»Сергею святому.»

А наш собі не дочув, —
Подає другому
Тай говорить з-за плечий:
»Андрею святому.»

Пішла сьвічка по руках,
А той поглядає:
Ото староста вперед
З нею виступає,

До Андрея просто йде.
А той не звинеться:
Поміж люди наперед
Собакою рветься!

»Да какому,« закричав,
»Лепши дуралею?
Не ентому, гаварят!
Гаварят, Сергею!«

19. VI. 1859. _____

17. Добрий чоловік.

Здибало ся два кацани:
»Здоров брат!« — Здорово!
»А где батька?« — Павсеїлі!
»Неушто?« — Ёй Бого!
»За што-ж ево павсеїлі?
Нешто он папал ся?«
— В хахлацкую богомольню
Как-то раз забрал ся
І там только узил різу,
Шанку с Мікалая
І ту чашку, что поп настом
Хахлов напавает.
»Ах, сукіни-ж ані деті!
Бога не імелі!
Віть, добрава челавека —
І то не жалелі!...«

20. VI. 1859. _____

18. Скачі, Мікалай!

Видить кацап коня в полі,
Красти замисляе,
З-за пазухи Миколая
Свого витягае.
Давай йому примовляти:
»Мікола-утеха!
Да памагі украсть лошадь, ---
Верхом будеш ехать.«

Помолив ся, повзе полем,
Де стояла шкапа..
Але якось збіглись люде,
Нагнали кацапа.

Тогді кацап Миколая
На шнурочок вяже,
Волоче його із заду
Тай до него каже :

»Насїл тебе как добрава,
Тєнер — чорт є табою!
Не помог мнє верхом ехать —
Так скачі за мною!«

20. VI. 1859. _____

19. Рубль медью.

Серед ліса два кацапи
Діда зашпилили;
Не гадали й не питали, —
Взяли тай убили.

Оглядїли: лиш копїйка!

Їден спамятав ся.

— Ех, дасада! за капейку

Вбілі! обїзвав ся.

— »Ех, мой братец!« другий каже :

»Что тут за дасада?

Вїть падумаї: на рубль медью

Только сто душ нада!«

20. VI. 1859. _____

20. То-то любо!

Завів кацап христянина,

Зарїзати хоче.

Зв'язав йому назад руки,

Нїж широкий точить.

А кацапчук семиліток
· Мало не брикає;
Кругом скаче коло тата
Та все примовляє:
— »Да полна уш тачить, батька!...
Будет с нево, будет!...
Реж же, батька! то-то любо,
Как трепатьса будет!«

20. VI. 1859.

21. Кацапська сповідь.

Сповідав кацапський піп
Кацапа їдного:
»Чем ти,« каже, »в етат год
Сагренил пред Богом?«
Мовчить Хомка. »Что-ж малчін?
Гаварі, павеса!«
— »Да я, батька, — каже той, —
Сем купцов зарезал...
— »А денег-то многа здьор?«
Піп його питає.
— »Восем тисяч такі здьор,«
Кацап відвічає.
А піп каже: »Калі так,
Весь тебе працаю:
Я і сам такіх синов
С нажа не спускаю.
А ещо каво-нібудь
Парой не зарезал?«
— »Да, батюшка: мужіков
Сем такі зарезал.«
— »А денег-то?« — »Ні черта!
Нічаво не далі!«

— »Нічаво? так ну їх чорт!
Как кури праналі.

А не помніш лі ещо
Греха за сабою?»

»Помню, батька. Тяжкій грех,
Сагрешіл з сестрою.»

— »Ах ти, — каже, — сукін син,
Матушкі ль не било?»

— »Калі матушка в земле!»

— »Наняць тебе било!»

— »Калі денег на той раз
Не била са мною!»

— »Ну, так Бог тебе прастіт.

Чорт — каже — с табою!

А ещо чем сагрешіл?»

— »Клал в штани рубаху.»

— »І ещо ти, — крикнув піп,

Не панол на плаху?

Ах, антихріст ти такой!

В Кіев! — кричить, — в Кіев!

Пусть там тебя, как хатят,

Разрешат святис!»

20. VI. 1859.

22. Варвара.

Перепродав раз кацап
Усе серед Бару,
І на продаж тільки мав
Ідную Варвару.

Аж приходить наш мужик,

Шалку поправляе.

»Чи є у вас Миколай?»

Кацапа питає.

— »Нету, братец, — каже той, —
Только зараз буде.»

Та Варвару живо зняв
Тай до халабуди.

І кисткою раз мазнув, —

І чаша закрилась,

Мазнув іще кілька раз, —

І митра вродилась.

Ще мазнув раз, — і обруч
Обвів наокола,

І бігцем до мужика :

— »Вот тебе Мікола.»

Але мужик собі став,

Під боки узяв ся :

Як поглянув на лице —

Так і засьміяв ся.

»Що Мікола, то вже так !

Правдива Мікола !...

Щоби тобі волосок !...

Вся борода гола !«

— »Нешто хочеш баради ?

І барада буде !«

І з Варварою мершій

Знов до халабуди.

Вибігає, кругом глици, —

Мужика й ні пари !

А тут баба, як на злість,

Питає Варвари.

Прокляв кацап мужика

І бабу до лиха ;

Ставить образ на стілець

Тай промовив з-тиха :

— »Не требуй он баради,

(Ентакая хара !) —

І ещо би била раз
З Міколи Варвара.»

21. VI. 1859. _____

23. Цаловалов.

Катерина у вікно
На низ поглядає...
Хтось із заду підійшов,
Її обнімає.

— »Хто?« питається вона.

— »Салдат Цаловалов.«

— »Цалуй, братец мой, цалуй :
Будеш генералом!«

21. VI. 1859. _____

24. Рибка-с.

Раз полковник Москаля
Кличе у палатку :
Посилає до села,
Тикає десятку

Тай і каже, щоб приніс
Хліба зо три скиби
Та ще й масла, коли є,
А як буде — й риби.

Пійшов Москаль на село,
Вюном завинув ся,
Всього йому накупив,
Ото й повернув ся.

»Что-ж?« питається : »купіл?«

— »Купіл, блаґароде!«

— »А что-ж,« каже, »заплатіл?«

— »Кругло, блаґароде :

Пять — за масло, три — за хлеб,
А грош — это рибка-с...«

— »А ещо где адін грош?«

— »Да грош — это рибка-с.«

— »Да ти девять толькі дал!«

— »Точна саціталі!«

— »А ещо где адін грош?«

— »Да за рибку взялі!«

— »Да ти грош адін украл...

Хімаво атроде!«

— »Точно, барін, что украл...

Украл, блаґароде!«

— »Что-ж ти прямо не сказал?

Ентакое рило!«

»Да я прямо би сказал:

Спрасіть толькі било.«

21. VI. 1859.

25. На вадапой!

У полковника Москаль

Заглянув індіка,

Пійняв його на гачок

Тай тягне до лиха.

А полковник реготить,

Аж мало не ляже:

»Куда ево ти ведьош?«

— »На вадапой!« каже.

А полковник із вікна

Махає рукою:

»Ну, астав ево, астав!

Я і сам напою.«

— »Слушаю-с!« кричить Москаль,

Пускає індіка,

І на право, кругом, марш, —
І здимів до лиха.

21. VI. 1859.

26. Польща.

За цариці Катерини,
Десь там в Могилеві,
Показує Лях на мапі
Польщу Москалеві:

— Oto, serce, nasza Polska!

Ляшок промовляє:

Popatrzaj się, serce moje, —
Jak się tobie zdaje?

Але Москаль подивився:

»Да что ваша Польша!

Да у нашей Катерини...

Тово... будет больше!»

24. VI. 1859.

27. Нешто лгу?

Сидить Москаль на стільці,

Аж курить ся — бреше;

А Ляхва кругом стоїть,

Тільки вогню креше.

»Вот, — прибріхує Москаль, —

Раз била патеха!...

В адне суткі п'ятсот вйорет

Я верхом праехал!»

— Ale to nie może być!

Якийсь обізвав ся.

»Как не может! нешто лгу?!«

Москаль запитав ся:

»Да знаєте-ль, что в Маскве

Адін мне не веріл:

Так за ето я ему
Рожу перемєрїл!...«

Тогдї Ляшок позадгузь:
— A powiedz mnie, panie!
Czy tym koniem jechał pan,
Ze stoi na stajnie?

»Етїм самим, что тепер.«
— Niech że pan przebaczy!
Bo ten koń nie to pięć set,
A tysiąc przeskacze!

24. VI. 1859.

28. Московська справа.

Звісно, призвиєска в Ляхів
На »ський«, та на »овський«:
Але Москаль, що дїпне,
Верне по московськїй.

Ото колись Москалі
Перепиєсь складають:
Питають ся двох Ляшків:
»Как вас называют?«

Ото їй каже їден з них:
— Ja — Pawlin Gruszecki.
— »А ја, другий підхопив,
Maryjanek Klecki!«
»Піші ж ево, — каже той:
Адін — Павел Грушкін,
А другої... другої... другої...
Ну! — Мірон Галушкін!...«

Тї бідні і кричать:
— Dla Boga! co chcecie?
Familię na co nam
I imię psujecie?

А той тільки: »Да малчэць!
Что тут за расправа!
Оттака-то, коли хоч,
Московська справа!

24. VI. 1859. _____

29. Пилипон.

Як то за все хапають ся
Тії Пилипони,
То й поправляв їден, кажуть,
У церкві ікони.
От поправив, щó там б́уло,
До пона вертає:
»Щó-ж ти, — каже, — все поправив?«
Щин його питає.

— »Да всьо, батька. У Варварп
Банмак доработал,
Богоматері на лоне
Младенца сработал.

А штоб батька мне маленько
На водку прибавіл,
То я сзади уж і Духу
Трі пера пріставіл.»

14. X. 1859. _____

д) Приказки про Німців.

І. Зелений пес.

Зайшов Німець раз на баль,
З панною сїдає,
Мовчить, мовчить, далі враз
Сусїдку питає:

»Чи зелений коли пес
Пані не здибала?«
— »Та ні, — каже, — або щó?«
Німця запитала.

»Та нічого, — каже той, —
Я так лиш питав ся,
Бо з зеленим, пані, песом
І я не здибав ся!«

1. III. 1859. _____

2. Р а к.

Забажав раз Німець рака --
Не вмів назвати,
Закликає хрестянина,
Давай мудрувати:

»Вгадай, — каже, — што мой хочет?«
— Та ні, не вгадаю!
»Нога многа, уса довга...
Снаси?« — Ні, не знаю.

»Как не снаси? сам он малій,
Кафтан на ньом расній,
Как не сварен — кафтан шорний,
А как сварен — красній...

А што, — каже, — угадаеш?«
— Та ні, не попаду!

»Та у нього шийка шльоп-шльоп,
А перед із саду!...«

— Чи не рака? — »Рака, рака!«
— Богдай же вас, пане!
Найшли ж ви у наших раків
Німецькі каптани!

22. VI. 1859. _____

3. Prosi się.

Розгуляв ся собі Німець,
Давай їсти, пити,
Далі слугу закликає,
Свиню каже вбити.

А свиня лиш поросилась,
Жаль було творіння,
Слуга й каже: Szkoa, panie!
Wo prosi się świnia!

Але Німець підхопив ся,
Надув ся як рябець:
— Co to, каже, że się prosi?
Żeby plakał, zabić!

22. VI. 1859.

4. Wody!

Одягнув ся Німець паном,
Та гроший не має.
Ходить бідний по Варшаві,
З голоду вміває.

Ходить, свище... далі чує —
Деся музики грають,
Німець близче, поглядає —
Аж пани гуляють.

»Зайду, — каже, — подивлю ся!«

Входить до покою;
Але тільки бідний Німець
За поріг ногою, —
Його в танець і втягнули...
Що робити з горя?
Хоч голоден як собака,
Танцює небора.

Протанцював разів кілька —
Нема відпочинку :
То та́ піде Німця просить,
То та́ на годинку...
Ізнеміг ся бідний Німець,
Підкосились ноги ;
Та як раптом повернув ся —
Гугу́п до підлоги !

Засьміялись пани з-разу,
Разом заплескали,
Далі бачагь, що не жарти :
Wody! закричали.
Але Німець із підлоги :
Nie trzeba! nie trzeba!
Nie trzeba mnie, каже, wody,
А kawalek chleba !

22. VI. 1859. _____

5. Чий то собачка?

Їде козак по-над Буг.
Чумак попасас ;
Коло него песеня
На сонці куняе.
»А чие-то, — запитав, —
Песеня, чумаче?«
— »А чие-ж? — говорить той :
Звісно, що -- собаче!«

Їде козак по-над Случ.
Німець попасас ;
Коло него песеня
На сонці куняе.
»А чие-то песеня?«
Питає дурного.

— »Моє!« каже. А козак:
»Зроби й нам такого!«

22. VI. 1859. _____

е) Приказки про Жидів.

І. Добра вдяка.

(Фурманка з Жидами.)

Возив когось сам госпóдар,
Назад повертав ся,
Тай на своє гiрке лихо
З Жидами наняв ся.

Насiдало препоганих
Повнiсiнька фура:
Сруль i Лейба, Мошко й Берко
I товстая Сура.

Коням тяжко, йому гiрко!
Тiльки й ласки в Бога,
Що конята не голоднi
Та суха дорога...

Йдуть вони iднi сутки, —
Оброку не стало!
Йдуть другi — вже й дорогу
Доцем зопсувало!

Тут i гори наступили,
Ледве йдуть конята;
Злiз госпóдар, пiдпихає,
Сидять Жиденята!...

Стали конi пiд горою —
Анi суди Боже!

Вже й ні батіг, ні підмога,
Ніщо не допоможе!...

А Жиди собі байдуже,
До Сури гергочуть,
Та з бідного християніна
Сьміють ся, регочуть!...

Але їде Запорожець,
Їде й розважає:
»Та у мене Жидова та
Живо позлізає!...«

Вдарив коня нагайкою,
З возом порівняв ся:
»Як ся маєш, вражий сину?«
Сердито озвав ся:

»Памятаєш, як я хлопцем
Возив орендарів,
А ти моїх орендарів
Нагайкою спарив?...

Ото-ж тобі, бісів сину!«
Козак примовляє,
Та все Жидів через плечі
Нагайкою крає!...

Скочив Лейба, скочив Мошко
І товстяя Сура,
Скочив Сруль і грубий Берко —
Полекшала фура.

Виїхав мужик на рівне;
Жиди позбігались
Тай до нього в оден голос
Усі обізвались:

»Отак тобі, дурню, й треба!
Ото за те маєш:
А на-що ти по дорогах
Жидів зачінаєш?»

7. IV. 1858.

2. Рабін і Запорожець.

Читав рабін свої книги
Двадцять і сім років,
Перечитав всіх талмудів
І усеїх пророків.
Читав двадцять і сім років,
Ні з ким анї слова!
З ним не сьміла говорити
Йї сама рабінóва.

І чи то він свою мову
За той час забув ся,
Чи з великої науки
З розуму хибнув ся: —
А як вийшов уже на сьвіт
Жидову учити,
Він зачав уже на мигах
З нею говорити!...

Чудують ся, дивують ся
Жиди бородаті, —
І давай по цілім сьвітї
Гонців розсилати!
Ганяють ся гонці всюди,
Мудрих зволїкають;
Та щось мови його й мудрі
Не дуже втинають.

Але їде Запорожець,
Тай почав питати:

»А щó у вас, Жиденята,
Доброго чувати?...«

Жиди й кажуть козакови :

»Таке й таке діло!...«

— Ет! дурні ви, Жиденята!

Козак каже сьміло.

— А скажіть-но, каже, тому

Величному пану,

Що я із ним хоть і зараз

До розмови стану!...

Пішли Жиди до рабіна,

Разом повклякали,

Доторкнулись його канців,

З страхом запитали :

Чи звелить він козакови

Мовити з собою?...

Рабін тільки подивив ся,

Махнув бородою...

І вернулось Жиденята

Козака просити,

Щоби козак із рабіном

Ішов говорити.

Прийшов козак, поклонив ся,

Рабіна витає...

Але рабін встает з крісла

Палець наставляє.

Наставляє, біс то знає,

Чого рабін хоче!

Але козак йому сунув

Аж два перед очи!...

Кивнув рабін головою,

Махнув бородою ;

Показує йому в гору
Правою рукою.

— Він у гору! Тра до пизу —
Козак розважає,
Та нагнув ся і рукою
В землю утикає...

Махнув рабін головою,
Подивив ся всюди,
І складає собі руки
На о́хрест на груди.

Тогді козак приступив ся —
Як заїде в пику!
Ціле місто зворухнулось
З галасу та крику!...

Але рабін знов спокійно
Махнув бородою!
Поклонив ся козакови,
Пішов з Жидовою.

Приступили Жиденята,
Рабіна питали:
»Що пан рабін з Запорожцем
Розмовляти мали?«

І сїв рабін коло школи
Тай став говорити:
»Я питаю ся, хто б тебе мав
Такий сотворити?

А він мало так казати:
Що питати много? —
Той мене мав сотворити,
Хто тебе самого!...

О, герехт! Що правда, правда!
Я ще став питати:

Хто б то був, щó мав над нами
Небо збудувати.

А воно пак так розумно
Мені відказало:
Той і небо, хто і землю
Сотворити мало!

Я ще став йому казати,
Що Бог не гнівливий,
А воно мені сказало,
Що і справедливий!...«

Підступили й наші люде,
Козака питали:
А щó то він із рабином
Розмовляти мали?
— А щó-ж, люде? Та Жид Жидом:
Я лиш показав ся,
А він пальцем вже до ока
Мені добрав ся.
Та мене-то не схитрити,
Знаю чого хоче;
Та йому аж два козацьких
Сунув перед очи!...

Бачить рабін, не зликає!
Повінаю! каже;
А я тебе, йому кáжу,
Законаю, враже!
А він каже: звяжу руки!
Чи чули огиду?...
А я його за то в пику:
Брешеш, вражий Жиду!...

3. Мошко і Сура.

- »Щоб ти мені, Сура,
— Здоровенька була!...«
— »А ти-ж, Мошку, як?«
— »Я вже буду й так!...«

8. IV. 1858.

4. Що рабін робить?

Вишив мужик пів кватирки,
Хлібом заїдає.

А Йїд ходить коло шинку,
Борухи співає.

»Чи є, Мошку, у вас рабін?«

Став мужик питати.

— »Гирети, рабін? а чому-ж нам
Рабіна не мати?«

— »А що-ж, рабін ваш розумний?«

Йїд аж виїшов з себе:

— »Та вже-ж, — каже, — розумійший,
Мужику, за тебе!...«

— »А що-ж рабін у вас робить?

Що він порабляє?«

— »Що він робить? Все читає...

Читає... читає...«

— »То коли-ж він спочиває,

Як все коло книжки?«

— »Спочиває бардзо мало,

Альбо анї кришки.

Він привик, бач, коло книжки

День і ніч сидіти.«

— »А як же-ж то там у нього

Виводять ся діти?«

— »Е, тім глупством у нас рабін
Себя не займаєт :

Єсть такой там у рабіна,
Що й то работает !...«

8. IV. 1858. _____

5. Два рабіни.

Два рабіни на коршомці
Засабашували.
Відправили борухати,
За стіл посідали.

На кождому рядно з »Богом«,
Шапка сабашкова ;
Сидять собі коло столу, —
Жадеи ані слова...

Аж приходить чоловік наш,
Кварту набирає.
»А хто то в вас, арендарю?«
Шинкаря питає.

— »І то рабін, і то рабін,«
Шинкар обізвав ся.

— »Чому-ж вони не говорять?«
Чоловік питав ся.

— »Ет, Іванцю! — Жидок каже :
На-що то питати ?
Що розумні такі люде
Мають розмовляти ?

Що їдеи з них добре знає,
Те і другий знає ;
А чого їдеи не знає —
І другий не знає...«

9. IV. 1858. _____

6. Бородатий хусит.

На підсїні в малій хатї
Сидить старий хусит,
В опівночі над талмудом
Бородою трусит.

І як рабін зачитав ся,
Читає, читає!...

А з підсїня Запорожець
В вікно заглядає.

Заглядає, та гадає,
Чим би поживитись;
Але в Жїда всюди голо,
Куди подивитись.

Тільки сам він бородатий,
Борода до пуна,
Та книжок його жидівських
Кругом ціла купа.

Замисляє Запорожець
Жїда підголити,
І що раз — то голоснїйше
Почав говорити:

»Хто-но тільки великую
Бороду кохає,
Той ніко́ли великого
Розуму не має!«

Чує хусит бородатий,
Перестав читати...
Аж тут йому голоснїйше
Хтось почав казати:

»Хто-но тільки великую
Бороду кохає,
Той ніко́ли великого
Розуму не має!«

Подивив' ся Жид на себе,
Бородою трусит:
»Гирети? як-то? то я дурень?
Дурень — старий хусит?...«
І до свічки бородою!
Спалив половину...
Але знов він чує голос
В ту-ж саму годину.
Знов борода над свічкою
Запалахкотїла,
І в мінуті счезла з димом
До самого тіла!..

Засьміяв ся Запорожець,
Пішов собі спати.
Але хусит сидить бідний
Тай став розважати:
»Правду воно говорило,
Правду пак казало,
Бо й я з своїм бородою
Розуму не мало!..
Борода такого мати,
Так його любити
І над свічком, над тим свічком
До губа спалити!..
Ай, веймір! щó Сура скаже?
Щó веї люде скажуть?...
О, то дурень старий хусит!
Ще й з рукóм покажуть...«

9. IV. 1858.

7. Мошко-асесор.

Чи ісправник, чи асесор,
Чи друга огида —

Забула ся якось шнагу
На коршомці в Жіда...
Бере Мошко тую шнагу,
До боку чіпляє,
Бере тхури на голову,
Міни добирає.

Добрав міни станового,
Стає серед хати:
»Ей, єврейка! дай вішньовка!«
Давай викрикнути.

Вибігає його Сура:
»Що ти, Мошку? що ти?«
Але Мошка давай Сури
У маму пороти:
— »Да какой я тебе Мошка?!

Бісова жидовка!
Відій, хто я? я асесор!
Подавай вішньовка!...«
Ізміряла його Сура
Своїми очима,
Понизала з чуд та дива
Бідная плечима,

Тай думає: »Та-ж недавно
Судові тут пили, —
Може й справді мого Мошка
Становим зробили...«

Подас йому вишнівки,
Хоче щось питати,
Але Мошко: »Проч, єврейка!
Пашла, дура, спати!...«

Пішла Сура, лягла спати.
Мошко похожає...
Далі в сїни до пахолка
Двері відчиняє.

— »Челавек! паслун, пахолок!«
Верещить на того:
»Здесь ночует пан асессор, —
Не пускать нікого!...«
— »Добре, добре!...« хлопець каже
Тай ліг собі спати.
А сам Мошко, як асессор,
Засїв балювати:
Сидить собі коло столу,
Вишняк попиває;
Що висмолить їдну чарку —
То і заїдає.

Аж тут раптом до коршомки
Підїзджають санї,
І на санях хитаєть-ся
Москалина п'яний.
Завдав собі, як видить ся,
Таки добре гарту,
А ще кричить: »Ей, єврейка,
Падай сюда квартиру!...«
Встає Мошко із-за столу,
Двері відхиляє:
»Да какая тут єврейка?«
З серцем промовляє:
»Здесь асессор, не єврейка!
Пашол вон скатїна,
І не сьмей ти незнакоїть
Сваго гаспадіна!...«

Схвативсь Москаль, як не було...
У коршму вбігає,
Та що сили нагайкою
Як Жидюгу скрає!
Від їдної пан асессор
Десь іздимів з хати!

А Москаль тогді до столу, —
Давай балювати:
Не вишнівку — губи лишнуть,
Щунак надзіваний...
Стеревив все Москалина
Тай поїхав п'яний...

Встала Сура — нема Мошка,
Тай собі гадає,
Що десь може, як асесор,
Службу відбуває.
Але якось з гори сїно
Тра було скидати;
Поліз хлопець іскидати —
Намацує пяти.

Зворохнув ся пан асесор.
Хлопець догадав ся:
— »Чи не ви то, пане Мошку?«
З сьміхом запитав ся.

— »А поїхав той Москвитер?
Іванцю, слухай-но:
Там голова під жолубом, —
Змилуй ся, подай-но!...
Під жолубом... Памятаеш?
Де коза стояла!...
Як я лазив на драбину,
То вона упала!«
— »Та-ж голова ваша з вами!
Що ви се зновили?
Як-би вона там лежала,
Ви б не говорили!«
Помацав ся за голову,
Сам переконав ся,
Помаленьку, помаленьку
З сїна підійняв ся.

Зліз, до хати, обняв Суру
Тай почав казати,
Як то його Москалина
Випудив із хати.

— »А у тебе-ж була шпага!

Як ти йому дав ся?»

Як подала йому шпагу,

Мошко аж підняв ся:

— »Та щоб йому, моя Суру,

З лихом так гикнулось,

Як мене за того шпагу

З голова забулось!»

9. IV. 1858.

8. Кравець.

Іде кравець темним лісом —

Аж вовк вибігає...

Збілів кравець та посінів,

Живцем помирає.

І взяв аршин з переляку,

До вовка цілить ся,

Аж тут враз і за корчами

Бахнула рушниця!

Повалив ся вовк голодий,

І Жид повалив ся,

І від вовка й від рушниці

Памяти лишив ся...

Прийшли стрільці, взяли вовка,

Покинули Жида.

Але щось через годину

Відійшла огида.

Підійняв ся, ледве живий,

Аршин підіймає,

Оглядає на всі боки,
З дивом промовляє:
»Вісім літ з тобою хожу
Попама ряси шити,
А все таки я не думав,
Щоб ти був набитий!«

9. IV. 1858.

9. Кобилячі яйця.

(Що то мати, що то діти!)

Ходить Жидок по ярмарку
Помежи возами,
Надибає чоловіка —
Стоїть з гарбузами...
Жидок з роду ще не бачив:
»А що то?« питає.
— А що-ж? Яйця кобилячі!
Той відповідає...
»Як то? гирети? з того яйцю
Малий коник буде?...«
— А ти-ж думав, що лшата
Звідки беруть люде?
Знесе яйце худобина,
Хрестянін збирає,
Та як квочка на ті яйця
Сідалом сідає.
»А ну, ну, Іванцю серце!
А що тобі дати,
Щоб ти мені з того яйцю
Зробив лошеняти?«
— Та за тее, що висяжу,
Буду їсти й пити...
А за яйця уже, Жідку,
Треба заплатити!

»А по чому-ж в тебе яйця?«
— Не знаєш по чому?
По карбованцеві кожде,
Ще й по золотому!...

Заплатив Жидок за яйця,
Везе до коршомки,
Поскладав їх коло груби,
Постелив соломки.
Садовить на них Івана,
Дас їсти й пити,
А сам хирний переходить
В другу коршму жити.

Сидить мужик у коршомці,
Грошенята має,
Спить кохано на соломі,
Їсть та попиває.

Пересидів цілу зіму,
Далі щό робити?...
Утікти б то.... та як зловлять,
Будуть шельми бити...

Дунав, думав, тай роздумав:
Розпалив соломку,
Тай підпалив серед ночі
Жидови коршомку...

І коршомка розпалилась —
Де вже погасити?
А Іван тут коло коршми
Давай голосити:

— Яйця ж мої, любі, милі!
А я-ж ваша мати!
А я-ж думав, що потїху
Буду із вас мати!...
А я-ж думав, що підмога
Мені із вас буде!

А я-ж думав, мої діти,
Що з вас будуть люде!...
І промовив з подивлінням
Жидок бородатий:
»Що-то діти, що-то діти!
А що-то їх мати!...«

10. IV. 1858. _____

10. Масло.

Вивіз Лейба горщик масла
В місто продавати,
Тай пішов собі на ринок
Купця віднитати.

А чоловік коло воза
Чекає, чекає...
Далі вишив пів кватирки,
Масло добуває.

Добув масла, достав хліба,
Засів тай балює;
Де побачить хрестяніна —
Кличе та годує...

З'їли масло добрі люде,
Нічого робити!
Бе він горщик коло воза,
А сам іде пити.

Підпив собі, як годить ся,
Назад повертає;
Коли гляне — коло воза
Лейба умліває...

Умліває, ломить руки,
І плечима ниже;

А собачка невеличка
Черепочки лиже...

»Лихо мамі твоїй, гицлю!
Де ся масло діло?«
— Лихо мамі!... та-же бачни,
Що песеня з'їло!

»Брешеш, гицлю, десять фунтів
Було в масла мого...
Гицлю ти!... й сама собачка
Не заважить того!«

І бере Жид ту собачку,
На ваги чіпляє;
А собачка десять фунтів
Ледво дотягає.

»Бачни, гицлю, ту собачку!
Де-ж ся масло діло?«
— Де-ж ся масло його діло?
Та-ж песеня з'їло!...

»Ну, нехай собачку — масло!
Де-ж собачку буде?...«
— Де-ж собачка — та-же онде!
Видять добрі люде!

»Ну, нехай воно собачку!
Де-ж ся масло діло?«
— Все де масло, та де масло!
Та-ж песеня з'їло!

»Що з тобою говорити?
Лихо батьку твому!...
Сідай уже, сідай, гицлю!
Та вези до дому!...«

11. Піп і Жид.

Ходить піп коло крамниці
Тай чогось питає.
Аж до него такий хитрий
Жидок підбігає :

— »Будьте добрі, добродію,
Трошка зачекайте :
Змолитвуйте мені ножик,
Імя яке дайте!«

А піп, довго не гадавши,
Казав ножик дати,
Зломав його та і каже :
»Куцим буден звати!...«

10. IV. 1858. _____

12. Штукою зайшов.

Розхитав ся Жид на сабаш,
Бородою має...
Не своїми голосами
»Тефіліт« читає...
Коло нього стоїть мовчки
Його жінка гожа...
Але входить до коршомки
Козак з Запорожа.
— Як ся маєш, вражий сину,
Жиде бородатий!
А чи маєш вина, меду,
Горівки продати?...
Не говірить нехрещений,
Ворухи співає...
Тільки Сура обернулась,
Тай одповідає :

»На-що тобі мого Мошку
Даремне питати!
Він молить ся, він не буде
Нічого казати!...«

— Як не буде? аже-ж буде!

— »Ні, таки не буде!«

— Кажу ж тобі, що він буде!

Уважайте, люде:

Маєш, Жидку, мед-горівку? —

Не відповідає...

Козак підняв гарапника,

Та як Мошку вкрас!...

»Маю, маю, — крикнув Мошко, —

І мед і горівка!«

— А що? бачиш, що говорить...

Бісова Жидівка!...

»Ей, козаче! Ще ніко́ли

Не бувало то́го...

Але ти вже отсе шту́ком

Підійшов під нього!...«

11. IV. 1858. _____

13. Подорож до Єрусалими.

Межи нашими Жидами
Поголос пустив ся,
Що ніби то в Русалимі
Месіяш родив ся...

І зібрало ся аж десять
Грубих бородатих,
Грубих десять арендарів
Та самих багатих.

І зібрались в Русалиму,
Скриньку гроший взяли,

В проводатарі для себе
Чумака наняли.

Дають йому свою скриньку
І в перед пускають,
А за ним самі поважно
В поход виступають.

Ідуть, сонуть арендарі,
Жаден ні словечка...
Аж ось в ночі забіліла
Перед ними гречка...

»Чи бачите, — чумак каже, —
Як біліє море?«
А Жиди всі: »Вей мір, вей мір!...
Лихо нам та горе!«

— »Яке лихо, — чумак каже:
Підіймайте поли!
Ви пройдете через море,
Ніби через поле!...

Лиш за мною як у око,
А то буде й а́міль!
В саму прірву, аж до біса
Підете, як камінь!«

Захиталась під ногами
Зарошана гречка...
Ідуть Жиди, аж трясуть ся,
Жаден ні словечка...

Вийшли з гречки арендарі,
Аж і ліс видати.
Ідуть вони аж до ліса,
Стають почувати.

Поставали Жиди на ніч,
Став їден ходити —
Чи де який не згубив ся,
Хоче полічити...

Ходить, ходить, Жидів лічить —
Тільки девять має...
А себе самого дурень
То і забуває.

Становить ся сам у лаву,
Другий виступає:
Лічить, лічить, не долічить,
І все девять має...

Всі лічили, але жадеп
Дурень бородатий
Не згадає, не зміркує,
Що він сам десятый...

Не зміркують арендарі,
Нічого робити —
Ідуть вони до Івана,
Просять полічити.

Полічив він, втихомприв.

Пора б спочивати...

»А щó, мої арендарі,
Де будете спати?«

— »Так, Іванцю, положи нас,
Щоб вовк не почуло,
Щоб всі були в середині,
А з краю не було !...«

— »Добре, — каже, — арендарі!
Я вже й місце маю:
Як уложу, то не буде
Ні жадного з краю...«

А там саме на поляні
Груна зогнивала,
А під нею прездорова
Комашня стояла.

Іде чумак до комахів
Із орендаріми,
Розкладає на-около
Жидів головіми.

»Та глядіть же, — промовляє, —
Лежіть, Жиди, тихо!
А то послі почувете,
Яке буде лихо!...«

Пішов і сам постелив ся
Під зеленим дубом
І заснув собі до раня
Кохано та любо.

А тим часом арендарів
Обеїли комахи...
Гризуть, їдять на всі б́оки, —
Мовчать сіромахи.

Гризли, гризли на всі боки
З вечера до раня;
Нагризли ся собі в волю
Та до вподобаня...

Пробудив ся чумак рано,
Жидів оглядає.

»А щ́о? добре було спати?«
Жидову питає.

— »Ай, Іванцю, щ́о тут б́уло?
Яке бу́ло лихо?
Але ми, таки розумні,
Всі лежали тихо!...«

— »Тільки й щастя, арендарі,
Що тихо лежали,
А то були б вас до лиха
Всіх позаїдали...

Уставайте ж, арендарі,
Та моліть ся Богу!
Роса впала, зійшло сонце —
Пора у дорогу!»

Повставали арендарі,
Богу помолились
І снідати не снідали,
В дорогу пустились.

Ідуть вони за Іваном
В лихую годину
Через петрі, через пуці,
Та через тернину.

І де вже їх не посила
Нечистая сила!
А все таки серед ліса
Нічка захопила.

Смерклось добре. Стало темно.
Треба ночувати.

»А шоб, мої арендарі,
Де будете спати?»

— »Іваночку, голубчику!
Кажуть Жиди грубі, —
Сеї пічки ночувати
Хочемо на дубі.»

І полізли арендарі
На верх дуба спати,
Ще й говорять чумакови
Гіляки обтяти...

А чумак обтяв гияки,
Ще й капця їди́ому,
Узяв собі скриньку з гріними
Тай пішов до дому...

Зійшло сонце по-над лісом —
Жиди не злізають,
Як ворони на гияках,
Чумака чекають.

Просиділи до полудня
Все Івана ждали,
Але його нема й духу,
Поминай як звали!...

Починають арендарі
Самі міркувати,
Як їм грубим арендарям
З дуба позлізати.

Присудили, щоби Лейба
За гия вчепив ся,
Щоби Лейбі грубий Мошко
За ноги вхопив ся;

Щоб за Мошка взяв ся Гершко,
Щоб за Гершка Хаїм...
»Як вчепим ся, — кажуть, — разом,
То всі позлізаєм...«

Бере Лейба за гияку,
Що сили вчепив ся,
По нім злазить грубий Мошко,
За нього вхопив ся.

По Мошкови злазить Гершко
І його хватає,
По них решта арендарів
Повзає, злізає.

Кричить Лейба, ренетуге —
Не може тримати.
Але йому Мошко радить
Руки поплювати...

— »Поплюй руки, поплюй руки!«
Жиди бормотіли,
Але Лейба ще не плюнув,
Як всі полетіли!...

Щось з годину арендарі
Покотом лежали!
Прочумались, як з похміля —
Ледве повставали.

Повставали арендарі;
Всі були хороші —
І без хліба й без одежі
Та ще і без грошей.

Беруть вони, за Мойсея
Лейбу обирають,
І холодні і голодні
В поход виступають.

І пішли Жиди голодні,
І йшли день і нічку,
Аж наткнулись перед сьвітом
На глибоку річку.

Наткнули ся тай герґочуть,
Що мають пригоду.
Але Лейба десь наглянув
Лишову колоду.

Біжить живо до колоди,
На неї сідає;
Ще живійше арендарів
Решту закликає.

Тай каже їм на колоді
Себе підійняти
І до неї поясами
Ноги привязати...

І збігли ся арендарі,
Підняли колоду,
Привязали Лейбі ноги,
Пустили на воду.

Але тільки старий Лейба
Проплив середину, —
Так у воду й повернув ся
В лихую годину!

І не стало уже Лейби,
Тільки видно п'яти!
І дурнії арендарі
Стали викрикнути:

»Ото дурень старий Лейба!
Ото дурень хусит!
Так далеко до берега,
А він ноги сушит!...«

12. IV. 1858. _____

14. Мошкова пісня.

Улюбив ся Мошко
У нашу дівчину;
Сидить тай співає
В лихую годину:

»Сьвітить місяць, сьвітить,
І сонця не треба, —
Він не впаде з неба,
Бо добре держить ся.

Ой там край Дунаю
Голуби літають, —
Най собі гуляють,
Бо я їх не пійму.

Сїв заяць на дубі,
Оріха кусає...
Бо він виглядає
Милої коханки.

Сїв заяць на дубі,
А я коло дуба.
Як ти мені люба,
Сказати не можу!»

4. II. 1859.

15. Оливо не вадить.

Утікало два Жиди
Колінь за границю,
Надibalи на степу
Набиту рушницю.

Надibalи, підняли,
Стали тай герґочуть,
Далі крикнули »герехт!«
І стріляти хочуть.

Та стріляти не біда,
Але як стріляти?
Не зміркує бідний Сруль,
Звідки що почати.

Далі пейса підкрутив,
»Тепер, каже, бухну!
Ти в бұхили, Лейбо, дуй!
Я рухили рухну!»

Не перечить грубий Жид —
Руру надуває,
А тим часом жвавий Сруль
Курок відтягає.

Далі рухнув за язик —
Бухнула рушниця,
Пішла куля Лейбі в рот,
Грубий Жид валить ся.

А Сруль йому на відхід
Добру раду радить:
»Виплюй! виплюй!« все кричить:
»Оливо не вадить!«

4. II. 1859.

16. Жидівська дитина.

Сидить мале Жиденя,
Головкою має,
А Жидівка молода
Тільки розважає:

»Що то діти в мужиків,
То й погані очі:
Все руками хап та хап!
Так красти і хоче!...

А у нас собі сидить,
Головкою має —
Воно думає собі,
Як прожити має.«

4. II. 1859.

17. Рабінова дума.

Вігер віє, повіває,
Синє море грає;

А над морем сидить рабін
І думу гадає.

Зіпер голову на руки,
Руки на коліна, —
Сидить рабін бородатий
Як тая відміна.

І сидить так дні і ночі,
І їсти не хоче,
І на море, все на море
Витріщає очі.

А Жидова, як із міха,
З міста висинає
І як тая чорна галч
Беріг укриває.

Далі рабін підійняв ся:

»Стійте, — каже, — люде!
Послухайте, — каже, — люде,
Що то за страх буде!

Що то буде, як весь море
Стане їден море,
І їден горою стане
Весь на світі гори,

І весь дерево на світі —
Дуб їден без міра,
І сокира весь на світі —
Як їден сокира,

І весь люде, що на світі,
Які йно єсть люде —
Їден такий Жид великий
Аж до неба буде?!

І як возьме Жид великий
Велика сокира,
Як на гора він зрубає
Такий дуб без міра,

І як з гора та на море...
Подумайте, люде!...
Як великий дуб звалить ся, —
Що то за хляп буде!!«

4. II. 1859.

18. Хто кого лучче?

Бив ся Мошко із Гаврилом
Тай потім хвалив ся:
— »Ото, каже, на ярмарку
Я з Гаврилом бив ся!«

— »А як-же ви, Мошку, бились?«
Хтось там запитав ся.

— »Як ми бились? — та так бились,
Що сьвіт дивував ся!

Він на мене із ломаком
По плечах махало;
А я йому все з ярмурком
По носі давало!«

— »Було з чого дивуватись!...
А хто-ж кого лучче?«

— »Та Гаврило мене лучче,
А я його лучче!«

5. II. 1859.

19. Базиляне.

Їде козак по степу,
Жидів надibaє.

— »Куди, бісові Жиди?«
З нагайом питає.

— »Та які-ж ми Жиди?«
Кажуть препогані:

»Ми, козаче, не Жиди,
А ми Базиляне!«

— »А е-ж у вас монастир?«

— »Є! — говорить Хаїм:

Ми, козаче, монастир
В Почаєві маєм!«

— »В Почаєві монастир?

Хто-ж у вас ігумен?«

А Жиди обидва враз:

»Вус зугт ер? ігумен?«

— »А! вус зугт ер? Я-ж вам дам,
Жиди препогані!«

І нагайом аж до пят
Списав Базилянів.

5. II. 1859.

20. Невинний Мошко.

»Куди, Мошку, так ідеш?«

— »На війну вихожу!«

»А чого-ж то пізно так?«

— »Ще два-три положу!«

»А як тебе часом хто

Схоче положити?«

— »А кому-ж я винен що?

За що мене бити?«

5. II. 1859.

21. Три питання.

Сидить собі Жиденятко,

Головкою має;

Коло нього сидить рабін

Тай його питає:

Рабін.

Чого півень, як співає,
Очи закриває?

Мошко.

Того певне, що на пам'ять
Свою пісню знає.

Рабін.

Чого колісь по драбині
Ангели злізали?

Мошко.

Бо ще були молодії,
Малі крила мали.

Рабін.

Чого-ж море так солоне,
Що не можна пити?

Мошко.

Бо погані оселедці
Мали засолити.

5. II. 1859.

22. Горобці.

Стоїть руде Жиденя
У чорній ярмурці,
Під пахвою »алеф-бет«
В новій шабатурці.

І »цицели« аж до пят,
Пейсикки нівроку!
Стоїть, дивить ся собі
На школу високу.

А на школі горобців
До стилої мами,

Так і вють ся по-над дах
Цілими мірками.

Задивилось Жиденя...

Аж рабін лучив ся:

»А куди, — питає, — так,
Хасю, задивив ся?«

— »Я дивлю ся, — каже той, —
На той бідний птиця,
Де то дінеть-ся вонó,
Як школа спаліть ся?«

II. 1859.

23. А щó тепер буде?

Питаєть-ся пан Жидка:

»Був-есь у Варшаві?«

Жидок каже: »Ні, не був,

Пане мій ласкавий!«

— »Дурень же ти, що не був!...

А був-есь в Парижу?«

— »Ні, мій пане,« каже Жид:

»Не був і в Парижу.«

— »Дурень же ти, що не був!...

То в Римі май бути?«

— »І там, пане, я не був!...

Тай нічого й бути.«

— »Дурень же ти!« каже пан.

— »Я й сам тее знаю,

Але, пане, я вже вас

Тепер запитаю:

А чи був пан там, де я

Козу напуваю?«

— »Ні! не був,« говорить пан :
»Не був і не знаю!«

— »Як то, пане? таж про те
Знають увсі люде!«

— »Я не знаю!« — »Ну, герехт!
А щó тепер буде?«

26. II. 1859.

24. Загадка.

Позбирались дукачі,
Пють собі, гуляють;
Далі — скучно їм чоґось,
Жида закликають...

»Дай нам загадку яку!«

— »Яка-ж буде плата?«

— »Хто не скаже тобі з нас,
Заплатить дуката!«

— »А багато-ж вам, пани,
На то часу дати?«

— »Пів години!« — »Ну, герехт!
Слова не вертати!

Скажіть мені: щó у день
Чорне, аж чорніе,
Щó біліе у ночі,
А ранком синіе?«

Задумались дукачі;
Пройшло пів години,
Але жаден не вгадав
Тої диковини.

До кишені, — певна річ,
По дукату дали.

— »Щó-ж то, Жидку, таке є?«
Жида запитали.

— »А по чім-же знаю я?«

Жидок промовляє:

»Та воно собі таке,

Що хто його знає!«

— »Ну-ж бо, Жидку, не жартуй!«

— »Та жарти до ката!

Я і сам собі даю

Цілого дуката!«

26. II. 1859.

25. Сам поїду.

Як заслабне було Жид

І рабіна просить,

Рабін тільки з-за дверий

Палицю виносить,

Тай пахóлка свого шле

З нею до слабого:

От пахóлок курував

Жида не їдного.

Аж раз йому довелось

Слабу курувати;

От пахолок і прийшов,

Щоб палицю взяти.

А той каже: »Хто слабій,

Чи Жид, чи Жидівка?«

— Не Жид, каже, а їдна

Молода Жидівка.

Рабін живо із стільця,

Палиці й нї слїду:

»Живо конї! у, біда!

Сам, — каже, — поїду!«

26. II. 1859.

26. Убитий Жид.

Раз ударив мужик Жида,
А той — щó робити!
Повалив ся серед міста,
Лежить як убитий.

Назбігалась Жидів сила,
Мужика тримає.
А тут живо і асесор
На суд прибуває.

І — звичайне як асесор,
Звісна огида, —
До мужика так і взяв ся:
»Как ти убил Жида?»

— »Та я його не вбив, пане!
Він живий, їй Богу!»

— »Да как живой, кагда мйортвий?!«

— »Спитайте самого!«

А той тогді підхонив ся:
— »Не слухайте, пане!
Мошко-Жид лежить убитий!
Мужика — в кайдани!...«

26. П. 1859.

27. Три Жиди.

„Держи язик за зубами.“

Народна приказка.

Утікали три Жиди:
Козаків злякались, —
І всі трое, де могли,
Раптом поховались.

Той — на дуба, той — під міст,
А найстарший, третій,

З переляку, як той чорт,
Засїв в очеретї...

Ото їдуть козаки,
Нїчого не знають;
Але тільки-що на міст
У ряд виступають, —
Аж з-під мосту грубий Жид:
— »Хто там? осторожно!
Бо порохом очи так
Засипати можно!«

У минутї в козаків
Опинив ся грубий...
Подивив ся другий Жид,
Що сидїв на дубї...
— »А бач, Мошку!« закричав:
»Не сидїв тихенько!
Потягнули козаки
І того гарненько.

Тогдї третій на весь рот:
— »То-то вам і лихо!
А чи-ж я вам не казав:
Сидїть, Жиди, тихо?«
Взяли й того козаки
До стилої мамї!...
То не дармо, що »держи
Язык за зубами.«

26. II. 1859.

28. Вовки.

»Чого, Жидку, так збілів?
Що з тобою сталось?«
— »Ах! за мною через став
Аж сто вовків гналось!«

— »Бог з тобою!... сто вовків?

Та б село почуло!«

— »Та воно пак і не сто,

А пятьдесятъ б́уло!«

— »Тай пятьдесятъ диво в нас...

Де б їх стілько взялось?«

— »Ну, Іванцю!... нехай так,

Але десять гналось!«

— »Та і десять не бу́ло!

Знать, їден увсього?«

— »А як їден? аби вовк!...

Страшно і їдного!«

— »А може то і не вовк?«

— »А щó-ж то ходило?

Таке сиве та мале,

А хвостик як шило?...«

26. II. 1859.

29. Пан Чехович.

Лежить дідич у дворі,

Нема що робити —

Закликає Жидюка,

Давай з нього кпйти.

Покепкував, кілька хтїв,

В волю насьміяв ся,

В волю бідного Жидка

За пейси памняв ся.

Ще й на тому не кінець,

Не хоче пускати

І ще каже в його честь

Пісню заспівати.

А той дідич якось так
Пан Чехович звав ся.
Хитрив Жидок, мудрував,
Тай домудрував ся.

І край столу дідич став,
Живіт гарбузою...
Край порога йому Жид
Заспівав козою:

Pan wielmożny Czechowicz!
Żona jego Czechowicz!
Dzeci jego Czechowiczy,
Bo ón sam jest Czechowicz!

26. II. 1859.

30. Голодний Жид.

Не багато арендарі
В сабах наварили,
Тай на лихо убогого
Їсти запросили.

А убогий, ще й голодний,
На них не вважає,
Як принав ся гателити,
Як у торбу пхає.

Тай і ні-вже-як від миски
Біду відірвати, —
Ото його задумують
Де-не-що питати.

»Чи маєш ти, — кажуть, — батька?«
А той каже: »Маю!«
Їсть і каже: »батька маю
І ще й маму маю!«

26. II. 1859.

31. Спілка.

Сидить Мошко на коршомці,
Шинкує горілку.
Нераз бідний аж жахнеться,
Як згадає спілку.

А спілка то така була :
Раз серед болота
Найшов мужик табакерку
Із самого злота.

Найшов мужик, подивив ся :
Штука непогана !
Куди з нею обернутись? —
Іде він до пана.

Іде собі край коршомки,
А Мошко : »Кудá ти?«
Той і каже : »Йду до пана
Знайду продавати!«

— »Що за знайда? покажи-но!«
Протирає очи.

А той йому витягає :

— »Дивись, коли хочеш!«
Ото Мошко, як заглянув,
То й пристав смолою :
— »Іванчику, голубчику!
Я піду з тобою!«

Далі зачав підмовляти,
Щоб на половину.
Той і каже : »Та ходи вже
В лихую годину!«

От приходять, показали,
Дідич оглядає;
Подобалась табакерка.
Сзужаż то? питає.

— »Моя, пане, — мужик каже, —

Але за горілку

Причепив ся і ваш Мошко

До мене на спілку.»

Cóż to za tę tabakierkę?

Powiedz, каже, сћоріе!

— »А щó-ж, пане, — мужик каже: —

Нагаїв дві копи!

Їдну копу йому, пане,

А мені другую...

А зрештою йому, пане,

Я і ту дарую...»

Догадав ся собі дідич,

Якії то штуки:

Карбованців цілу копу

Мужикови в руки!

А спільника його Мошку

Зараз простягнули

Та дві копи прегарячих

Нагаїв креснули.

І сїв Мошко на коршомці,

Шинкує горілку;

Нераз бідний аж жахнеть-ся,

Як згадає спілку.

27. VI. 1859. _____

32. Niech pan świśnie.

Дав корову мужикови

Лейба на зимівле,

А той узяв тай зарізав

Собі на годівле.

От весною Жид питає:

»Де моя корова?«

А той йому тільки свище,
Не каже ні слова.

Той веде його до пана, —
І там тее-ж саме:

Жид говорить, а той свище,
Не мовить словами.

Та on głupi! пан говорить.
— »Głupi on?! Ach, Boże!
Niech pan tylko będzie łaskaw
W zad mu świśnie dobrze!«

Сказав Лейба тай не знає,
Що тут за огида.

Але дідич: А, psia wiara!

А weźcie no żyda!

Забрав Лейба за огиду,
Аж канчук урвав ся; ---

Та як шморгнув на коршомку,
То і не вертав ся.

27. VI. 1859.

33. Pchła.

По Жидови лазить воша.

»Со то?« пан питає.

— »А соż, panie? ta to pchła!«

Мошко відвічає.

»Czegoż ona biała tak?«

— »Bo ją żona prała!«

»Czegoż ona płaska tak?«

— »Na niej córka spała!«

»Czemuż ona, kiedy tak —

Nie skacze, gałganie?«

— »Во nie pora, panie mój,
Jeszcze młoda, panie!«

27. VI. 1859.

34. Дивний бик.

Видить мужик у Жидка
Невеличкого бичка
Під шклом в образочку.
А цікавий був мужик:
— »Що то, — каже, — в вас за бик
Висить на кілочку?«

Мошко й каже: »Вір не вір,
А на сьвітї є сїм гір
Без зими і літа.
Там трава висока є,
І там бик такий жне
Від початку сьвіта.

І той бик собі за день
Всю траву таку у пень
На горах спасає.
А в ночі — то божа річ —
Вся трава йому за ніч
Знову виростає.«

— »Де вам, Мошку, такий бик!«
Обзиваєть-ся мужик:
»Ні! і не кажіте!
Він давно би по сей час
Міг не тільки, кажу, вас, —
Сьвіт весь забрудити!«

27. VI. 1859.

35. Розмова.

Прибув Мошко з Петрополи
Тай людей дурив,
Що ніби він у столиці
З царом говорив.

»А як же ви говорили?»

Якийсь запитав.

— »О, ми славно говорили,«

Мошко відвічав:

»Я казав усе царови:

Ура та ура!

А воно мені казало:

Дурак та дурак!«

15. X. 1859.

36. Розпятий Жид.

Зайшов козак до Жидка
Вина купувати,
Тай просить ся аж у льох, —
Щоби сконтувати.

А Жидови не в тямки

Козацькії жарти:

Веде його до бочок

Тай точить пів кварти.

Але тільки наточив, —

Аж чопа чорт має!

Що робити? Жидок — тик,

Пальцем затикає.

А той собі за вино,

З-тихача регоче, —

Та ще з другої вина

Сконтувати хоче.

Жидок точить йому знов,
Знов чопа шукає,
І знов бочку, як і ту,
Пальцем затикає.

А той собі поховав
Обидва кілочки,
Та ще точить у відро
З середньої бочки.

Точить собі у відро,
А чопа закинув, —
Як наточив до верха,
Тай із льоху згинув.

А з барилка і біжить...
Не порадиш криком:
Жидок живо і заткнув
Барилко язиком.

І зігнув ся, аж сопе!
І що, бідний, крикне, —
То з барилка йому так
Межи очі й сикне.

І розпняв ся грубий Жид,
Вина не пускає, —
А козак собі пішов
І гадки не має.

18. X. 1859.

37. Жид на чатах.

Ставить Москаль Жидюка
На московські чати,
Тай і учить на сей раз,
Як то чатувати:

»Смагрі, — каже, — хто б ні шол,
Ти станавісь тут-же,

Да спрانیвай: хто ідьот?
Сматрі, не забудь же!
І как скажет тебе: »Свой«,
Пусті сво з Богом,
А как только замалчіт,
Так бері такова!...«
І сам таки край Жидка
Іде в опівночі...
Жидок крикнув: »Кто ідьот?«
Витріщає очі.
Той і каже: »Ето я!«
— Ето ви, Міхало?
А я думал — ето свой,
Аж мне страшно стало!

18. X. 1859. _____

е) Приказки про Циганів.

І. Де спійняли?

»А чи знаєш ти, Романе?
Батько під судом!
Іспійняли неборака
Над чужим добром!«
— »Мого батька?... де спійняли?«
Циганчук спитав.
— »Таки в нашій-ж коморі:
Бодню розбивав!«
— »Та в коморі й горобцеви
Крила відшибеш...
Нї! пусти-но батька в поле, —
Чи тогді піймеш?«

29. X. 1857. _____

2. Циган з хроном.

Бачили очи, щó купували;
Їкте, хоч повилазьте.

Народна приказка.

Ходить Циган, ярмаркуе,
Лини копійку має...
»А щó тепер найдешевше?«
Мужика питає.

— Та хрін тепер найдешевший!
Мужик йому каже:
За копійку цілу вязку
Сідуха навяже!

Побіг Циган меж сїдухи,
Купив собі хрону...
Подивив ся на ярмарок,
Тай пішов до дому.
Іде собі дорогою,
Сьвіжий хрін смакує;
Вертить свердлом йому в носї,
А сліз не вгамує...

Втирав, втирав Циган очи,
Далї й не втирає;
Сїв під мостом і скривив ся,
Їсть та примовляє:
»Плачте, плачте, дурні очи!
Щоб повилізали!...
Бачили ж ви препогані,
Щó то купували!...«

13. IV. 1858.

3. А не халасуй!

— »Ото, тату, маєм воду,«
Каже Циганчук:

»А як-би нам іще сира
Та муки до рук, —
Наварили б вареників,
Сїли край столá!...«

Тут старому вже по горлі
Слинка потекла...

— »А як би то іще сала!...

Оттогді балюй!«

Тут старий його файдою:

»А не халасуй!...«

13. IV. 1858. —————

4. Місяць.

Місяцю, місяцю! Сьвіт-
тиш, а не грієш, даремне
у Бога хліб їси.

Народна приказка.

Нічка тиха, місяць сьвітить,
А мороз крешить;
Циган сина до місяця
Лицем становить.

»Отак, сину мій, Романе!

Отак, дурню, стій!...

Та з пазухи вийми руки,

До місяця грій!«

Стоїть бідне Циганятко,

Холод камінить...

А старий пішов до хати

Людий туманить.

Витуманив кусок сала,

Хліба бохонець;

Вийшов з хати, та до сина —

Син, як камінець...

»Ой місяцю, — Циган каже, —
Жаль твої краси!
Ти лиш съвітиш, а не грієш, —
Дармо хліб їси!...«

13. IV. 1858.

5. Циган на толоці.

Вміли-сьте, кумцю, ва-
рити, не вміли давати.

Народна приказка.

Пішов Циган на толоку
До сусіда зр'яня;
Та в сусіда без обіда
Косив до смерканя.

Ізнеміг ся сіромаха,
Косить і не косить;
Аж під вечір пан господар
Вечеряти просить.

Іде Циган вечеряти,
Та слину ковтає...
Садовить ся на покуті,
Пояє розпускає.

Садовить ся на покуті,
Випив пів бляшанки,
Та, як муха до патоки,
Припав до маслянки.

Припав Циган до маслянки,
Яндилу кінчає...
Аж тут кума вареники
З печи висуває.

Схаменував ся бідний Циган,
Та вже не поможе!...
Із'їв кілька вареників,
А більше не може.

А тут іще й вареників
З стола не прийняли,
Як порося печенее
До хрону подали...
Подивив ся бідний Циган,
Тай став примовляти :
»Вміли, кумцю, ви варити,
Не вміли давати !...«

14. IV. 1858. _____

6. Циган з конем.

(Без'язика коняка.)

Вивів Циган на ярмарок
Коня продавати ;
Посходились ярмаркові,
Стали оглядати.

Оглядають : кінь як сокіл,
І ганчу не має !
А сам Циган кругом ходить,
Та все примовляє :

»Що конина, то конина !
А щоб язик мала,
То вона б вам, люде добрі,
Всю правду сказала !«

Купив якийсь ту конину,
Дома оглядає :
Аж конина його справді
Язика не має...

14. IV. 1858. _____

7. Циган в огірках.

Сидить Циган на городі
Темненької ночки;
До блискавки вибирає
Чужі огірочки.

Та все собі промовляє:
»Блисни, Боже, блисни!«
А господар його з заду
Як вилами свисне!...

— А сто бісів в твого батька
Та у твої груди!
Розкрадати мою працю?!...
А що тепер буде?

»Ой батечку, голубчику!
Чиніте, як знайте!
Тільки прощу вас, пан-отче,
За пліт не кидайте!«

— Оже-ж кину! — »Бійтесь Бога!«

— Кину, бісів сину! —

Підняв Цигана на руки,
Тай через пліт кинув.

Підійняв ся вражий Циган,
Та як зарегоче:
»Мені того й бракувало:
Спасибі, пан-отче!«

14. IV. 1858. _____

8. Що до кого.

»Хто йде їсти?« пан питає.

— »Я йду!« Циган каже...

»Хто йде жати?« пан питає.

— »То громада скаже!«

14. IV. 1858. _____

9. Циганський похорон.

У Цигана вмерла мати,

Нічого діяти!

Іде Циган до батюшки,

Просить поховати...

— А як хочеш поховати?

Може по циганській?

— »Ні, батюшка, прошу таки

Вже по християнській!«

— То то буде рублів десять

Тебе коштувати!

— »О, нічого то, пап-отче!

В нас дорожча мати!«

Поховав піп Циганиху,

За гроші питає...

Аж тут йому сороківку

Циган витягає...

— Сороківку? — піп питає:

А то-ж твоя мати!

А ти-ж за ню рублів десять

Обіцяв ся дати!

»Рублів десять? — Циган каже:

За трупа гнилого!

Та вона не варта була

І живою того!...«

14. IV. 1858.

10. Лев і пролев.

Іде Циган по діброві

(Десь лихо носило...)

При нїм пара вареників,

Люлька та кресло.

Чорний, темний, як та хмара,

По лісі блукає;

Йде помалу, курить люльку...
Аж лев вибігає.

Вибігає, став, питає:

»Хто ти, чорний враже?«

— Скажи перше, хто ти, враже?

Циган йому каже.

Стрепенув зьвір головою

»Я лев,« промовляє.

— Ти лев собі, а я пролев!

Циган одвічає.

»Ходім битись!« лев говóрить.

— Та ходімо, враже!

Тільки я ще не обідав —

Циган йому каже.

— Як даси що попоїсти,

Трохи підкренитись,

Тоді піду я з тобою

В чисте поле битись!

»Та нічого, — лев говóрить, —

З тобою робити!

Мушу тобі на закуску

Хоч телицю вбити!...«

І кинув ся межи стадо,

Телицю вбиває;

Пазурами шабатує,

Шкуру іздирає.

Оббілував, як годить ся,

Сїв коло телиці;

А Цигану дає шкуру

І шле до криниці:

»Біжи, — каже, — до криниці,

Та не забавляй ся;

Як набереш води повну,

Бігцем повертай ся!«

Пішов Циган, тай криницю
Навкруги копає...
Лев приходить. »Що ти робиш?«
Цигана питає.

— Та-же бачиш, що я роблю:
Криницю копаю!
Що я тобі шкурлатами
Все черпати маю?!

Принесу тобі криницю,
Тай роби, що знаєш!
»Ну, небоже, — лев подумав, —
Добру силу маєш!...«

І нагнув ся, сам за шкуру,
Води набирає,
А Цигана за дровами
У ліс посилає.

Пішов Циган, дере лико,
Дуб до дуба вяже...
Лев приходить, подивив ся:
»Що ти робиш?« каже.

— Та-же бачиш, що дубину
До купи збираю;
Отак возьму увсю разом,
Тай повириваю!...

Подивив ся лев на нього,
Махнув головою:
»Отсе, — думає, — на лихо
Здбав ся з бідою!...«

Бере його до телиці
Живо відсилає,
А сам дуба молодого
При землі ламає.

Зломав дуба молодого
На кражі кражує,

Тай сердечний нагадав ся,
Що вогню бракує...

Приніс дрова, тай гадає,
Де вогню увзяти.

Але Циган йому каже:

— А щó, леве брате?

Вдарим в камінь пазурами!

Хто вогню добуде,

То той у нас і без бійки

Найсильнійший буде!

Ідуть вони до каменя,

Разом поставали.

Як ударив лев у камінь —

Кохті позлізали...

Заревів лев, підняв лапи,

Лапи обюнило!

А наш пролев добуває

Губку та кресило.

Як ударив — скала ціла

В искрах загоріла,

І до разу суха губка

Димом задиміла...

Ідуть вони до телиці,

Вогонь розкладають;

Розбатóвують телицю,

Стегна запікають.

Запікають товсті стегна,

Обід споряділи.

Споряділи обід сугий,

На двох розділили.

Посідали і балюють:

Лев аж припадає;

А що Циган вже й наїв ся, —

Решту розкидає.

А за ним голодні птахи
Купами літають ;
Що розкине вражий Циган,
Мигом поїдають.

Лев поглянув — його пролев
Вже й кісток не має,
Лежить собі проти сонця,
Живіт вигріває...

»А що, брате, будем битись?«
До Цигана каже.
— Та вже-ж битись, не миритись!
Але чекай, враже :

Возьми перше стисни камінь. —
Як води добудеш,
То тогді ти і без бійки
Найсильніший будеш !..

Бере камінь лев у лапи,
Потряє головою ;
Як потисне... камінь тріснув,
Сиплеть-ся мукою...

— Видиш, враже, Циган каже,
Й води не добудеш !
То як же-ж ти ізо мною
Бороти ся будеш ?

Отак тисни, як я тисну ! —
Циган промовляє,
Та руками вареника
Що сили стискає.

Заюшила сироватка...
— Видиш, Циган каже,
Що вас двадцять такі левів
Того не докаже ! —

Та ще лучше вареника
Перед левом тисне !

— Тепер, каже, бісів леве,
Хто з нас лучче свисне?...

Підійняв ся лев могучий,
Як на лапи стане
Та як зареве, як клясне!
Аж волося вяне!...

— Тепер я вже, — Циган каже, —
Тільки не диви ся!

А то й очі повилазять,
І сам повалиш ся!

Лев нагнув ся, сплюнцив очі,
Стоїть, анї писне...

А тут Циган ломакою
Як під вуха свисне!

Зашуміло, загуділо,

Задзеленькотіло,

І в очах стома сьвічками

Запалахкотіло...

»Не чорти-ж менї надали
З тобою счепитись...

Ні, небоже, щó вже хочеш,
А не буду битись!«

— Е, боїш ся, бісів леве!

Циган став казати, —

Несп, враже, шкуру грошій

До моєї хати:

Тогдї тільки я з тобою

Миром помирю ся...

Як не хочеш, то я зараз

Із тобою бю ся!...

Став, подумав лев могучий:

Нічого діяти!

Коли хоче біда грошій,

То тра біді дати...

Бере шкуру, йде за грішми,
Повну набирає,
Несе її за Циганом,
Аж чоло впріває...

Привів Циган його в кузню
Межи Циганята.

— Скидай, каже, леве, шкуру,
Отсе моя хата!

Лев скидає йому шкуру,
Кузню оглядає;
Аж Циганя із-під вугля
Штабу витягає.

Розналилась тая штаба,
Сьвітить і біліє,
Розкидає з себе искри...
Жаром червоїє...

Поглядає лев на штабу:

»Що то, — каже, — брате?«

— А попробуй, Циган каже.

То сам будеш знати!

Як хватив ся лев за штабу —

Боже, твоя воля!

Завертів ся, замотав ся,

Та кулею в поле!...

»Нехай же їм сто чортяків!«

Каже коло ліса:

»Щоби тронки ще потрімав,
То б згорів до біса...«

14. IV. 1858. _____

II. По воді піду.

По ярмарку Циганчук
Конем виграває,

По-над воду всіх людей
З ярмарку скликає.

Кого здибає — кричить:
»Сину! тату! діду!
Ходіть живо по-над став:
Я по воді піду!«

Посходились по-над став.
»Всі по грошу!« каже.
Заплатили йому всі:
— »Йдь же, — кажуть, — враже!«

А той собі на коня:
»Спасибі вам, люде!
Тогді піду по воді,
Коли зима буде!«

18. VI. 1859.

12. Циганський хрест.

Стоїть Циган на снігу,
Мужик проїзджас —
»Чи не хочеш ти хреста?«
Мужика питає.
— »Чом не хочу?« каже той.
— »То дай десять грошей,
Будеш мати такий хрест
Хороший, хороший!«

Дав десятничка мужик,
А Циган на штуки:
Гурґуп навзнаки у сніг
І розкинув руки.
І легенько устає,
Устав тай регоче:

»Ото, — каже, — тобі хрест
На снігу, пан-бтче!«

18. VI. 1859.

13. Циган пасічник.

Раз багаті хазяї
Цигана приймали
І тут йому на біду
Щільник меду дали.

Роземакував бісів син,
Та все було ходить,
Стане було під вікном
Та »меду« й заводить.

Що не знали хазяї
Ніяк відігнати,
Ото його до джмелїв
Здумали післати.

Питаєть-ся сам хазяї:

»Хочеш меду, враже?«

— Чом не хочу, тату мій,

Хочу, — Циган каже.

»То візьми-ж собі дупло

З медом і пчолами.«

Циган його ухватив

Руками й ногами.

— А де-ж, тату, то дупло?...

»От там серед ліса.

Гляди ж, мухи не дрочи,

Та не згадуй біса!«

Побіг Циган, такий рад,

Що мед буде їсти.

Серед ліса стоїть дуб —

Давай по нім лізти.

Прилізає до дупла,
Мостить ся небора,
А в дуплі джмелі, джмелі
Гудуть, аж говорять.

Тільки руку до дупла —
Вони й забреніли
І як чорнее рядно
Цигана обсіли.

І шпигнув його їден —
»Господь, — каже, — з вами!«
Шпигнув другий — »та піди-ж
До Божої мами!«

Далі кілька вже у-раз
Цигана кусає —
»Та ідїть бо до сьвятих!«

Циган промовляє.
Далі видить неборак.
Що вже пухне й гўба —
»Тепер, — каже, — к чорту йдїть!«
Та шелєн із дуба!

18. VI. 1859. _____

14. Холодно.

Сидить голій Циганчук,
Аж мало не плаче.
— »Тату! — каже: — холодно!
Зуб до зуба скаче!«

А той йому поясок:
»Та на: не жури ся!
Коли тобі холодно,
То підпережи ся.«

18. VI. 1859. _____

15. Циганський наймит.

Віддавав у наймити
Циган свого сина:
— »Та він, — каже, — буде в вас
Добрая дитина!

А як коли зноровить
Та їсти не схоче —
Не жалуйте, прошу вас!...
Нагайом, пан-отче!...

Та все йому говоріть:
»А їж таки, враже!«
А робити? — чорт із ним,
Не силуйте!« — каже.

18. VI. 1859. _____

16. Циганська дудка.

Сидить бідне Циганя,
Поохинькує з-тиха.
І сопляк же то, сопляк!
Аж замерз до лиха.

А другеє Циганя
Біду потїшає:
— »Ото, — каже, — наш Роман
Яку дудку має!«

18. VI. 1859. _____

17. Циганська смерть.

Розказував Циган раз
За смерть свого сина:
»Ще ніхто так не вмирав,
Як моя дитина.

Тільки що вже смерть прийшла,
А він на всю хату :
»Тату! тату! — закричав, —
Люльки! — каже, — тату!«
Приніс йому таки сам,
А синок небога
Тільки раз собі пакнув,
Тай пішов до Бога!«

18. VI. 1859.

18. Славная конина.

Сидить мале Циганя,
Коня виїздає,
А старий — його й коня
Нагайкою крає.
Заплакало Циганя,
Лягло на коневі...
А той тогді до купця
Тай каже купцеві :
»Та кунуй уже, кунуй,
Славная конина!
Чи-ж не бачиш, як по ній
Сплакалась дитина?«

18. X. 1859.

19. Циган на сповіди.

Раз задумав Циганчук
Гріхи сповідати :
Іде просто до попа,
Приходить до хати.
Оглядає, — ні попа,
Ні слуги Бог має.
А в горосі, у печі,
Сало закипає.

Циган сало із горшка,
Живо із пекарні,
Через цвинтар позадгузь
Тай до паламарні.
В паламарні як на гріх —
Шапка на кілочку;
Він і шапку потягнув,
Сховав у куточку.

Тай тогді вже до пона
Гріхи сповідати.
Ото піп йому дає
Хреста полувати.
Поцілував Циганчук,
Піп його питає,
А той йому всі гріхи
І оповідає:

»Тай сьогодні, — каже, — я
Нагрівив потроху:
Ранком вигнав я свиню
З чужого гороху:
А у церкві шапку зняв!...«
Говорить несміло.
А піп йому: »То не гріх!
То добре діло!«

— Добре, добре, нехай так! —
По »Буди Господне«
Піп до шапки, — але ба!
І місце холодне...
Піп — до дому, до горшка,
Де кипіло сало,
А там йому лиш горох —
А сала не стало.

І промовив старий піп:
»Оже-ж признавав ся!
А я старий та дурний
І не догадав ся!«

20. X. 1859.

ж) Приказки про звірів (байки).

І. Ворона і лис.

Пробігає лис голодний,
Через пеньки скаче;
Аж слухає: десь ворона
На гиляці скаче.
Прибігає: хоч видати,
Та ніяк дістати...
Лис хитрить ся і вертить ся,
Давай підмовляти.
Підмовляє, щоби злізла;
Прищурює очі,
Обіцяє м'яса гóри, —
Ворона не хоче.

»І не хочу, і не злізу!«
Стала говорити:
»Іди собі, коли хочеш,
На село дурити!...
Ти думаєш, що ворона
Розуму не має,
Сидить собі на гиляці,
Нічого не знає.
Та я знаю, що ти хочеш
Як псявіра їсти,
І хиба б я дурна була,
Щоб думала злізти.«

— »Бог з тобою, голубонько!«

Став лис прикидатись:

»Та тепер вже, зозуленько,

Нічого боятись:

Вийшов указ з того сьвіта,

Щоб мир був усюди,

Щоби мирно собі жили

І звірі і люди...«

А ворона розважає:

»Брешеш ти, мій враже!«

Далі кругом подивилась, —

Та лисови й каже:

»Та який же мир той буде

Та спокій між нами,

Коли онде йдуть до ліса

Стрільці із хортами!«

— »Будь здорова, голубонько!«

— »А то що? куда ти?«

— »Та-ж стрільців лихе надносить,

Треба утікати!...«

— »А указ же з того сьвіта,

Що про мир писали?«

— »Може вони ще указу

Того не читали.«

— »Ну, не бій ся ж, голубчику:

Я лиш так сказала;

Але вашого указу

І я не читала!...«

18. IV. 1858.

2. Хмельницький з Ляхами.

Стали колись Хмельницького

Ляхи підмовляти,

Щоби нашу Україну
З Польщею з'єднати.
А Хмельницький їм говорить:
Сядьте, добрі люде!
Послухайте мою байку,
Чи правдива буде?...

Ото був собі господар,
Мав ідного сина,
І любив він його щиро,
Сказано, дитина...
Любив його, як дитину,
Годив, як паняті;
Але в того чоловіка
Був і вуж при хаті.

І бувало, як дитина
За обід сідає,
В тую пору із-під печи
І вуж вилізає...
І щό дитя йому кине,
Щό само упаде,
Вуж полізе, позбирає,
Вуж і тому радий!...

Але раз дитя почало
Із вужем дрочитись;
Дрочило ся, дрочило ся,
Далі стало битись.
Вуж до пни розізлив ся,
Укусив дитину;
Аж надходить і господар
В ту лиху годину.

Як ударив по вужови,
То хвіст і остав ся,

А вуж живий, та безхвостий
У норі сховав ся...
Нема в хаті вже дитини,
І вужа не стало;
А тим часом господарство,
Як вода, спливало.

В рік ісплила вся маєтність,
Всі його пожитки,
Та й вже на нїм не осталось
Ні рубця, ні нитки.
Іде бідний до ворожки;
Сьвітить вона сьвічи,
Посїділа, погадала,
Каже: »Чоловіче!

Мав же, — каже, — чоловіче,
Ти вужа хатнього!
Все багатство, вся маєтність,
Все було від нього.
А як ти з ним посварив ся,
А може й побив ся,
То ото-ж ти через тес
Усього лишив ся!...«

Повертаєть-ся господар
До своєї хати,
Прислонив ся коло печи,
Тай став вужа звати...
Вилізає вуж безхвостий,
Тай став говорити:
»Ні вже, — каже, — чоловіче,
Разом нам не жити!

Коли ти на мене глянеш, —
Зараз пригадаєш,

Що до віку через мене
Ти сина не маєш!
Коли ж я на тебе гляну,
Зараз пригадаю,
Що до віку через тебе
Я хвоста не маю.

Буду тобі, чоловіче,
Все добро робити,
Але разом із тобою
Я не буду жити!...«
Оттак воно, добрі люде!
Польща — то дитина,
Король польський — то господар,
А вуж — Україна!...

18. IV. 1858. _____

3. Вовк, собака і кіт.

Як собака стеріг хату,
То його її тримали:
Як постарів ся небора,
Взяли тай прогнали...
Іде бідний дорогою,
Притулку шукає:
Аж у лісі на поляні
Вовк його здибас.

»Куди, — каже, — йдеш, собако?«

— »Притулку шукати!«

— »А що-ж твої господарі?«

— »Та вигнали з хати!«

— »Ну, нічого! Будеш, — каже, —

У мене служити;

В мене будеш, як дитина,

У розкошах жити...

А чи їв ти що сьогодні?«
— »Ні, — каже, — нічого!«
— »То-ж ходімо обідати!«
Каже вовк до нього.

Ідуть вони темним лісом,
Ідуть чагарами,
Ідуть вони пустим зрубом,
Буйними ланами ;

Ідуть степом. На степови
Стадо коний грає...
Вовк пригнув ся, поглядає,
Здобич вибирає...

»Бачиш, — каже, — ту лопицю,
Що білії пята?«
— »Бачу!« каже. — »Ото з неї
Будем обід мати.«

І в минуті почав землю
Під собою дерти ;
Зачав дерти сиру землю,
Як навісний жерти.

»Подиви ся лиш на мене —
З'їжилась чуприна?...«
— »З'їжилась, — собака каже :
Стала як щетина!«

Знов він землю під собою
Зачинає дерти,
Зачинає землю дерти,
Як навісний жерти...

»А поглянь мені лиш в очі :
Чи посоловіли?«
Пес поглянув йому в очі :
— »О, посоловіли!...«

Вовк як куля до лошиці!
Та й не сподівалась...
Стадо в ноги в чисте поле,
Лошиця осталась.

Беруть вони ту лошицю,
Теплу ще білують,
Збілували товсті стегна,
Стали тай балують.

Поноїв пес тай гадає:

»Нічого служити;
Тепер собі і без вовка
Я вже можу жити...

Тільки землі наїсти ся,
Та сміло кидатись,
І будь оґер, будь лошиця,
А мусить піддатись«.

І наїжив ся до вовка,
Тай давай брехати,
Давай вовка голодного
Від лошиці гнати.

— »Іди, — каже, — коли хочеш,
А то прийдуть люде;
Тоді тобі, вражий вовче,
Тай не з медом буде!«

Подивив ся вовк на нього,
Як на того біса,
Махнув хвостом, стрепенув ся,
Тай пішов до ліса.

А собака коло стерва
І днює й почує;
Тільки в нього і роботи,
Що все бенкетує...

І скінчив він всю лонницю,
Поживи шукає;
Іде собі дорогою,
Аж kota здібає.

»Куди, котику, мандруєш?»
— »Притулку шукати!«
— »А щó-ж твої господарі?«
— »Та вигнали з хати!«

— »Ну, нічого, будеш, — каже,
У мене служити:
В мене будеш, як дитина,
У розкошах жити!

А чи їв ти що сьогодні?»
— »Ні, — каже, — нічого!«
— »То-ж ходімо обідати!«
Каже пес до нього.

Ідуть вони по степови,
Табуи коний грає.
Пес найкрасчюю лонницю
З стада вибирає.

»Бачиш, — каже, — ту лонницю,
Щó білії п'яти?
Ото зараз, — каже, — з неї
Будем обід мати!...«

І в минуті став пес землю
Під собою дерти,
Став він дерти сиру землю,
Як навісний жерти.

— »А щó, — каже, — подиви ся:
Чи чуприна встала?»
— »Ба ні, — каже, — щось не встала!«
— »Та кажи, що встала!

А-ну тепер подиви ся,
Чи встала чуприна?«
Хоч не встала, а кіт каже :
»Встала, як щетина.«
Зачинає знов він землю
Під собою дерти,
Зачинає землю дерти,
Як навісний жерти...

»А поглянь-но, — каже — в очи,
Чи посоловіли?«
Подивив ся кіт у очи :
-- »Не посоловіли!«
— »Та кажи бо, старий дурню,
Що посоловіли!«
Тогді котик вже і каже,
Що посоловіли.

Він як куля до лонниці!
Вона — копитами!
Так собака і розклав ся
До гори ногами!...
Прийшов котик, глянув в очи —
Очи вже темніли...
— »От тепер, — собі промовив, —
То посоловіли!«

19. IV. 1858.

4. К і т.

(Польський і руський кіт.)

Несе мясо руський кіт,
Польський вихплясом:
»Що ти, котику, несеш?«
А той каже: »Мясо!«

Та як »мясо« вимовляв,
Мясо і упало,
І з ним польського kota
В мінуті не стало.

Несе мясо польський кіт,
Руський і питає:

»Що ти, котикку, несеш?»

— Mieso! відвічає.

Та як mieso вимовляв,
То так стиснув зуби.
Що бідняка руський кіт
Лиш облизав губи.

1. III. 1859.

5. Старий вовк.

Ізнеміг ся старий вовк,
Ледве що плететь-ся,
Аж з ягнятами вівця
На полі пасеть-ся.

Приходить він до вівці,
Став на задні п'яти,
Пробісить собі на обід
Їдного ягняти.

Та і каже, що: »Не дам,
Не мої ягнята,
А от онде тато їх,
Попроси у тата!»

Пішов вовк до барана,
Став його благати,
Щоби йому на обід
Ягня яке дати.

А той тільки в гору гоп!
Як тріснув рогами, —

Так старого й покотив
До гори ногами!

Підійняв ся старий вовк,
Ледве що плететь-ся,
А дівить ся: із лошам
Кобила пасеть-ся.

Підійшов він і туди,
Став на задні п'яти,
Просьить собі на обід
В кобили лошати.

Та і каже, що: »Не дам!
Не мое лошатко,
А от — каже — на горі
Ходить його татко!«

Вовк до оґера іде,
Став його благати,
Щоби йому на обід
Лоша тее дати.

А той каже йому: »Стій!
Пораджу ся мамі.«
Обернув ся, як крисне
Його копитами!

Аж на гони старигань
Полетів до лиха,
Покотив ся разів п'ять,
Підійняв ся з-тиха.

Іде далі старий вовк,
Ледве що плететь-ся,
Аж з пацятами свиня
На горі пасеть-ся.

Іде бідний і туди,
Став на задні п'яти,
Просьить собі на обід
Їдного пацяти.

Тя і каже, що »Не дам,
Не мої пацята,
А он, — каже, — попроси,
Коли хоч, у тата.«

Іде вовк до кабана,
Став його благати,
Щоби йому на обід
Поросятко дати.

А той його примостив
Задом над скалою,
Та з-переду як турнув
Вовка головою :

То так бідний старигань
З гори й покачав ся...
І лежав він тай лежав,
Далі обізвав ся :

»Оттак, — каже, — коли хоч
Що небудь зробити,
То до батька не ходи
Поради просити!“

7. VII. 1859.

У. Ч У М А К

УКРАЇНСЬКИЙ ДИВОСПІВ
на штирох місцях.

ДІЛЬЦІ:

1. Чумак, молодий хлопець, літ 25.
 2. Мати чумакова, літ 40.
 3. Гордій, товариш чумаків, літ 20.
 4. Ялина, молода дівчина, літ 17.
 5. Музика, скрипач, літ 60—65.
 6. Чарівниця, стара баба, літ 80.
 7. Шинкарка Одарка, дівчина літ 25.
 8. Рибак старий, літ 50.
-

МІСЦЕ ПЕРВЕ.

Хата і у хаті за кужелем мати чумакова.

З'ЯВА І.

Чумакова мати.

(Голос: *Ой воли-ж мої, сїрі. полові.*)

- Ой пустила я сина сокола
Та в далеку дорогу;
Ох я жду та жду, та не дожду ся,
Не намолю ся Богу.
- Ох віддав мене рідний батенько,
Хай йому земля пухом!
Ох віддав мене, обвінчав мене
Та з нелюбляним другом.

А мій друг пожив, дитину нажив,
Нас двоєчко покинув;
Та виріє мій син, як сокіл один,
Хоч би він не загинув!

Ой виріє мій син, як сокіл один,
У чумачество вдав ся;
Ой боюсь-боюсь, щоб він Татару
Да в полон не попав ся.

А в Криму, в Криму Татарина тьму,
Купиш соли, не купиш, —
А гляди, гляди тай навпереди,
Бо й себе так загубиш.

З'ЯВА II.

Входить старий музика.

Чумакова мати.

(Голос: *Та тече річка невеличка.*)

Та ходи, старий голуб сивий,
До мого двору:
Сідай, старий, а я впоруч
Сяду й поговору.

Ти, старий, сідий, весь сьвіт сходив --
Чи не бачив мужа?

Чи він живий, чи здоровий,
Чи може нездужа?

Ти, старий, сідий, весь сьвіт сходив —
Чи не бачив сина?

Скажи, скажи щирю правду,
Де він, сиротина?

Музика.

Я старий, сідий весь сьвіт сходив,
Бачив твого мужа;

Ловить рибу по всім Криму
І здужать — то здужа.
Я старий сідий весь сьвіт сходив,
Бачив твого сина :
Задоволі риби й солі
Везе чумачина.

З'ЯВА ІІІ.

Тії-ж і чумак.

Чумак.

(Голос: *Чи то тая вдова живе.*)

Добрий-вечір, моя ненько,
Добрий-вечір, любко!
Довго-довго сина ждала
Ти-ж, моя голубко.

Ой на тобі, моя нене,
Очіпок шовковий;
Дякуй Богу, що вернув ся
Я з Криму здоровий.

Ой на тобі, моя ненько,
Запаску червону;
Дякуй Богу, що вернув ся
Я здоровим з Дону.

Ой на тобі, моя ненько,
Сап'яні чобітьтя;
Дякуй Богу за щасливе
Мое й поворітьтя.

(Цілує матір.)

Де-ж дівчина, де-ж Ялина,
Де-ж дівчина любка?
Чи жде мене, виглядає
Сивая голубка?

Сивий орел, сивий орел,
Голубка сивійша;
Милій батько, мила мати,
Миленька милійша. (Іде геть.)

З'ЯВА IV.

Чумакова мати і музика.

Чумакова мати.

(Голос: *Ой летів пугач.*)

Ой прийшов мій син, як сокіл один,
Ой як тая зірка ясна;
Близнув та полинув, а мене покинув,
Чого-ж я така нещасна?...

Музика.

Ой прийшов твій син, як сокіл один,
Привитав гарненько неньку;
Ой чого-ж йому, йому молодому
Не навідать і миленьку?
Молоді були, сами женихались,
Мати було нам — не мати;
Тільки мати спати, а ми живо з хати,
А до кого?... щó ї казати!
(Іде геть і за дверима йдучи грає.)

[Заслона падає.]

На городі пустернак, пустернак,
А чи син твій не чумака, не чумака?
Чи-ж він тебе не любив, не любив,
Подарунків не купив, не купив?
Ох я б тобі... [таки так, таки так...]
(Натягаючи струни — словами:)
Та у мене струни порвались.

МІСЦЕ ДРУГЕ.

Коршма, лавки, стіл і шинк.

З'ЯВА I.

Шинкарка Одарка.

(Голос „Наймита“.)

Шинкарка.

Крячуть, крячуть чорні галки
З-раня до смерканя;
Брешуть, брешуть вражі хлопці,
Що є в них коханья.

Нема в хлопців ні коханья,
Нема ні любові:
Їх коханья, їх любові
В шаленій крові.

Один ходить та говорить,
Що любить Параску,
А він любить у Параски
Червону запаску.

Другий ходить, тай говорить,
Що любить Ялину;
А він любить у Ялини
Червону калину.

Кров шальная, молодая
Пінить як горілка,
Ох пропала-ж через нюю
Та не одна дівка.

З'ЯВА II.

Шинкарка і Гордїй (на вході).

(Голос знакомий.)

Гордїй.

На городі бузина,
А в Київі дядько,

Тим я її полюбив,
Що на руці перстень.
Ой їхав я через море
Драбинястим возом;
Оглянув ся по-зад себе —
Повна люлька раків.

Ой їхав я по вулиці
Човном, не коритом,
В тебе хата стоїть криво,
Подай мені пива.

(Співаючи, сідає за стіл, та йому подає і він не мовчки.
Тут чути голос за коршмою.)

Гордїй і шинкарка.
Цсссе!

З а с ц е н о ю.

З'ЯВА І.

(Голос знакомиї.)

Ялина.

Ой казала мені мати:
»Лягай, доню, пора спати!«
Мати — спати, а я з хати
Миленького виглядати.

Ой ти спи, стара нене,
Не дивуй ся на мене:
Не дивуй ся, моя ненько,
Чого мені веселенько.

Сходить місяць над горою,
Іде милий долиною;
Іде милий... (в страху) ох, не милий,
Ой то чумак негідливий...

З'ЯВА II.

Ялина і чумак.

Чумак.

Зірко моя вечірняя,
Ранняя зірнице!
Не лякай ся, не цурай ся
Моїх жалібницїв!

Ялина (*відвертаючись*).

Відчепи ся, чумаче,
Відчепи ся, бурлаче,
Відчепи ся, гультаяю!
Не тебе я виглядаю.

Чумак.

Зірко моя, серце моє,
Що-ж то за причина?
Чи ти мене не злюбила,
Чи твоя родина?

Ялина.

Відчепи ся, чумаче,
Відчепи ся, бурлаче,
Відчепи ся, гультаяю!
Бо я іншого маю.

Чумак.

Зірко моя, серце моє,
Сьвіте мій та раю!
Я-ж по тобі сьвітом нужу,
Що-день помираю.

Ялина.

Відчепи ся, чумаче,
Відчепи ся, бурлаче,

Відчепись, шалапуте!
Бо від тебе дьогтьом чути.

Чумак (на відході).

Тяжко мені, нудно мені,
Серце моє рветь-ся...
Одну любив, одну кохав,
І тая сьміеть-ся.

Чумак іде геть, а з коршми виходить Гордій.)

З'ЯВА III.

Ялина (одна).

Котили ся вози з гори
Та все з барилками,
Сякий-такій чумаченько
Тай той за дівками.

З'ЯВА IV.

Ялина і Гордій.

Гордій.

Котили ся вози з гори,
Поломали шпичі,
А вже-ж йому не співати
Своїх жалібниців.

Ялина.

Ой, любчику
Та Гордієнку,
Де ти був-пробував
Сю неділеньку?

Гордій.

Я до міста ходив,
Я теличку водив,

За теличку невеличку
Черевички купив.

Обоє разом.

Ой ходім у садок
Та нарвем ягідок,
Будем рвати, приміряти
Черевички до ніжок.

Ялина.

Не тиши, навісний, —
По-малесеньку!
Ой цюлуй та милуй
По-тихесеньку.
Ой іде хтось, іде,
Буде лишенько;
Ой нагни, пригорни
Біле личенько!

З'ЯВА V.

Чумак (*повертаючись назад*).

Ой місяцю, місяченьку
І ти, моя ясна зоре,
Подивіть ся хоч ви з неба
На лютеє та моє горе.

Одну одним кохав-любив,
І та мене покидає,
Та нелюба як голуба
До серденька та пригортає.

Пригортай ся, мій нелюбе,
Нехай тобі щастя буде;
А я пійду до шинкарки,
До шинкарки та до Одарки.

Ой прийду я до небоги
Та вдарю ся об пороги:
Пронадайте, сїрі воли,
Сїрі воли та круторогі!

(Входить у коршму. За сценою дїї скінчились.)

З Н О В В К О Р Ч М І.

З'ЯВА ІІІ.

Одарка і чумак.

Чумак.

(Голос: *Ой на горі жито, на долині жито.*)

А, шинкарка, а Одарка!
Дай горілки, виплю чарку;
Виплю чарку, виплю три,
А ти гроший забери.

(Та наливає, він пє, сїдає за столом і співає:)

Чом дуб не зелений?

Бо туча прибила.

Чумак невеселий —

Лихая година.

Як же-ж мені, люде,

Зеленому бути:

Був на мені мороз

Великий та лютий.

Як же-ж мені, люде,

Веселому бути:

Любив дівчиноньку,

Беруть її люде.

Любив дівчиноньку,

Беруть її люде,

Мені молодому

Пароньки не буде.

Я бідний сирота
На тин похилив ся,
Вже говорять люде:
Горілки напив ся.

Ой вже-ж мені, люде,
І горілка не п'єть-ся,
Край мого серденька
Як гадина вєть-ся.

(До Одарки)

Ти гадино!... ти шинкарко!
Чого вєш ся?... Ні. Одарко!
Танцюй лишень!... ну, голубко!
Руки в боки!... оттак, любко!
Оттак, любко! оттак, любко!

(Підсакає сидачи.)

Шинкарка (*танцюючи*).

Я з тобою не пила,
Тебе не бою ся,
Не веди мя в будяки,
Бо я поколю ся.

Чумак.

Поколов ся і я,
Така доля моя!

Шинкарка.

Поведи мя в лободу,
Лобода мягенька;
Постели мні опанчу,
Бо я молоденька.

Чумак.

Молоденька то так,
Та чим я не чумак?

Шинкарка.

Ой вийду я з лободи
Та скажу дівчатам :
Сім раз була в лободі,
Та ще не багата.

Чумак.

За те я чумак богач,
Збогачу тебе, не плач !
В мене мажі не убогі,
В мене сірі круторогі :
В мене гроші... на-що гроші ?
Чи-ж я і так не хороший ?

З'ЯВА ІV.

Музика і чумак.

Музика (*на виході*).

Добрый-вечір вам !
Чи раді ви нам ?
Ой чи раді, чи не раді,
Добрый-вечір вам !

Чумак.

А, музика ! Грай, музика,
Що не знає чумак лиха ;
Що я чумак молодий,
В мене жупан дорогий.
А хоч свита не жупан,
Так усе я таки пан.
Таки пан, таки пан,
Куплю собі меду збан.
Грай, музико !...

Музика.

Пливе, пливе утинятко
По биєтрій воді ;

Нема, нема порадоньки
Бідній сироті.
Без пароньки-утіноньки
Дунай проливеш;
Без вірної дружиноньки
Життя проживеш.
І гніздечка-кубелечка
Вити не будеш,
Само одно сиріткою
В морі пропадеш.
Пливи ж, пливи, утинятко,
По бистрій воді;
Нема тобі порадоньки,
Бідній сироті!

З'ЯВА V.

Тії-ж і Ялина з Гордієм.

Ялина (*до музики*).

Ой, мамуню, не лай, не лай,
За музику мене не дай!
Бо з музики і з муляра
Нема в сьвітї господара;
Бо в неділю іде грати,
В понеділок іде спати,
А в вівторок іде пити,
А в середу жінку бити,
А у четвер поправить ся,
Коло хати поставить ся,
А в п'ятницю купить струни,
А в суботу далі суне.

Музика.

Пливи ж і ти, утіночко,
По мутній воді;

Нема, нема порадоньки
Твоїй пустоті.

Веселая, вродливая,
Багатого ждеш,
За багатим недолюдком
Сама пропадеш.

Пливи ж, пливи, утіночко,
По мутній воді:
Нема, нема порадоньки
Твоїй пустоті.

Гордій (*до Ялини, показуючи чумака*).

Ой, мила-ж, моя мила,
Чим ти йому догодила?
Чим ти йому догодила,
Що ти його підпоєла?

Ялина.

Та покинь тєє лихо,
Нехай спить собі тихо;
Нехай спить та куняє,
Та мене не займає.

Гордій.

Ой, Ялино, не торгуй ся,
Із чумаком поцілуй ся!
Ой, Ялино, не скупи ся,
Із чумаком обійми ся!

З'ЯВА VI.

Тії ж і мати чумакова.

Чумакова мати (*до сина*).

Ой сину мій, сину,
Любая дитино!

Що з тобою, сину,
Бідна сиротино?

Що за люте горе
Тебе, сину, бере?
Промов, моє серце,
Промов, ясна зоре!

Сивий голубоньку,
Зведи головоньку;
Промов хоч словечко,
Любее сердечко!

Соколе сивенький!
Підведи рученьки,
Приголуб, рідненький,
Матінку стареньку!

Ой, сину мій, сину,
Рідная дитино!
Що з тобою, сину,
Бідна сиротино?

[Заслона упадає.]

МІСЦЕ ТРЕТЄ.

Хата чарівниці: на столі миска, а на припічку тріски,
дрова і горшки з зорями.

З'ЯВА І.

Чарівниця *(одна коло печі)*.

Сяду край печі
Посеред ночі,
Накладу трісок
Повен припічок,
Підпалю їх зорями.

Ой зірки, зірки,
Підпалїть тріски,
Підпалїть дрова
Та з див-дерева,
Дерева камяного.

Зіроньки палять,
Трісочки горять,
Зайнялись дрова
Та з див-дерева,
Дерева камяного.

Ой пече, пече!
Підіймай плече,
Підіймай, кагло,
Лївес крило,
Давай диму дорогу.

Іди, димоньку,
Та до домоньку,
Вий ся косами
Під небесами,
Зіронькам поклони ся.

З'ЯВА II.

Чарівниця і чумакова мати.

Чумакова мати.

Добрий-вечір, стара ненько,
Чи здорова поживаєш?
Ой, скажи, скажи, мое серденько,
Де мій синок пробуває?

Чи на морі, в лютім горі,
Чи на тихому Дунаї,
Чи в степу лежить, головка болить,
Чи до дому повертає?

Чарівниця.

Не жури ся, моя доню,
Не жури ся, бідна мати :
Налью водиці з семи криниців,
Будеш сина оглядати.

(Наливає. Чумакова мати дивить ся.)

Чи бачиш ти, мся доню,
Серед поля ясну зорю ?
Ой то не зоря, то твоє дитя
Та на синьому морю.

Чумакова мати.

Бабусенько, воріженько,
Чогось зоря погасає...

Чарівниця.

Ой то не зоря, то — твоє дитя
Серед моря потапає.

Біжи ж, біжи, моя доню,
Біжи, доню, аж до Дону ;
Ой подай, подай білу рученьку
Чумакови молодому.

(Чумакова мати тікає.)

З'ЯВА ІІІ.

Чарівниця одна *(ставить горщок до печі)*.

Гори, гори, диво,
Вари, вари живо,
Вари первее пиво !
А хто буде пити,
Тому серця не вялити,
Тому в парі ходити.

(Ставить другий горщок.)

Гори, гори, диво,
Вари, вари живо,
Вари другеє пиво
А хто буде щити,
Тому жити та жити,
Цілий вік' не тужити.
(Ставить третій горщик.)

Гори, гори, диво,
Вари, вари живо,
Вари третєє пиво!
А хто щити буде,
Той всю тугу позабуде,
Яка була та буде.

З'ЯВА ІV.

Чарівниця і Ялина.

Ялина.

На добрий-вечір та, стара ненько,
На добрий-вечір, любко!
Ой, порадь, порадь, мое серденько,
Порадь, сива голубко!
Ой, пійшов Гордїй та на синїй Дїн
Та на синєє море,
А менї, менї та молодїї
Тяжке горе та горе.
Ой, пійшов Гордїй та на синїй Дїн
Та білу рибку удить,
А мене, мене та молодую
Коло серденька нудить.

Чарівниця.

Ой, не плач, не плач, мое серденько,
В сиру землю не бий ся;

Ой стоїть горня коло полумня,
Ой возьми та напий ся!

Ялина (*беручи горня*).

Ой, питьтя, питьтя, зачаруй житьтя,
Зачаруй мої муки,
Щоб забула я, щоб не чула я
Ні розлуки, ні злуки.

[Заслона падає.]

МІСЦЕ ЧЕТВЕРТЕ.

Прогалина: з боків горби, а з переду море: на прогалині рибацький вогонь: недалеко від вогню два рибацьких коловороти. Ніч темная і невидная.

З'ЯВА I.

Два рибаки (коло вогню).

Старий рибак.

Ох а був же я, був, та у батька один син,
Ой мене батько по неволі одружив.
Ох а дав мні жону та не любляную,
А ще до того не робітливую.
А прожив же я рік, а прожив же я два,
Ой десь узялась ще й дитина мала;
А я з дому на Дін до Донських козаків,
Ой а із Дону до татарських морів.
Вже не рік та не два як я вийшов з села:
Двадцять два года, як я з Самгорода.
Ой, не жаль мні села, коли-б жінка одна,
Жаль мені сина, що дитина мала.

Молодий рибак.

Ой я сам пів года, як із Самгорода,
Я ж твою жінку та дитину видав.

Ой жона вже стара, ні кола ні двора,
Ох а дитина — вже женити пора.
Закохав ся твій син, а я пару відбив,
Ой відбив пару та всіх трох погубив.
Ой твій син в чумаки, я на Дін в рибаки,
Ой а дівчина десь пійшла в покритки.
Ой кажи — не кажи, а на серці печаль:
Жаль чумаченька, тай дівчиноньки жаль.

З'ЯВА II.

Тії-ж і Ялина (простоволоса).

Ялина (*кидаючись до Гордійя*).

Ой, любчику,
Та Гордієньку,
Де ти був-пробував
Сю неділеньку?

Гордій (*з переляку*).

Ох!

Ялина (*обіймаючи*).

Ох-ох-ох, а ми в-двох
Поцюлуймо ся!
Стара мати лягла спати,
Не пробудить ся.

І свічки в головах,
І попи у ногах:
Ходім, серце Гордієньку,
Та подивим ся.

Гордій.

Здуріла нещасна!
Прости її, Боже!
Погубив я душу...

Старий рибак.

Погубив, небоже!...

Ялина.

Погубив, полюбив,

Домовину купив.

Коли-ж вона прокинеться

Та подякує?

(Тимчасом на морі потапає чумак, а на горі видніється чумакова мати. Блискавка розриває хмари, чути крики.)

З моря.

Ратуйте!

З гори.

Ратуйте!

Молодий рибак.

Що то, батьку, чути?

Старий рибак.

Тай мені щось причуло ся...

Молодий рибак.

То вітер майбутнє.

Ялина.

Ратуйте, ратуйте

Та дошки готуйте,

Кленовії, дубовії,

Щоб до міри були!

З моря.

Ратуйте!

Молодий рибак.

Знову, батьку, чути.

Старий рибак.

Тай мені щось причуло ся.

Молодий рибак.

То вітер майбутнє.

Ялина.

Ратуйте, ратуйте
Та яму готуйте,
Широкою, глибокою,
Щоб тепленько було!

З моря.

Ратуйте!

З гори.

Ратуйте!

Молодий рибак.

Знову, батьку, чути!

Старий рибак.

Тай мені щось причуло ся.

Молодий рибак.

Не вітер майбутнє.

Ялина.

Ратуйте, ратуйте,
Сьвічечки готуйте
Яровії, восковії
На весільлячко!

Гордїй.

Що ти мелеш?

Ялина.

Я співаю.

Ти не знаєш, а я знаю,
Що співаю — то чумак!
Бігла, бігла стара мати
Свого сина ратувати —
Та пропав неборак.
Ой пійду я, нарву зілля
Та зберу ся на весілля,
Скоро вийде чумак... (Іде геть.)

З'ЯВА III.

Рибак (одні):

Молодий рибак.

А поглянь-но, старий батьку,
На правую гору,
Якась мара спускаєть-ся
Ік синьому морю.

Старий рибак.

Чи не мати Ялинина?

Молодий рибак.

Майбути, що мати,
Кинула ся аж до моря
Дурної шукати.

Старий рибак.

Де-ж Ялина поділа ся?

Молодий рибак.

А хто її знає?
Іздуріла поганая
І не пропадає.

З'ЯВА IV.

Рибак і чумакова мати.

Чумакова мати.

Рибалоньки молодії,
Вчиніть мою волю,
А розкиньте тонкий невід
По синьому морю!

А розкиньте тонкий невід
По синьому живо,
А вловіте чумаченька,
А вловіте сина!

Рибак (*ідуци до коловоротів*).

Не жури ся, стара ненько,
Вволим твою волю;
Ой наш невід на сорок гін
Та в синьому морю.

Молодий рибак.

Тягни, тягни, старий батьку!

Старий рибак.

Тягни, тягни, сину!

Молодий рибак.

Старий рибак.

Тягни мого товариша,
А свою дитину.

Тягни свого товариша,
А мою дитину.

З'ЯВА V.

Тії-ж самі і Ялина.

Ялина (*з вінком на голові*).

Запив чумака, запив бурлака,
Запив, зажурился,
Ой тим же він зажурился,
Без долі вродився.

Нема йому щастя-долі,
Нема йому й волі...
Ой як пішов по дорогах
Доленьки шукати,
Та не найшов щастя-долі,
Найшов синє море.

А як зайшов серед моря
Тай став потапати,
Червоною хустиною
На беріг махати :

Ніхто ж того чумаченька
Не йде ратувати,
Тільки іде ратувати
Його стара мати.

Зострінула рибалоньків
Тай стала просити —
Розкинути тонкий невід
Сина уловити.

Рибалоньки молодії
Воленьку вволили,
Розкинули тонкий невід,
Сина уловили.

Тягнуть сина до берега,
Вода з рота льється,
Його мати старенькая
В сиру землю бється.

(Рибакки справді витягають чумака.)

Чумакова мати.

Ой на́те-ж вам, рибалоньки,
Сюю купу гроший,
Що витягли мого сина —
Який він хороший!

Ялина.

Який він хороший!

Чумакова мати.

Ой на́те-ж вам, рибалоньки,
Сього золотого,
Що витягли мого сина
Та хоч неживого.

Ялина.

Та хоч неживого!

Чумакова мати.

Ой на́те-ж вам, рибалоньки,
Ще й соли на страву,
Поховайте мого сина
Як рибоньку вялу.

Ялина.

Як рибоньку вялу!

Чумакова мати.

Та висипте, рибалоньки,
Високу могилу,
Щоби було виднісенько
На всю Україну.

Молодий рибак.

Не плач, не плач, стара ненько,
Не завдавай жалю;
Ой то чумак нещасливий,
Я й так поховаю.

Старий рибак.

Не плач, не плач, стара ненько,
Не завдавай жалю;

Ой то мій син ріднесенький,
Я й так поховаю.

Ялина (*кидаючись у море*).

Ховай, ховай, Гордієнську,
Ховай, стара нене,
Та на рідній Україні
Спомяніть за мене!

[Заслона падає.]

Ялта, 1862. р., місяця вересня.

[Поправка 1871. р., мая і квітня.]

VI. ПЕРЕКЛАДИ.

I. ДЕМОН.

ПОЕМА ЛЕРМОНТОВА.

Переклад з великорускої мови.

Частка перва.

I.

*Похмурий демон, дух одлучній,
Над грішним миром пролітав,
І рій тих спогадів найлучших
Йому з колишнього зринав —
Про дні, коли в ясній оселі
Сияв він, ясний херувим,
Коли по чистій, синій стелі
Комета бігла перед ним
І помінятись з ним любила
Усміхом щирим, привітним:
Коли в жадобі, що палила
Його до знання, він зорив
Крізь тумани довічних днів
На божій пишноті й чари,
Й зірок розкидані отари
В безодній обширі слідив;
Коли він вірив і любив,
Щасливий дух первостворіня,
Не знав ні злоби ні зневіря, —

І не страхав тогді його
Віків ряд марних... і багато,
Багато дечого... й всьогó
Не мав він сили пригадати.*

II.

В пустелях сьвіта він блукав
Давно без заміру й спочину,
І вік за віком оглядав
Як за годиною годину.
Землі слабкої володар,
Він сїяв зло — та без потїхи:
Могущим силам не було
Ані зачину ні помїхи,
Бороти ся нема кому..
Й зло надокучило йому!

III.

*І над вершиною Казбека
Вигнанець з раю пролітав.
Під ним, немов криштал, з-далека
Снігами вкритий шниль сїяв.
А там глибоко десь чорніла
Крива розщїлина страшна;
По нїй гадукою мигтіла
Даряла хвиля навісна,
Та Терек плигав, як левиця
Запіняна, і піна та
Космами падала з хребта,
А він ревів. І зьвір і птиця,
Щó там кружляє в висчинї,
Ревіне хижеє вчували,
А золоті хмарки, ясні
Аж із палкої сторони
Його на північ провозжали.

І скелі скупчені, смутні
Над ним схилялись головами,
Немов в таємничому сні,
Та хвилі стежили. Рядами
По скелях замчиця з шпильями
Дивились грізно в тумані:
Сторожові велетні
Кавказу вільному до брами.
І хижо й пишно разом мир
Там красував... Так недовір
Окинув все зневажним оком
Творіня боже, кілька зміг,
І на чолі його високім
Ніякий одслід не полїг.✽

IV.

Минули дикії вершини,
І перед ним іздалеки,
Мов тії пишні килимки,
Засьяли Грузії долини.
Край чарівний! Старі руїни
І полусоннії річки,
Що по камінях тихо грають,
І дикі рожі, де співають
Свої любові іташечки,
І тїнь кріслатого чинару
І невмираючі плющі,
І затїнки, куди в куці
Ховаєть-ся олень од жару:
Тепло і сьвіт, життя і рух,
Квіток і смирни милий дух,
Полудня пал і пестоц ночі
І зорі — мов дївочі очі..
Так дивні-ж дива божих рук

В душі пекельній не збурили
Ні думки нової, ні сили :
І що одлучній оглядав,
Все зневажав, всім гидував.

V.

Крови і сліз своїх підданих
Не жалував старий Гудал,
І дім високий, двір широкій
Коло Арагви збудував.
Там на одекалинах що-ранку
Встає величчя тїнь од замку,
І вниз од банти до води
Рябіють сходи, і туди,
В чадру сховавши свою вроду,
Тамара сходжує по воду.

VI.

Бувало мовчки сумний дім
З гори дивив ся на долини,
Тепер велика учта в нїм ..
Бреньчать цимбали, льють ся вина :
В Тамари сватаня. Гудал
Усю родину покликав.
На крівлі, вкритій килимами,
Сидить Тамара молода,
Немов та квітка між квітками :
Кругом дівчата — співи, сьміх,
І час за часом між потїх
Спливає. Сонечко сіда.
Дівчата плещуть. Молода
Схопила бубон і рукою
Вертить його над головою :
Сама ж то разом поплине,
То мов закохана стане,

Гарячими очима гляне,
Живою брівкою моргне;
То вигнеть-ся мов тая лізка,
То знов, як човник по ставку,
Сковзне по мягкім килимку
Єї манесенькая ніжка.
А усміхнеть-ся, то й не знать,
До чого сьміх той прирівнять:
Воно б сказати, із-за хмари
Виходить місяць молодий
І розливає свої чари
На хибку воду... так куди
Його рівняти до Тамари!

VII.

Клянусь я промінем зорі,
Сиянем сходу і заходу —
Ані єдиний із царів
Таких очей та милих брів
Не цілував іще із роду;
Та і гаремний водоплив
Своєю милою росою
Ні разу душною порою
Такого стану не кропив:
Ані чия рука земніа
Кругом високого чола
Коси такої не плела...
Та щó й казать? У цілім краю,
Клянусь, як сьвіт позбув ся раю —
Краса така ще не цьвіла!

VIII.

Остатній раз вона гуляла
У батька рідного Гудала
І веселилась, як своя;

А завтра, завтра... що за доля!
Чужая хата і неволя
І незнайома семья!
І думки різні, як хмари,
Міняли личенько Тамари.
За-те у неї кождий рух
Такий був простий, любий, милий,
Такий живий та повний сили,
Що най і сам нечистий дух
Літаючи на нюю гляне:
І тому в серці тьмяно стане...
Він давних братій спомяне
І одвернеть-ся — і зітхне...

IX.

І дух поглянув... По хвилині
З його сердешньої пустині
Зняли ся дивні голоси.
Темряві хмари посчезали,
І ясні зорі заблищали
Добра, кохання та краси.
І довго дух зорив очами,
Не навітїшав ся дивом тим:
Немов ті зорі за зорями,
Снувались думи перед ним ---
Все думи давні, думи нудні...
І не злітає дух заблудній,
Немов прикований стоїть.
А серце стогне, замирає.
І мовою невинних літ
До нього знову промовляє;
І став лукавий, і не знає,
На ві-що б думку навернуть?
Себе самого омануть? —
Та слів не має оманути:

Її покинуть, позабуть? —
Не дав Бог сили позабути;
Та хоч-би Бог йому й давав,
Так він тепер би не прийняв!

X.

А молодий іще до дня
Сїдлає карого коня,
До молодої поспішає,
І до вечірньої зорі
На сіножатні береги
Ріки Арагви прибуває.
За ним верблюдів довгий ряд
Під багатенними дарами
На силу плутають ногами,
Та брязкоталами брязчать.
І славний дідич Сінодала
Перед веде як ватажок.
Пристав, мов литий, поясок;
Пістолїв, шаблі і кинджалу
Оправа золотом блищить;
Ружїю з нарізками стирчить,
І вітер грає рукавами
Його нового жупана;
Жупан увесь у галунах,
Сїдло гаптоване квітками,
Уздечка в китицях, а кінь,
Кругом запінений як змії.
Сни вільний, жвавий Карабаху,
Хроне і косить ся од страху.
Трудна дорога надійшла:
На право річка скаженїє,
На лїво — прикрая скала...
Проміня гаснуть, вечорїє;

Густий туман встас з води —
Став поганяти молодий.

XI.

Аж от, на самім роздорожї
Мала капиця: з давних літ
Плющем повитая стоїть,
І в ній лежить угодник божий.
Так з того-ж часу — все одно
Куди хрещений не спінить ся,
До ворогів чи до гостей,
А до угодника костей
Усе заходить помолить ся.
І та молитва всіх спасала
Од бузувірського кинджала.
Молили ся батьки й дїди
І вся родина молодого;
Так самовірний молодий,
По науценою духа злого,
Не зупинив ся край єввятого.
Він до коханої хапав ся
І в мислях з нею цілував ся,
Та і забув ся помолить ся.
Аж от, на право, з-за гори,
Мелькнув один, ось два і три,
А далі й бахнула рушниця.
Підвів ся князь на стременах,
Коня ударив острогами,
Поправив шапку, і як птах
Вперед полинув між горами.
А се — знов бахнуло в горах...
Розляг ся стогон по долині...
Не довго били ся Грузини —
Кінчили справу на ножах.

XII.

Кінчилась справа — і до купи
Верблюди збили ся, стоять
І сумно дивлять ся на труни.
А вже над трунами креслять
Свої круги голодні птахи...
Не поховують їх монахи
Під плитами в монастирі.
І рідні сестри й матері
До них не прийдуть помолить ся:
За-те на праведних квітках
Колісь стояти-ме каплиця,
І плющ зелений по боках
Мов сіткою її обкине,
І перехожий по горах
Нераз помолить ся й спочине.

XIII.

А карий пташкою летить,
Брязчать опущені вудила,
Мотасть-ся густиа грива,
І сивий порох з-під конит
Високими стовпами веть-ся,
І кров і піна на кони:
А в золотому стремени,
На гриву схилений, трясеть-ся
Убитий лицар. Кров не льється-ся,
Вона застигла як смола
На кінській гриві. Кінь із бою
Поніє було його стрілою,
Так куля ж вірною метою
Його і в темряві знайшла.

XIV.

Гудал наляканий схонив ся,
А за Гудалом і весь рід:

Та чий же кінь то повалив ся
Коло самісїньких воріт?
І щó за лицар нещасливий
Лежить на карому конї?
Нога застигла в стременї,
Рука схолонула на гриві...
Не довго ждав його Гудал,
Не довго й мила виглядала;
Він слово дав і не зламав,
Прибув на вечір до Гудала...
Та вже до суденного дня
Не сяде більше на коня!

XV.

Як божий грім, упала кара
На всю Гудалову семью;
Старий сумує, а Тамара
Не бачить сьвіта од жалю.
Аж от, вечірньою добою
Зачула голос над собою:
»Не плач, дитятко молоде!
Твоя сльоза не упаде
На труп живуцїю росю...
Вона лиш очі стуманя
Та біле личко оналя,
А він не чує і не знає
Нї твоїх мук ані жалю.
Він там далеко у раю,
Як біла хмаронька, літас
І чує дивні голоси,
І для небесної краси
Красу земнїю забуває.
Повір, що сьвіт такий пустий,
Така пуста його утвора,

Що він не варт і краплі горя
Такого янгола, як ти.

*В повітрівім океані,
Без стерня і без вітрил,
Тихо плаває в тумані
Ціле займиско сьвітл.
І в полянах неомірних,
Без ознаки і сліда,
Хмарок ясних, непокірних
Пробігають ся стада.
Час зустрічі, час розлуки
Їм — ні втіха ні печаль:
Їм — що буде, то не мука,
Що було, того не жаль!
Під годину злої долі
Їх собі ти спомяни,
І в недолі будь без болі
Та без жалю, як вони!*

Як тільки ніч густую сїтку
По-над Кавказом розвине;
Як тільки сьвіт в єї намітку
І завинеть-ся і засне;
Як тільки вітер підійметь-ся
І по травниці зашумить,
І пташка сонна стрепенеть-ся
Та зацебече й полетить;
Як під зеленою вербою,
Облита пізньою росою,
Нічная квітка розцвіте
І ясний місяць ізійде
Над піднебесною горою:
Я кожний раз із висчини
До тебе буду прилітати
І давнії та чудні сни
На сонні очи навівати.»

XVI.

*Занишкли речи; десь на-вдали
 Ще голоси їх замирали.
 Тамара скочила бліда,
 Та полохливими очима
 Навколо дико погляда;
 У неї стисло під грудима
 Новим болінем, на чолі
 Тривога грала, і її
 Ні до нестяму ні до страти
 Було не можна порівняти.
 Немов вся разом зайнялась,
 Єї вся кров огнем взялась;
 Душа, ламаючи кайдани,
 Кудись линула, де в тумані
 Іще брелів чудовий глас.
 Вже перед сьвітом єї очи
 Жаданий сон якомсь стулив;
 Але-ж і він гадки збурих
 Якимсь-то маревом пророчим:
 Пришлець з туманом на чолі,
 Блестючий дивною красою,
 Схилився над нею головою,
 І оком смутним на неї
 З таким коханем він дивив ся,
 Немов за нею б то журив ся.
 То був не янгол з висоти,
 Єї зборонник пресьвятий —
 Вінець з проміня дорогого
 Не покращав чола яєного;
 То був не з пекла сатана,
 Злобливий мучень. Ні! він схожий
 На вечір був яєний, погожий:
 Ні сьвітлий день, ні ніч смутна!...»

Частка друга.

I.

* Ох, тату, батеньку рідний!
Не лай, не жур мене! Погрози
Покинь! Я плачу. Бачиш сльози?
Не перві, соколе, вони!*

У мене любий під землею:
Скажи ж моїм ти женихам,
Що я їм серця не оддам,
Що я не буду ні чиею:
Що з того дня, як милий труп
Ми закопали під горою,
Мене напав лукавий дух
І не дає мені спокою:
Чи на годинку задрімну —
Сумні сні до-світа будять,
Чи говорити що почну —
Мої думки далеко блудять:
Мене огнем пече що-мить,
Я сохну, вяну, як билина;
В мене оттут, оттут болить!
Чи я-ж у тебе не дитина?...
Не жур мене, не лай мене,
Одай мене до монастиру,
Молитись буду Богу широ,
То Бог помилує мене.
Для мене світ краси не має,
Мені на світі тягота,
Нехай же келія свята
Мене живою поховас!»

II.

І в монастир, помежи гори,
Тамару бідну одвели,

І волосянії убори
На юні перса надягли.
Але-ж і жоретка волосіня,
Як перед-тим бувало шовк,
Не подавала їй спасіня
Од грішних мислей та думок.
Бувало молитъ ся сірома
Коло сьвятого вівтаря,
А співанка давня, знайома
По думці ходить, як мара;
Або у самому кадилі
Приставить ся, бувало, милій
І як зоря горить, горить...
Та тільки душу туманить

III.

В яру, меж дикими скалами,
Чорніє давній монастир;
*Чинар розкладистий, густий,
Стрункі тополі геть рядами
Його укрили. В гущину
Біліє мур. Як сонце пада
За гори сині, на вікні
Там часом блимає лямпада;
А в холодку кругом хрести
Сьвятих черницъ. Квіткам цвієсти
Було там любо. А за ними
По голім каміню з вершини
Вода погожая біжить
І льєть-ся тихо на долину,
І дикий терен і калину
Живими бризками росить.

IV.

*На північ видко було гори.
Вони, коли погаснуть зорі

І сонце новий сьвіт несе,
Коли глибоко десь в долині
Димок синесенький повзе,
А дзвін і стогне і реве,
До церкви будячи Грузинів,
Коли Арменка йде з-далі
По воду тихою ступою, —
Тогді верхівя сніжняні,
Немов ті хмароньки, ясною
Вишнево-синьою стіною
В прозорій слазись глибині.
А коли проміні румяні
У вечір гасли, всі вони
Були в рожевій пелені.
Один Казбек в шлику срібрянім,
Кавказа гордий, дужий цар,
Стояв сумний повисче хмар.✽

V.

Так серце ж грішнее Тамари
Нечисті думи закували ;
І божий сьвіт не веселить ;
Потемнотіли зорі-очи,
Її бездольную вилить
І сонця сьвіт і темність ночі.
Бувало тільки з-за горбка
На землю ніч спадати має,
Нещасна вже до божника
Як божевільна припадає
І плаче й стогне, як мара...
А подорожній проїзджає
І думає, що то в горах
Злий дух прикований конає...
Та швидче коні поганя.

VI.

Бліда, помучана, сумна
Тамара часто край вікна
Просиджує і дні і ночі...
В далеку даль затопить очі
І цілий день сумує, жде.
*Не дармо-ж сні її нестили,
Не дармо-ж той з'являв ся їй,
В чіїх очах був смуток милий,
В чіїх річах був ненокій.
Одно їй винало — нудитись,
Сама не відає, чому?
Захоче Богу помолитись —
А серце молить ся йому!
Нещасна звалить ся в постелю,
Але-ж і постіль не сьвіжить:
Огнем їй подушка горить,
Мов пеклом хто дихнув в оселю...
Вона зривається, тремтить,
Палають груди — ні дихнути,
Не видно сьвіта — тьма густа...
І блудять руки пригорнути,
І поцілунок ждуть уста.

VII.

Сховалось сонце за узгіря,
Туман по Грузії осів:
На монастирській подвіря
Одлучній янгол прилетів;
І довго, довго він не сьмів
Сьвятого місяця дотикатись.
Була година, що хотів
Од злої думки одцуратись.
Як хмара чорний та сумний,
Він ходить все коло стїни

І за нечутними стонами
Іде шепіт тихий між листами.
А далі глинув на вікно :
Аж мила жде когось давно
З гарячим серцем та устами.
*От, стихло все... а се з-далі
Чудово гуслі загули,
І пісня тихо зачала ся :
Вона мов смутком поняла ся,
І звуки ті лились, лились —
Немов з сумних очей чергою
Сльоза спадає за сльозою.
І разом співи ті були
Такі ласкаві, чарівнії,
Немов би янголи сьвятії
Ту пісню склали для землі.
Здавалось, сам ясний, крилатий
З сьвятого неба прилетів.*
Старого друга привитати
І про діла забутих днів
Почав, сумуючи, співати —
Важкую думу розважати.
*Одлучний дух синив ся враз,
Принав чолом до муру тихо...
І в його грудях в перший раз
Заворушилось давнє лихо :*
Його огнем ніби пече,
Летіти хоче — й не злігає,
Крило на місци застиває,
Не підіймаєть-ся з плечей,
І із погашених очей
Сльоза горячая спадає.
А де скотила ся вона,
І до сього часу край вікна

Лежить важка, камінна плита,
Наскрізь проналяна й пробита.

VIII.

І входить він любити радий,
Душа одкрита для добра,
І думає — прийшла пора
По-правді знову жить без зради.
Та як кохана ж то прийме?
Чи приголубить, привитає?
І сум і страх його бере,
І холод душу обіймає.
Ввіходить він, аж перед ним
Стоїть небесний херувим,
На нього ясно поглядає:
Блищить правдивеє чоло,
А білосніжее крило
Убогу душу покриває.
*І на духа темного упав
Той промінь радісного сьвіта,
І замість тихого привіта
Його докором привітав:*

IX.

»Облудо сьвіта вікова!
Хто звав тебе до сього двору?
Заблудних душ по сюю пору
І не було в йому й нема.
Чого-ж ти в пізнюю годину
Морочили божую дитину?
Хто звав тебе?« — А сатана
На нього глянув із-під лоба,
І по душі пекельна злоба
Знов полилась, як трутину.

»Вона моя!« промовив грізно:
»Покинь її! вона моя!...
Бороти ся за нею пізно.
І нам обом ти не судья!
На серце, повнее гордині,
Я наложив печать свою;
Не місце тут твоїй сьвятині —
Тут я паную і люблю!«
І янгол смутними очами
На бідну жертву позирнув,
І махнувши з-нехотя крилами
В блакитнім небі потонув.

X.

Тамара.

*Ой, хто ти? річ твоя негожа.
Чи некло шле тебе чи рай?
Чого ти хочеш?

Демон.

Ти хороша!...

Тамара.

Та хто ти? хто? Одповідай!*

Демон.

Я той, кого ти виглядала
І цілі ночі й цілі дні,
Чия душа тобі шептала,
Чию ти душу розгадала,
Кого ти бачила во сні.
Я той, чий вид надію губить,
Що тільки, тільки розсвіне,
Я той, кого ніхто не любить
І все живучее клене.
Я той, которому до віку
Нема ні міри ані ліку.

Я миру — бич, добру — поріг,
Я ворог неба, ворог долі,
Я пан знатя, я дідич волі,
І я — принав тобі до ніг!
О світе тихий мій, коханий!
Прийми мене хоч із жалю:
Тобі приніс я перші рани
Й сльозу найпершу мою!
Ти можеш знову прихилити
Мене до неба і добра;
Твоєю ласкою покритий,
Я міг би знову, як зоря
По небу ясному ходити.
Прийми мене! прийми, молю!
Тебе пекельне я люблю!
І скоро я тебе зобачив,
То й зараз в серці знеповажив
Несмертну душу я свою,
І я позаздрив мимоволі
Отій земній короткій долі:
Не жить, як ти, зробилось жаль,
Без тебе жить — бере печаль...
*І в серці знов кохання мука,
В очах сподіванки сльоза,
І давня туга, мов гадюка,
В старії рани заповза.
І щó без тебе вічні віки,
Мої державища безлікі,
Щó я за усьміх твій оддам?
Якийсь сумний, порожний храм!*

Тамара.

Од мене далі, дух негожий!
Я віри ворогу не йму!...
Царю небесний! Ох, не можу...
Отрута в серці і в уму.

Забула я молитву божу,
Забув мене й небесний цар...
Послухай! Ти мене загубиш,
Твої слова печуть як жар...
Скажи ж: на віщо мене любиш?

Демон.

На щó, для чого? не питай...
В твоїх очах і пекло й рай;
Для тебе гордо я скидаю
Вінок терновий з голови
І все колишнє забуваю.
Чи знаєш ти: як я кохаю —
Так не кохати-мете ви?!
Люблю од віку і до віку,
Люблю тебе, моя краса,
Як тільки люблять небеса
І не любити чоловіку!
З початку світа образ твій
В моєму серці наболів ся,
Передо мною він носив ся
У порожнеті віковій!
У первiм руху світовiм
Мені імя твоє звучало,
І в небі яснім та святiм
Тебе одної не ставало.
Ой, як-би ти могла дійти —
Так ні! не можеш ти спiзнати,
Яка то тяжка тягота —
Усе жите, віки, літа
І панувати й горювати,
За зло й добро не мати плати;
Для себе жити дні, віка,
Нудити світом і собою
Й тію тяжкою боротьбою,

Що без покори й без верха :
Усе жаліти й не бажати,
Все знати, відати кругом,
І против волі зневажати,
Та все ненавидіть гуртом.

Заледве праведнее слово
На мене ворог мій нарік,
Обійми сьвіту молодого
Мене покинули по-вік...
Синіло небо глибньюю,
Ходили зорі підо мною,
Обліті сьвітом золотим,
Вони на мене поглядали
І всі мене не пізнавали,
Що я їх давній побратим.
Таких, як я, братів нужденних
Я на пораду покликав :
Але-ж очей і видів темних
Уже я й сам не пізнавав.
Я з розначи махнув крилами
І полетів поміж горами...
Куди-ж летів я і за-чим?
Весь сьвіт для мене став чужим
І рідні братя ворогами :
Оттак бурхливою порою
На синім морі корабель
І без вітрила й без весел
Пливе глибокою водою :
Оттак у літній ранній час
По небу синьому нераз
Пасмо розірваної хмари
Одно, без друга і без пари,
Летить без місця і сліда,
Бог знає звідки і кудя.

Не довго ж я і сьвітом правив,
Не довго сьвіт гріху учив,
Усе достотнее неславив,
Усе найкрасчее сквернив;
Я подумя сьвятої віри
У ньому швидко погасив:
Чи-ж вимагали моїх сил
Самі безглузді й лицеміри?
І на погибель і на страх
Пішов блукать я по горах,
Блудячи в темну ніч зорйою, ...
І вершник, спізнаний порою
Та збитий в сторону огнем,
У прорву падав із конем,
На поміч звав, і слід кривавий
За ним по кручі червонів...
Але й сі лютії забави
Не все подобались мені!
*Борючись з бурями, часами
До неба порох я збивав,
І по-під хмарами шугав
Між блискавками та громами,
Аби в боротьтю як-небудь
Нудоти збути ся німої,
Втекти од думи вікової
І незабутнее забути!*

Що ваші муки, горе, болі
Старих і нових поколінь
Перед годиною одною
Моїх невідомих болінь?!
Що люде всі? життя їх, путь?
Вони пройшли, вони пройдуть!
Надія є: жде правий суд;
Простити може, хоч осудить!
Моя ж журба за мною всюди,

І їй по вік кінця не буде —
Вона не ляже у землі!
Вона то ластить ся мов змій,
То страшним полум'ям палає,
То на пекельній думки,
Як на холодній кістці,
Холодним каменем спадає!

Тамара.

*На що боліня ті німі?
Ні їх ні скарг мені не треба!
Ти согрішив...

Демон.

Чи-ж против тебе?

Тамара.

Нас можна чути...

Демон.

Ми самі.

Тамара.

А Бог святий?

Демон.

Не вір, Тамаро:
У Бога небо, — не земля.

Тамара.

А пекло, мука, вічні кари?

Демон.

Так що-ж? Не будеш ти без пари,
Бо там з тобою буду я.

Тамара.

Хто б ти не був на тому світі,
А я, забувши супокій,
З якимсь прихилом мимохіті
Твій голос слухаю м'який.
Але як річ твоя лукава

І маниш ти, то щó-ж пак я...
Ох, змилуй ся! Яка там слава?
На-щó тобі душа моя?!
Не-вже я небу найдорожша,
Не-вже найкрасча я за всіх?
Ні, не одна ще с хороша,
Яка й не знає, щó то — гріх!
І до їх праведного ложа
Не приторкалась ні-яка
Ще чоловічая рука!
Ні, присягни тут... покляни ся,
Кажи... я мучу ся... диви ся:
Та бачиш маріня мої —
І смутком їх в душі лякаєш...
Ти все спізнав, усе ти знаєш...
І очі жаль пройме твої!
Клянись, лукавії заміри
Всі вирвать з гордого ума!
Не-вже в зневіреному мирі
І клятьби вірної нема?

Демон.

Клянусь я первим днем створіня,
Клянусь остатнім сьвіта днем,
Клянусь срамотою злочиня
І правди вічної огнем;
Клянусь зневагою тяжкою,
Подуги маревом хистким,
Клянусь порадою з тобою
І знов розраїнем страшним,
Клянусь хмарищем духів,
Моїх братів, мені спомогих,
Мечами янголів беззлобих,
Моїх несплющих ворогів:
Клянусь я небом і землею,

Пекельним щастем і райским,
Остатнім поглядом твоїм,
Сльозою першою твоею,
Ласкавих уст твоїх диханем
І хвилями шовкових кіс;
Клянусь заласем і стражданем
І тим коханем, що принїє!
Я зрік ся мстивости старої,
Забув гордию я і зло,
І вже лестивости трутної
Не буде вадити жало!
Я хочу з небом помиритись,
Кохати хочу і молитись,
Я хочу вірити добру.
Сльозою каєня зітру
З чола, що пада пред тобою.
Огонь небесного клятя,
І мир в темноті й супокою
Нехай без мене доцьвіта!
Повір: тебе один я знаю,
Тебе один я зрозумів;
Тобі, мій вишуканий раю,
До ніг я власть свою зложив.
Твого коханя жду, як дара,
І віки вічні дам за мить:
В добрі і злі, повір, Тамаро,
Ніхто мене не затлумить!
Тебе я, вільний дух обширі,
Візьму в надзоряні краї,
І будеш ти цариця в мирі,
Найперша пóдруга менї.
Звідтіль зорити-мені без жалю,
Землі й сльозини не даси,
Де ані щастя, мій кришталю,
Ані довічної краси,

Де все переступи та страти,
Де притул пострасти й гріху,
Де не здолають ні помщати
Ані кохати без страху!
Хиба-ж не знаєш, що таке
Людське кохане хвильове?
Крови збуріне молоде,
Так за годинию ж сливе
Холоне серце зимове!
Хто встоїть супротив розради,
Як нуд охопить навісний,
Против жіночої понади
І привередливих тих мрій!
Ні! не тобі, моїй дружині,
Судила доля наперед —
Зівяти мовчки тут в долині,
Рабою ремства й приверед
Юрби холодної, німої —
Друзів і ворогів твоїх,
Між праці будньої, тяжкої
І сподіваній незбутних!
Не згасне марно сьвіт очей
Твоїх за муром сим високим,
Серед молитов одиноких,
Чужих для неба і людей!
О ні, хороше створіне!
Твій — красчий шлях, а сей — покинь!
Тебе ждуть инші боліня
І инших нестямів глибінь.
Покинь допрежні всі бажаня,
Оту мізерію, людям;
Безодню гордого я знаня
Тобі за те на-взаєм дам.
Мені підлеглих духів зграю
Я приведу до ніг твоїх,

А на послуги покликаю
Прислужниць легких, чарівних.
Для тебе з зіроньки ясної
Вінець злотистий я схоплю,
Візьму з квіток роси річної
І тими перлами скроплю;
Західним промінем блискучим
Твій стан гнучкий я обівию,
І духом чистим та пахучим
Навкруг повітре напою.
Довічне пісню чарівную
Тобі співати буду я,
Чертоги пишні побудую
Із туркусу та кришталя.
Пірну у низ на дно морськеє,
За хмари високо злечу,
Тобі я дам все, все земнеє —
Кохай мене !*

XI.

І він печуть
До уст Тамари молоді
Уста горячі притулив,
І просьби, грізьби, жалі, болі
Словами-чарами залив.
Пекельний взір невинні очи
Палив огнем, і серед почи
Над нею саме він блищав,
Неодхилимий, як кинджал.
Лукавий Демон гору взяв,
І поцілунка яд укритий
У саме серце перейшов,
І крик тяжкий, несамовитий
По сонних келіях пройшов.
Тут все було: любов і мука,

Мольба остатня перед ним,
І несподівана розлука
З житем хорошим, молодим...

.

XII.

На той час сторож богобойний
Ходив понуро край стїни,
Та, дивлячись на келї сонші,
У дошку мідяну дзвонив.
І коло келї одної
Він зашишив ся тихо, став
І замутившись не підняв
Руки од дошки голосної,
Та довго, довго не рушав;
Здало ся, ніби він чував
Крізь тишу уст палке стоїліне.
Зненацька — крик якийсь, стогїніє,
І страх його опанував,
І над старою головою
Заграли грїшніі думки...
І ждав він довго під стїною;
Так зникло все. Оддалєки
Одні нагіріі вітерки
Розмову листя занесли,
Та з берегами говорили
Невгомонливі річеньки.
І до угодника сьвятого
Старий молитву став читать,
Аби покусеу духа злого
Од свого серця одігнать,
І неспокійною рукою
Перехрестив своє чоло,
Та знову мірною ступою

Край сонних келіїв пішов.

.

XIII.

Як Пері сонна молода,
Вона лежала в домовині,
Якась спокійна та бліда,
Білійша снігу й полотнини.
Здавалось, ніби задрімнуть
Єї закрили ся очні,
І для обуди тільки ждуть
Чи поцілунку чи зірничі.
Та дармо й промінь золотий
У очи темні сьвітив,
Даремно кривні Тамари
Уста холодні цілували,
А смерти вічною печать
Уже не сила розламати!
І все, що жило та кохало,
Що так до серця промовляло,
Тепер один холодний прах.
А на заклеплених устах
Невідома, як та могила,
Якась ухмілка ще сьвітила, —
Але-ж на-що вона й яка?
Чи сьміх над долею лихою,
Чи недовірливість гірка,
Чи тягота житєм, собою,
Чи з небом розгородь тяжка —
Про те невідомо нікому,
Хиба йно Богови одному.
А так до себе і манить,
Як написи старезних плит,
Де може буквою чудною
Закрита казка давних літ,

Ознака мудрости земної,
Глибоких дум забутий слід.
І довго бідного створіння
Не дотикав ся янгол тліня,
І довго біла та німа
Посеред келії на марах
Лежала мармором Тамара,
Таємная, як смерть сама,
Убрана вся мов на весіле;
Квітки рідні, пахуче зіле
Над супокійною округ
Льлють чарівний, пахучий дух,
Та стиснуті її руками
Немов прощають ся з лугами.

XIV.

Пора ховати. Дзвін реве;
Збирають ся набожні люде;
Старий Гудал волося рве
І молить ся і беть-ся в груди:
А далі в тузі на коня
Остатній раз понуро скочив,
І з тілом рушила рідня
На цілих три дні і три ночі.
*Серед гробків її дідів
Для неї яма вже стояла.
Якийсь із прадітів Гудала,
Рабовець сел і хуторів,
Як смерть зирнула до постелі
І покайний час настав,
Поставить церкву обіцяв
На самім дикім тімні скелі,
Де проміж фуги, що гула,
Часами чув ся клет орла.
І незабаром на вершині

Серед заметів снігових
Знялись сьвятого храма стїни,
І в них, спокутуючи гріх,
Той лиходїй лїг в домовинї.
З тої пори на скелї там
Зробилось любе кладовисько ;
Буцїм з того, що небо близько,
Теплїйше буде мертвецям ;
Буцїм спокїйнїш буде спати,
Як далї людський рух і стук...
Даремно ! вмерлим не чувати
Нї бувших радощів нї мук.✽

XV.

Повисче гїр, повисче хмари
Один із янголів сьвятих
Летїв на крилах золотих.
Він душу грїшную Тамари
До свого лоня притуляв,
Її страх і боязнь розганяв
Своїми дивними словами,
Та нестерельними сльозами
Смертельнї плями обмивав.
І за зорями золотими
Уже їм рай заманячїв,
Аж от — із пекла звивсь, злетїв
Сам Демон з грїзними очима
І їм дорогу заступив.
Він був горячий та пекучий,
Мов та небесная змїя,
І загремїв громами з тучї :
»Вона моя ! вона моя !«
Душа налякана Тамари
Припала тихо до грудей,
І палко молить ся і жде —

Чи не мине лихої кари?
А той над нею все стояв,
І хто б його тепер пізнав?
Яким дививсь він грізним оком,
І скільки в погляді глибокім
Було отрути там і зла!
І холодом несло жорстоким
З його камінного чола.

— »Лукавий, счезни з сього краю!»

До нього янгол одрікав:
»Доволі ти вже панував;
Але суда вже час настав —
Вона призначена до раю!
Пройшли єї тяжкії дні,
І враз з кайданами землі
Кайдани зла із неї спали:
У нас єї давно вже ждали.
Єї душа була із тих,
Яких жите — одно мигтїня
Неперестанного болїня
І недосяжливих утїх:
Господь живїї струни їх
Зіткав з найкрасчого єєпру,
Вони не створені для миру,
І мир створив ся не для них.
Вона страданями скупила
Облуду серця, голови;
Вона кохала і любила,
І рай одкрив ся для любви!»
І янгол грізними очима
На духа темного зирнув,
Махнув крилами золотими
І в синїм небі потонув.
А темний дух прокляв і чари,

І думи чорнії свої,
І знов блукає він без пари
І без надії по землі!...

На схилі кам'янім гори,
Край Кайшаурської долини,
До сього часу і пори
Стоять зубчастії руїни:
Вони діткам навкруг страшні
Своїми дивними казками;
І меж старими деревами,
Як свідок тих чарівних днів,
Камінний помник той чорніє.
В-низу розкинув ся аул,
Земля цвіте і зеленіє,
І всюди галас, гук і гул;
Ідуть із крамом ген Орміане,
Бренчать дзвінки із-далеки,
І через сивії тумани
Переливають ся річки.
І тою піснею живою
І холодочком і весною,
Як те безклопітне дитя,
Не навтішаєть-ся житя.

Але той замок нелюдимий.
Що вже одбув чергу свою,
Сумує стінами німими,
Як сивий дід меж молодими,
Що пережив свою сімю.
І тільки тихою порою,
Як зійде місяць над горою,
З'являєть-ся жите і тут:
Біжать комірники, гудуть;
Старий павук, рибалка жвавий,

Плете сітки свої лукаві;
Зелених ящірок сімя
По хаті бігає та грає,
І сторожка лиха змія
З нори помалу вилізає
На довгу плиту, і на ній
То в три кільця себе звиває,
То ляже рівно і засяє,
Мов тая шабля на війні,
Що з рук убитого спадає.
І дико все. Старих слідів
Нема нігде; рука віків,
Як видно, щиро їх змітала,
І не розкаже до віку
Ні про заможнього Гудала,
Ні про хорошую дочку.
Так божа ж церква над горою,
Де їх кістки земля взяла,
І по сей день не полягла,
Держить ся божою рукою.
Покрай воріт єї стоять,
Мов сторожі, старі гранити,
Ім голови снігами вкриті,
А груди їх, замісто лат,
В леду блискучому горять.
І коло них кругом обвали,
Мов заморожані річки,
Над кручею понадвисали
Тай передумують думки.
А заметіль на чатах ходить
І догляда старих мурів:
То пісню довгую заводить,
То викликає сторожів.
Одні хмарки легкі з-далека
Не забувають тих сторін,

Линуть до церкви на поклін
І на почесне до Казбека;
А із людей — камінних плит
Ніхто сльозою не росить.
Старий Казбек, як янгол божий,
Стоїть над ними на сторожі,
І не розбудить чоловік
Їх сону мертвого по вік!

2. ЕНЕЯНКА.

(Переклад Вергілієвої Енеїди.)

Пісня перва (В. 657—756).

Но тут Кноерея задумує серцем хитроці новії
І новії думи, щоб Купидон вид свій і лице

[змінівши]

Замісто Асканья пішов до Дидони і тими дарами
Розпалив царицю і влив їй у кости вогонь

[полюбовний:]

Її було страшно непевного дому і зрадних Тирійців
Її гнівної Юонии, не спить і старунку її нічю

[не кидась.]

І з-за того страху вона до Кохання крилатого

[мовить:]

»Сину, моя сила! моя ти єдина, великая владо!
Тебе не обходять і стріли Тифойські найстаршого

[батька —

До тебе вдаю ся і на твою божість надію складаю.
Ти відаеш, сину, як твого Енея рідного по морю
Ненависть Юонии гнівної темнежить по-над

[берегами,

Ти відаеш, сину, і не раз зо мною болів єси білью.
От його її прийняла Дидона финицька і його висечає

Милими словами: по все мені страшно, чим
Юноннна щирість, бо вона на сему не оста-
Так мені здається, що й нам не залишне на
І обдати царицю полум'ям, щоб часом вона не
Но щоб вона разом зо мною любила рідного Енея.
А як се зробити, так ти вже послухай моєї поради :
Царська дитина по наказу батька рідного готова
У Сидонське місто іти — се моє вже таке
І троянські дари нести, що відліли од вогню
Так я ту дитину сонюю схопивши вклада її спати
Або на Киоері або в Ідалії на сьвятому кріслі,
Щоб хитроців наших йому і не знати і не
А ти не на більше як на ніч одну зміни своє
Лице і дитина ти прийми на себе дитячу постать,
І як тебе тільки рада Дидона возьме на коліна
Посеред обіду царського і чарки текучого Лия,
До себе пригорне і ротиком милим тебе поцілує:
Ти дихай на неї вогнем потаєним і розлий отруту.
Щирее Кохання не перечить слову матери своєї.
Одкладає крила і Юловим ходом іде, поспішає.
А жвава Венера в Асканьєві жили тихую дрімоту
Кладе і до лона його притуливши несе на високі
Ліси ідалійські, і там нестерельник м'якими
Його обіймає і холодком милим дихає на його.
І йде вже Кохання, як мати казала, і царські дари
Несе до Тирійців; і Ахат іде з ним, його проважає.

Прийшли; а цариця у пишних будинках уже
[положилась
На золоте ліжко і по середині як-раз помістилась;
Далі і сам батько Еней і край його молодці
[троянські
Усі позбирались і на розстеленім килимку укла-
[лись.
Подають дівчата руки умивати, коншиками носять
Хліб сьвятий, підносять ручники столові із мягкой
[вовни.
Пятьдесять особо дівчат і у сих є особа робота,
Вони довгим рядом страву розкладають і курять
[Пенатам;
А ще одна сотня дівчат і така-ж хлопців одно-
[літків,
Що на столи страву готовую ставлять і чарки
[підносять.
Було там немало й Тирійців, що поріг веселий
[перейшли,
І ті примостились з розказу цариці на крашаних
[ряднах.
Дивують ся люде і дарам Енея, дивують ся
[й Юлу,
Любязному виду божка і розмові його ніби
[справжній
І опанчі тії і тії намітці шафранного цвѣту.
А найбільше тая, не знаючи лиха, яке жде на неї,
Не може нещасна серця вдовольнити, дивить ся
[й палає
Бідная Финичка: дари і дитина не дають покою.
А воно Енея тільки обійняло, на шиї повисло,
І до свого батька несправжнього ласку великую
[вдавши,
Іде до цариці. А та і очима і цілою грудью

Тулить ся до його, к лону пригортає; не знає
[Дидона,
Який на нещасну божок засідає. Божок пам'ятає
Материнське слово і мало-помалу виводить у неї
З пам'яті Сихея і живим коханям силить ся
[підняти
Стільки літ у неї остилую душу й розвиклее
[серце.

От коли вже учта тая закінчилась і столи
[спрятались,
Слуги подають їм великії чаші, вина наливають.
По цілому домі говор переходить, широкі покої
Голос одбивають; спускають ся сьвічі на золотих
[шнурах
Звішані і сьвітло каганців веселих ніч перемагає.
Тоді і узяла цариця тяжкую жемчугом і злотом
Виложену чашу, що з неї і Бел пив і Белові діти,
Вина зачерпнула і, як стало тихо по хатах, сказала :
»Юпитере! кажуть, що ти дав закони гостей
[шанувати :

Дай же, щоби день сей за-одно був милий і нашим
[Тирійцям
І гостям Троянам, і щоб його внуки наші памятали.
Прибудь і ти, Вакху, що нам даєш радість, і добра
[Юноно ;
А ви, громадяне всі мої, Тирійці, щиро празни-
[куйте.»

Мовила цариця і чесний початок по столу
[пролила.
Проливши початок, вона лиш до губи ледви до-
[тулила,
І зараз у руки Бігієви дала; а той схопив живо
Спіняную чашу, до дна золотую вихилив од разу;
За ним стали пити другі отамани. А [— —]
[Попай

Грає їм на гусях золотих, навчений великим
[Атлантом.
Грає і співає про місячні ходи, про сонцеві дії,
Як на сьвітї взяли ся люде й худоба, з чого
[доц і громи,
Арктурові зорі, дощеві Гіяди і двойні Тріони;
Чого тее сонце у зимною пору так живо спі-
[шить ся
Зійтись з океаном, або чого ночи довгії такії.
А йому в долонї плещуть і Тирійці, плещуть
[і Трояни.
Біднії Дидонї уже не до того; вона піч тягнула
У різній розмові і в себе вливала довгее кохання,
Много говорила з ними за Пріяма, за Гектора
[много,
То як син Аврорин на війну виходив у якїї збруї,
То якїї конї були в Діюмида, то якїї Ахилло.
А далїй і каже: »То що уже, гостю, розкажи
[нам лучше
З самого початку і бої данайські і твою пригоду
І твое блуканя, бо менї здаеть-ся: вже семее літо,
Як ти усе блудниш по цілому сьвітї і цілому морю.«

В січні 1865. _____

3. Омирова війна жаб з мишами.

С у т ь.

Вирвавшись від кішки, миша біжить до ставу, щоб води напiti ся. Чинить ся розмова між жабою і єю, хто і як живе чим. Жаба миш підводить, миш на то сїдає, щоб на пливуд бачить жабинїї добра (1—82). На пливуд гадюка їм на ветрїт, від страху жаба впоринає, покинувши

гостя — і миш через тее в воді потонає (83—98). Очевидник діла дає мишам знати, і всі миші, батьком мишачим підбиті, беруть рентувати ся на війну з жабами; жабячі вояки при первій тревозі і заходу бою також печинають готувати ся к бою (99—167). Судить ся се діло в божому совіті і по знаку данім счіпляєть-ся військо (168—204). Як пало немало і одних і других, верх заводять миші (205—270), і як вони пруть ся жаб істеревити, Дій з-початку громом їх навигрожає, а коли і грому миші не боять ся, тогді шле він раків — миші утікають; кінець стає бійці (271—305).

- Спочатку я Співів гуртом з Кругосьвіту
Прощу в моє серце прийти для заспіву
І на моїх листах вузликами скласти
Про тяжкую бійку, Ярилову справу.
- 5 Хочу бо всім людям довести до слуху,
Як збруйніи миші на жаб військом вийшли,
Наче землероди чи велетні тії,
Що люд про їх каже. Діло так почалось:
- 10 Миш колись жажденна, від кішки удравши,
В сусідне болото вею морду уткнула —
Так пить їй хотілось. Тут її зуздрила
Кракавка болотня і крякнула так їй:
»Відкіля ти, гостю? хто ти і чий рід твій?
Говори по правді, не мороч брехнею.
- 15 І як друг ти справжній, попрошу в сьвітлицю
І дам тобі дарів щедрих та багатих,
Бо я Мішкорил цар, мені у болоті
Почесть, і володар у жаб я щоденний.
Мене родив батько Болотень, Водницю
- 20 Щиро пригорнувши біля Гридану.
Но й ти, бачу, жвавий, далекого красчий

Ціпковий володар і храбрець на війнах
Мабуть, так про рід свій говори скоріще.»

Душогуб на сес одвічав і мовив :

- 25 »Що мій рід питати? Усім, друже, звісно
І богам і людям і птахам небесним,
Що я Душогубом зовусь і що син я
Батька Троцохліба гордого, а мати
Моя Млинолизка, дочка Стегноїда.
- 30 Родивсь я в коморі, а виріс на їжі:
На смоквах, оріхах і стравах усяких.
І який я друг твій, коли все в нас різне?!
Твоя жизнь в болоті, а у мене звичай —
Звісно людям — гризти. Мені не бракує
- 35 Ні хліба пухкого з круглої сковродки,
Ні коржа тонкого пшеничного з сиром,
Ні стегна кусочка, ні риби линини,
Ні сьвіжого спру й молока густого,
Ні пряників медних, що боги вживають,
- 40 Ні всего, що людям поварці готують,
У горшки кладучи різніі приправи.
.
І в бою я тилу не казав ніколи,
А біжучи полем бивсь з передовими.
.
Не страх мені й люде з їх тілом великим.
- 45 В постелю забравшись гризу їх за пальці
І їм собі стегна; людям ані гадки,
І сон не кида їх милий — як я їм що.
Двох лин на всім сьвітї тяжко я бою ся —
Кота і шуліки: вони лихо діють
- 50 І засіди ставлять по весь гіркий вік наш.
Но більш я бою ся кота — він найгірший:
Хоч-би ти в норі жив, і з норі потягне.
.

А не їм я редьки, огірків, катрану,
Зеленого прасу, також і петрушки:

55 Се вже ваша страва, пожилців болотних.»

На се усьміхнувшись Мішкорил промовив:

»Гостю! не хвались так животом, і в нас є

По землі й болоту много добра їсти,

Бо жабам двоякий звичай дав Кроненко:

60 І по землі шльопать і по воді човгать

(І жить у будинках ділених на двоє).

Хочеш перевірить те все, так [се] легко:

Сядь мені на спину, держись, та не падай,

І до мого дому щасливо прибудеш.»

65 Сказав і підставив спину, а той скочив
Легким скоком і вхопивсь за шию.

І радів з початку, як близько був беріг,

І веселий дранав Мішкорила; — тільки-ж

Забризгала хвиля червона, — заплакав.

70 Каяття страшнее завив, рвав волося,

Ногами ханав ся за живіт, забилося

Серце з непривички, на землю схотілось,

І пицав він в злиднях в холодному страху.

Хвіст пустив у воду і ніби правилом

75 Виляв, моля Бога на землю дістать ся.

В червоній хвилі тонув, кричав: пробіг!

Напоследок мовив такими словами:

»Ох! не так на крижах ніс вагу любови

Той бик, що Європу морем віз до Криту,

80 Як на спину взявши везе мене в дім свій

Жаба, підійнявши спину над водою...»

Аж тут вуж з'явив ся — страховисько страшне

Обом — над водою виправив він шию.

Мішкорил від його пірнув, не подумав,

85 Що він киди друга на вірну погибель,

На дно саме кинувсь, тікав злої смерти.
А той як підбитий, пав правцем на воду,
Сціпив свої руки і тонучи бив ся.
Не раз і під воду ходив і не раз він
90 Плескаючи веходив, та не минув смерти:
Змочаная шкура ще більш ваги дала,
І він погибавши таку мовив мову:

»Буде ж тобі, злостний Мінкорил, за тес,
Що тоншого з себе скинув ти як з камня:
95 Не взяв би мене ти на сусі, паскудо,
Найдужчого в бою і в бігу, а звів ти,
В воду мене кинув... Метиве око боже!
Заплатиш ти кодлу миший і не жпть-меш!»

Мовив і під воду пійшов. Сес вбачив
100 Правоїд, по м'яким берегам стрибавши,
Заголосив тяжко і мишам дав знати.

Ті-ж як діло вчули, злостью всі понялись,
Приказали зараз кликунам до сьвіту
Закликать на раду у дім Троцохліба,
105 Батька Душогуба вмерця, що на ставу
Його тіло синіло мертво, й не близько
Синіло, бо вийшло аж посеред ставу.
Зійшлось товариство на зорі, встав первий
Троцохліб за сина метивий і промовив:

110 »Хоч один я, милії, много тут маю
Від жаб, но і всіх вас жде лихая доля.
Я тепер нещасний трох синів позбув ся:
Первого загарбав, кігтями схопивши,
Злюций кіт, піймавши його за порою.
115 А другого живо злії люде вбили
Видумками — пакість з дерева вчинивши,
Що пасткою зветь-ся, — мишам на погибель.
Третій же любимець був той і матусин,

Мішкорил, і сего згубив у ковбані.

- 120 Так нуте взбруїм ся і на них наступим,
Нарядивши тіло в зброю дорогую.»

Мовив — і підняв їх усіх узбруїть ся
(Усіх ошеломив війнолюб Ярило):

- На голені спершу наділи голінці,
125 Прилажені добре з зеленого бобу,
Що його, уставши, за ніч натроцили.
Броня у них була з писаних кожухків,
Що кішку обдерши кравці їм пошили;
Щитом було днище з каганця, а списи
130 Острії роботи коваля Ярила.
На висках був крепкий оріховий шелом.

Так в оружжі стали миші, аж почувли
Й жаби, поспливали на верх, в одно місце
Зійшлись і ну радить про війну погану.

- 135 Ще-ж вони справлялись: що? яка тревога?
Аж посол з'явив ся із щіпком у лапках,
Горшколаз проворний, список Сиролюба.
Він за'ясував їм війну і промовив:

»Жаби! до вас миші з грізьбою післали

- 140 Приказать збруїть ся до війни та бою.
Душолюб наш плава на воді, убитий
Царем Мішкорилом вашим; так виходьте
Всі жаби, які лиш родились храбріші!»

Мовив і пішов сам; мова всім до слуху

- 145 Дійшла і в жаб гордих печені звернула.
Начались попреки — аж Мішкорил мовив:

»Милі! не губив я миші і не бачив
Хирної; сама знать гралась і втонула,
По жабячі плавають здумавши, а хирні

- 150 Тепер виноватять мене; так даваймо ж
Радить ся, як вражих миший стеребити.

За себе скажу я, так ми лучше зробим.
Добре нарядившись станем всі у збруях
Край берегів узьких, де місце обривне.

155 І як вражі миші на нас повиходять,
Голови задравши, — разом на них виїдем
І в озеро прямо з ними постребаєм.
Так перетонивши миший не пливущих,
Ми завіковичим погибель мишину.»

160 Тільки мовив — зараз всі пошили збруї,
Калачевим листом ноги повкривали,
Броню вишили з листу зеленої сьвікли,
Капустяне листя на щити згодилось,
Очерет на спісу всякому придав ся,
165 Голови ж укритв їм череп черепашок.
Обконавшись — стали в берегах високих
З спісами і кожний духу набирав ся.

А Дій, богів звівши на зірнее небо,
Показав їм челядь і храбрих вояків
170 Много, здоровенних з спісами страшними,
Мов Велетнів військо, або Володаїв;
Запитав сміючись: чи за жаб хто стане,
Чи за миший жвавих, і к Паладі мовив:
»Дою! чи не пійдеш до миший на поміч?
175 Що день вони в тебе бігають по храму
І тішать ся гарбю, та їжою з дарів.»

Мовив Дій, — до його ж мовила Палада:
»Батьку! не пійду я к тим мишам шкодливим
Помагать, вони мні много лиха роблять.
180 Все гризуть намітки та сальнії сьвічи,
Більше ж болить серце — ось за яке діло:
Згризли мені хустку, що сама я ткала
З тонкого повісма і ткань вишивала —
На решето згризли: працював і ткач мій
185 І сама трудилась, щоб як небудь справить.»

- (Трудила ся дочка, — тож сором безсмертним)
І одежу згризли, — ні в що і рядить ся.
Но й жабам дать поміч не піду ні за що,
Бо вони на розум слабі. Як колесь я
Із війни верталась, здорово втомившись,
190 І спочити хтіла, кваканьям не дали
І кришки здрімнути, — і я провалилась
Слаба головою, поки запів півень.
Так нуте, не станем ми їм помагати.
195 Ніхто хай не ранить ні стрілою з лука,
Ні мечем, ні списом нічийого тіла,
Бо бойці найдуть ся і супротив бога.
Лучше будем з неба на бійку дивить ся.»

- Мовила, — боги всі послушали ради,
200 Всі гуртом зібрались до одного місця
(Аж кликуни вийшли з викликом до бою)
І комарі зараз в великій труби
Сильне затрубили на війну, — і з неба
Дій загремів Кронів викликом до бою.
205 Горлань всадив первий спису Мисколизу,
Одному з передних, в живіт, в саму печінь,
І він ниць звалив ся, запилів волосься
(Брохнув ся — і збруя на нїм забрызчала);
Норокон же слїдом у Болотня вдарив,
210 Всадив спис у груди важкий — і упав він,
Смерть його поняла, душа з тіла вийшла.
Свеклоїд же в серце вдарив Горшколаза
(Аж Бігун злякав ся і счез в очеретї),
Хлібоїд у пузо Голосника вдарив,
215 І той упав ницю — пійшла душа дарма.
Стасолюб побачив, що Голосник помер,
Нороконя круглим камінем улуцив
В потилицю з-заду, і тьма очи вкрила.
.

- Но і в його списом Мисколиз прицілив,
220 Без промаху вдарив в печені. Се вбачив
Капустняк і скочив на беріг глибокий.
Но і так не збув ся бою, надогнали:
Він пав без устанья, счервонив ковбаню
Кровю і сам з краю берега розкинувся, —
225 Дрижав лиш кишками, та підчеревиньям.
.....
На берегах тих-же вбито й Сироїда.
Но і Стегноїда ж Тростяник злякав ся;
Так потяг до ставу, що й щита покинув.
Так за те ж Калюжник Цідильника справив
230 (А Водолюб справив царя Стегноїда),
Камінем по тімню влучивши — і мозок
Вийшов носом, кровю земля напоїлась.
Но Правоїд тутже Калюжника справив,
Всадив спису в його і тьма очи вкрила.
235 А Прасоїд глянув, що Ласун підходить,
Стрибнув у ковбаню, за шию захопившись,
Но Душогуб з серця за дружину вбиту
Вдарив Прасоїда до скоку на землю;
Він на ознак шлепнув, дав Невиду душу.
240 Тут Багнюк у його багна жменю кинув,
Попав між очима, засліпив на хвилю,
Но той тогді з серця як схопив у руку
Із дороги камінь тяжкий, стоваженний,
Як Багнюка вдарив по ногах, так праву
245 І розтрощив голінь — і на ознак пав він.
Скреготун озлив ся, вибіг против його
Та в живіт і вдарив прямо, — і усю гліб
Пробив очеретом і на землю злилось
Все нутро, як спису витяг він рукою.
250 Житоїд се вбачив з берегів потоку,
Крадцем утік з бою, до смерти злякав ся,
Ліг у рів, щоб тільки погібелі збуць ся.

Трощохліб же вдарив в п'яту Мішкорила —
І той з переляку у став заховав ся.

255 Тут Прасуи побачив, що друга немає,
Вийшов попереду, очеретом двигнув —
Та не пробив щита: остріє загнулось.

Вже збив йому череп чотиригоршковий
Материнник, близький до бога Ярила.

260 Із рабів — один він за всіх воював ся;
Но його наперли, він глянув, що силу
Трудно побороти — і счез на дні ставу.

За-те між мишами був молодець бірний
Ратник, любий син у Хлібожора,

265 Князь, мов той Ярило — хапун неловимий;
Він був самий первий боєць між мишами,
Він над ставом гордий виступив особо,
Виступило дрібю і жабяче племя.

І вже б порішив він, тяжка була б туга,

270 Як-би не знав батько божий-чоловічий.

Но тут сам Кроненко за жаб заступив ся,
Голову почухав і голосно мовив:

»Велике ж діло бачу я очима,

Не мал мені страшно Хапуна; устав він

275 Всіх жаб передупить; так нуте-ж скорійше:

Пішлемо Паладу чи бойця Ярила

Спинить сюю бійку, бо стала страшною.»

Кроненко промовив — Ярило одвітив:

»Ні в Палади, батьку, ані у Ярила

280 Нема сил — дати поміч жабам у сих злиднях.

Хиба всі на поміч ходім і хай щит твій

Загремить правдивий, землеродогубний,

Що їм Землеродів побив [— —] сильних,
Що їм Дананія храброго побив ти —
285 Та ще й Енкелада — злих Велитнів племя;
Загремить — тогді вже самий храбрый стихне.»

Мовив і Кроноенко блискавкою блиснув,
Спершу загремів він і стряснув Олімпом,
А потому блиснув страшним своїм щитом
290 Повернувши, — мигом рука царська вчулась:
Усі пожахались і жаби і миші:
Но з місця не рушив стан миший, ще гірше
Перлись вони стерти жаб хоробрих племя.
Но за жаб з Олімпу сам обстав Кроноенко
295 І жабам на сей раз післав таки поміч.

Вийшли спинюкуті, та ще й клецоногі
Хромі, косоокі, черепні, стрегусті,
Костяні, пласкаті, блискучії в плечах.
Кручані, лапаті, із тулуба зрячі,
300 Восьминогі, зломні, безрукі — що звуться
Раками — і стали хвосты мишам гризти,
І ноги і руки і спіси ламати...
І страх на миший спав; вони не встояли,
Усі повтікали. Закрилося сонце
305 І денної бійки кінець завершився.

Ялта, лютий 1870 р.

І. Мишачії назви.

1. Ἀρτοράχης Хлібоїд.
2. Ἀρτεπίβουλος Хлібожор, батько Хапуна.
3. Ἐμβασίχυτρος Горшколаз.
4. Κνισσοδιώκτης Ласун.
5. Λειχίνωρ Мисколиз.
6. Λειχοπίναξ Правоїд.
7. Λειχομίλη Млинолизка, мати Душогуба.

8. Μεριδάρπαξ Χαпун, син Хлібожора.
9. Πτερογλύφος (= Πτεροτρούχτης = Πτεροφάγος
один і той-же) Стегноїд, батько Млинолизки.
10. Σιτοφάγος Житоїд.
11. Τρωγλοδύτης Норокон.
12. Τρωξάρτης Τροцохлаїб.
13. Τυρόγλυφος (= Τυροφάγος) Сироїд, батько Гор-
школаза.
14. Φιλτραχίος Цідильник.
15. Ψυχάρπαξ Душогуб.
16. Ώκιμίδης Бігун.

2. Жабячіі назви.

1. Βορβοροκοίτης Καлюжник.
2. Καλαμίνθιος Τροстяник.
3. Κραυγασίδης Скреготун.
4. Κραμβοφάγος Капустник.
5. Αμνόχαρις Стасолюб.
6. Ώργανίων Μатеринник.
7. Πηλείων, Πηλεύς Βολοτень, батько Мішкоріла.
8. Πηλοβάτης Багниук.
9. Πολύφωνος Голосник.
10. Πρασσαίος Прасун.
11. Πρασσοφάγος Прасоїд.
12. Σευτλαίος Свеклоїд.
13. Ύδρομέδουσα Водниця, жінка Βολοτня.
14. Ύδροχαρις Водолюб.
15. Ύψιβόας Горлань.
16. Φυσίγναθος Мішкорил.

3. Другіі назви.

1. Γηγένεος Землерод.
2. Γέγας Велетень.
3. Έλικών Κругοσβίτ.
4. Κένταυρος Βолодаї.

5. Μοῦσα Σπῖβα.
 6. Ἄρρη Ярило.
 7. Ἀθήνη Παλλὰς Πάλαδα.
 8. Ἄϊδος γενετ. від неуживаного помін. Ἄϊς Не-
вид (— Ἀϊδης).
-

П Р И Л І С К И.

Степан Руданський і його твори.

Руданський більше разів переписував або й переробляв чи бодай поправляв свої поезії; декотрі важніші варіанти я подав чи окремо в „Доповненнях“ чи при поясненнях поодиноких віршів. Та хоч є кілька автографів не то поодиноких поезій, але і цілих збірок, децю з його п'єсам таки, здає ся, запропастило ся зовсім; я старав ся н. пр. роздобути цілу першу пісню его Енеїди (перекладу першої книжки Вергілієвої Енеїди), котра в 1874. році була в посіданю редакції львівського півмісячника „Правда“, але се мені не удало ся, і я зміг подати з неї лише ті сто вершів, котрі тогди подала тая-ж „Правда“. По-за сьм отсе виданє містить з творів Руданського вєсь, щó доси де-небудь було надруковане, тай надто децю ще недруковане, а хибує в нїм, окрім решти першої пісні Енеїди, тільки декотрих таких „Приказок“, котрі не надають ся взагалї до друку.

Руданський і себе і поодинокі свої вірші або й цілі збірники їх називав ріжно: підписував ся то Вінок Руданський то Степан Руданський; першу збірку своїх віршів хотїв видати з заголовком „Нива“, другу по-просту з заголовком „Співомовки“. Ліричні поезії свої назвав мабуть всі „піснями“, оповідки (поеми) „небилицями“, а всі свої поезії без ріжниць називав співомовками. Поодиноким віршам дав в ріжних обробленнях, або й без перерібки, ріжні заголовки, н. пр. оповідці 1-їй: „Два труни“ і „Розбійник“, оповідці 2-їй: „Опир“ і „Івась і Гануська“, оповідці 5-їй „Розмай“ і „Примушене кохання“, байці сьвітовї а) 1.: „Адам“ і „Початок сьвіта“, а) 5. „Бог на землі“ і „Спаситель“ і т. д. і т. д.

Поділ і порядок віршів уложив я з увзглядненем, о скільки можна було, систематичного ділення автора: в поодиноких відділах я заховував порядок хронологічний. Руданський в одній (неповній) збірці своїх поезій зробив такий поділ: I. Пісні, а ті знов поділив на: жальки (у мене I. 1, 2, 3, 5, 7, 8, 11, 20), скаржки (12, 14, 18, 21), гадки (6, 17, 19, 22), думки (9, 10) і вzbудки (13, 15); II. Небилиці; III. Байки світові в співках (Ліричнiковi думи) і в людських оповідках; IV. Цар Соловей; V. Байки і приказки.

Крім поезій і „байок світових“ в прозі надруковано також деякі листи Руданського. Я подаю тут оден его лист, до старшого брата Грицька, котрого поет в листі до иншої особи, писаним з Ялти 24. VI. 1870, так характеризує: „Мій братуха живе у Каменці Подольскім, служать у Д. Як. Колбасина, та у нього через добрих людей ласки не має. Зразу був у нього винницьким [горальняним] бухгалтером, а тепер зійшов на простого писаря при канцелярії Колбасина, і тепер у нього і служба дарма пропадає, та і гроший Біг-ма. Приїзджав він до мене за порадою у сім ділі, но я лучшої поради не міг йому дати, як тільки поїхати до Вас [Віктора Василевича Ковальова] в Одесу і поштатъ ся, чи нема хоч у Вас у Тимченка в Одесі якого-небудь штатного місця для нього. Чоловік — мій брат — не академік, но щоти і порядки акцизній знає, до діла не лїнливий, пить не любив і не любить і пише не без товку; одна його біда, що він на словах не говіркий, і тим не в шанобі у товариства і начальства.“

Лист до брата, писаний з Петербурга 5. липня 1859, гласить:

Коханий Гришо, милий мій брате!

Лист Твій від 28. марта і пять карбованців я відібрав на Страстній неділі. Не повіриш, як Ти мене потїшив перед сьвятами! За тії гроші я хоч трохи підновив ся на весну: принаймній підновив старий жупан та шаравари, вставивши нові червоні пасмужки, та ще й на сьвята зостав ся карбованець у кишені. Спасибі Тобі, братіку, за Твою щирість і вибачай мені, що я так довго не писав до Тебе, бо я тут мало що й винен.

Спершу екзамени, а потім праця, щоб скільки

небудь поправити свою долю, затримала мене аж до сього часу. Екзамен пройшов нічого, і переходжу в четвертий курс. А робота іще тільки на половині: іще треба цілий місяць посидіти, щоб що не-будь пустити у світ..... не то, щоб для слави, а хоч для кишені, бо біда так бідую, а два роки іще треба пожити в поганім Петрополі.

В кінці мая відібрав я від батьків 15 карбованців і до решти опорядив ся: справив собі нові штани за 9 карбованців і чоботи за 3½. А решту проїв: не вмрати ж з голоду! Але скажу Тобі, братіку: гірко мені прийшло ся тих 15 карбованців, — з ними разом я відібрав від батька такий лист, що й сам був не-радий. Виннесую тобі декотрі місця, — от вони:

„Миѣ обидно, что ты писалъ не самъ, а чрезъ другихъ просишь денегъ, какъ будто считаая для себя унизительнымъ просить объ этомъ самъ...“

Письма твои писання грубо [се-б то по українськи] ничуть не располагають меня въ твою пользу, а только приносятъ боль сердцу и заставляють жалѣть, что я употребилъ все мое воспитаніе [= кошти на вихованє] для того только, чтобъ видѣть тебя неблаго-дарнымъ...“

Вспомоществованіе тебя въ продолженіи трехъ лѣтъ въ Петербургѣ было причиною того, что я затыгнулся по шею за васъ въ долги... и за все это я недобрый отецъ? Богъ свидѣтель, я не проклинаю тебя за твою чорную неблагодарность, а дѣлюсь съ тобою и емъ послѣднимъ кускомъ хлѣба.

Если захочешь написать письмо, то пиши или почтительно не по малороссійскому, або лучше ничего не пиши!“ і проч.

Більше нічого не треба! Тут зачеплено і збито з болотом все, що було для мене дорогого: мою покірність називають пихою, мою правду — цвикою, мою жалість — здирством, мою вдяку — чорною невдякою. Мало того: вони лічать мене гідним проклону і заказують мені говорити з ними моєю рідною мовою. І нехай би вже я їден читав таку ганьбу, а то її і в Махнівці [недалекім містечку] прочитали чужії! Що будеш робити з такими батьками? Правда, я писав письмо до Олександра [мабуть брата стріпчного] через батькові руки і до батька не писав: але я перед-тим писав до нього, а він замовчав. А яке-ж я маю право питати старшого,

чому він не одвічає, або другим запитом переривати йому думу? — Я писав до брата, щоб він попросив для мене грошей у тата, а самого тата не просив; але чи-ж маю я право просити чого-небудь у батьків, коли я вже, як годилося добрій дитині, подякував їм своїм торішнім писемом і за сіль і за хліб і за виховання?! — Своїми листами я йому нігди не цвікав. А в листах до братів коли часами що і сказав на батька, то правда; а що правда, то не гріх. Остатніх грошей я в ціле життя своє у батьків не забирав: за то, що вони пожалували мене два (а не три, як батько пише) роки в Петрополі, я їх пожалував два роки в Каменці [Подільській], просидівши два роки на бурсацькім хлібі; а то, що батько положив за прогони [гроші за дорогу до Петербурга], він положив би й так на мою виправу [= на перше уряджене, як-би Степан зівстав попом, чого отець бажав]. Зрештою я не думаю, щоб у доброго батька був тільки їден холодний розлік з своїми дітьми, без жадного вчуття: добрий батько любить і виводить дітний через те, що вони його діти, його кров, його будуче життя, а за чуттям дітний не обстає, бо знає, що воно залежить не від нього, а від тих, чие воно. Той не батько, хто виномінає дитині всю свою трату на нього і опомінаєть-ся вдяки: то скуний пожичник допомінаєть-ся довгу!... Тати! тати! Ми ваші діти, а не довжники, ми завсїгди маємо вас за батьків, а не за пожичників, — за що-ж ви звете нас невдячними?!

Заказують мені мою рідню мову. Заказує батько. Але в мене був прадїд і прапрадїд: вони мені не заказали. Не слухає батько мої мови, — за то мене і по смерті, може, послухають штирнацять мільйонів моїх їдномовців... Батько може не любить свої мови через те, що нею говорять у нас мужики. А ніби то в Московщині не говорять мужики по московській? Да і чим ми лучче від мужика? — всі ми рівні і у Бога і у натури.

Оттаке-то, брате! А що-ж там дієть-ся з тобою? напиши хоть кілька слів. Як можна, брате, пришли мені пять карбованців до Спаса, бо на той місяць не буде вже де й позичити. Зрештою, коли в тебе нема, то нічого робити: буде й так, а в сентябрі може що з Київa добуду. Будь здоров!

Твій брат

Степан Руданський.

На жаль, в сїм томї Рускої Письменности зібрало ся більше помилок друкарских (чи й редакторских); се походить в-часті і від того, що я зразу надто спускав ся на декотрі матеріяли, які здавали ся зовсїм поправнимп. і аж по видрукованю зауважав потребу більше критично до них віднести ся, наслідком чого вийшла і потреба робити потім вже поправки.

Матеріяли: 1) Основа южно-русскій літературно-учений вѣстникъ Петербургъ 1861. I. II., VIII. — 2) Правда письмо-літературно-політичне. У Львові. 1872. Чч. 2—3; 1874, Чч. 4 і 5; 1875, Чч. 1, 2, 7, 14, 19—22; 1876, Чч. 1—2; 1877, Чч. 1—2, 10—11, 16—18; 1888, Ч. 1; 1892, Ч. 5. — 3) Співомовки Ст. Руданського. Выдавъ Н-й Г-ъ Волинскій. Кіевъ. 1880. — 4) Кіевская Старица. 1882. Ч. 6; 1883, Ч. 2; 1901, IX. — 5) Зоря, письмо літературно-наукове. У Львові 1884, Ч. 7; 1886, Чч. 2, 11, 12, 13, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24; 1891, Ч. 19; 1892, Чч. 2, 3, 11, 13; 1893, Чч. 1, 2, 4, 6, 7, 8, 13, 14, 15, 16; 1894, Чч. 1, 3, 4, 6, 8, 10, 11, 13, 14, 19, 20; 1895, Чч. 9, 10, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23; 1896, Чч. 1, 8, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 23. — 6) Ватра. Літературный збірникъ. Выдавъ Василь Лукичъ. Въ Стрию. 1887. — 7) Иллюстрированный календарь Просвѣты. У Львовѣ. На рікъ 1891; на рікъ 1892; на рікъ 1893; на р. 1894. — 8) Літературно-науковий Вістникъ. У Львові. 1899, V; 1901, XII. Сі всі матеріяли (1—8) містять тільки поодинокі поезії або часткові збірки. — 9) Твори Степана Руданського. У Львові. 1895—1903. 7 томів. Впорядкували: 1-ий том М. Комар, II., III. і V. т. А. Кримський, IV. т. Василь Лукич, VI. і VII. т. Иван Франко. Се єсть повне виданє, з кількома передмовами і приписками впорядчиків; нема в нїм з мого виданя тільки I. 34, 35, 36; IV. а) 14, 41, б) 11, г) 29, е) 4; VI. 1, 2 і Доповнення до I. тому 1, 2, 3, до II. тому 1. — 10) Твори Степана Руданського. Том I-ий. Видавництво „Дністер“. Кам'янець-Подільський. 1911.

I. ПОЯСНЕННЯ.

III. Г. Оповідання з рускої гісторії.

1. Віщий Олег. 5, 13. броня = панцир, зброя. — 8, 3. паполома = покров.

2. Ігор Сіверський. Преслівля. 11, 16. межи 1194.

і 1211. роком = Догадувались декотрі, що вона зівсім не так стародавня, а що вона підробляна в опівнічній Русі коло 1800. р. („Бібліотека для читенія“ 1834. р., т. IV.) Але против сего найлучше заштує Пушкін: „А хто-ж би то, каже, під тую старину підробив ся? Карамзин? Але Карамзин — не співак. Решта не мали всі стільки утвори, скільки її є в ідному ткані та в окрієй бійки і побігу. Кому би прийшло в голову взяти за осередок пісні темний похід незвісного князя? Хто з таким скуством міг затьмити декотрі місця із своєї пісні словами, відкритими в наших старих рочниках або знайдяними в других славянських мовах, де іще заховались вони у всій сьвіжости їх ужитку? Се би доводило знання усіх славянських мов. Покладем, що він би ними і владав, — чи вже-ж таки така мішанина вийшла б сама з себе?“ (Соч. Пушкіна. Т. I. Петерб. 1855.) *Руданський*. — 13, 12. словами Білїнського = Сочиненія Бѣлинскаго. Москва 1860 р. Т. V. ст. 87—90. *Рудан*. — 15, 8. Востоков = Опыт о русском стихосложеніи, ст. 159—161. *Руд.* — 12. Дубенський = Опыт о народ. русск. стихосложеніи, ст. 101—107. *Р.* — 14. Полевий = Московскій Телеграфъ 1833 р. № 7 ст. 429. *Р.* — 17. Максимовича = Пѣнь о полку Игоря. Критич. разб., ст. 82—84. *Р.* — 22. Тулів = Руководство къ познанію родовъ, видовъ и формъ поэзіи, ст. 205—206. *Р.* — 6 з д. Куліш = Записки о Южной Русі, т. I. ст. 194—195. *Р.* — 16, 12 з д. іден із наших північних писарів = Сочиненія Бѣлинскаго, т. V. ст. 82. *Р.* — 9. в іднім тільки списови = Господаром його був граф А. І. Мусин-Пушкін. *Р.* — 8. і той згорів незабаром = В р. 1812. Кажуть, що він був написаний уставом XV. віку. (Увага А. Пушкіна.) *Р.*

17, 4. сімнадцять опівнічно-руських = Вісім із них простомовних а девять сівомовних. От вони: А. Простомовні: 1) Иропческая пѣнь о походѣ на Половцевъ Игоря Святославича съ переложеніемъ на употребляемое нынѣ нарѣчіе. Москва 1800 р. (Изд. графа Мусина-Пушкіна.) 2) Слово о походѣ Игоря, пер. А. Шишкова. Петерб. 1805 р. (Соч. и перев. изд. Росс. Акад. Ч. 1.) 3) Слово о полку Игоря Святославича вновь переложенное Яковомъ Пожарскимъ. Петербургъ 1819 р. 4) Слово о полку Игоревомъ. Пер. Николая Грамматина. Москва 1821 р. 5) Пѣнь о полченію Игоря

Святославича. Переведена Александромъ Вельтманомъ. Москва 1833 р. 6) Пѣсь о полку Игоревъ изданная съ переводомъ на русскій языкъ профессоромъ Михаиломъ Максимовичемъ. Кіевъ 1837 р. 7) Слово о полку Игоревомъ, сокращенный переводъ Бѣлинскаго. (Отеч. Записки 1841 г. Соч. Бѣлинскаго. Москва 1860 р. Т. V. ст. 70—80.) 8) Слово о полку Игоревъ, объясненное Дмитріемъ Дубенскимъ. Москва 1844 р. (Русскія достопримѣчательности Ч. III.) · Б. Переклади співомовні: 1) Походъ Игоря противу Половцевъ. Петерб. 1803 р. (Переводъ Сѣрякова.) 2) Игорь, героическая пѣсь. Съ древней пѣсни переложить стихами Александръ Палицынъ. Харьковъ 1807 р. 3) Слово о полку Игоря. Петерб. 1812 р. (Переводъ Язвицкаго.) 4) Ироическая пѣсь о походѣ Игоря на Половцевъ, переложенная въ стихи Иваномъ Левитскимъ. Петерб. 1813 р. 5) Пѣсь воишству Игореву. Петерб. 1821 р. (Перев. Николая Грамматина.) 6) Пѣсь о полченію Игоря. Переложеніе Михаила де ла Рю. Одеса, 1839 р. 7) Слово о полку Игоря, перевелъ Д. Минаевъ. Петерб., 1846 р. 8) Слово о полку Игоревъ. Переводъ Л. Мея. Москва, 1850 р. (Москвитянинъ на 1850 г. № 22.) 9) Игорь князь Сѣверскій. Переводъ Николая Гербеля. Петерб. 1854. P. — 5. Їден простомовний полуднево-руський = Пѣсь о полку Игоревъ переведенная на южно-руській языкъ профессоромъ Михаиломъ Максимовичемъ. Кіевъ, 1837 р. P. [Максимович уложив віршований переклад 1857. (1859.) р.] — 18, 8 з д. треба читати иначе = Дивись омилки в буквах З. P. — 21, 6 з д. назви не найшло ся = Уваги варто, що й тепер струменти у наших співаків носять назву нїби не рідню, на пр. кобза, бандура. P.

Заспівна. 29, 16. тому Ігореві = Ігор Святославів — внук Олега, правнук Святослава, праправнук Ярослава I. P. — 9 з д. Боян = славний співак, співав між 1050—1080 роком. P. — 6. по дереві = се-б то по струментові. P. — 30, 9. старому Ярославу = Ярослав I. прапрадїд Ігоря. P. — 10. Мстиславу = Мстислав Тьмутарканський, брат Ярослава I., в 1022. р. на повідникові убив касожеького князя Редю і полонив його жінку і дїтий. P. — 15. красному Романови = Роман Святославів, красний брат Олега, дїда Ігорєвого. Погиб в 1079. р. P. — 8 з д.

Владимира старого = Володимир I, батько Ярослава I. Але тут співак замолов ся і пічне свою співу не від Володимира, а просто від Ігоря. *P.*

1. Війна. 1. 31, 6. Сонце померкало = Тут говорить ся за тую затьму сонця, що була 1-ого мая в день св. пророка Яреми. *P.* — 32, 7. за Трояном = Слово Троян запевне пригадує римського цїсаря Трояна і перейшло в полудневу Русь із Риму разом з його мечом і валом, котрий загорнув всю Червень і часть Подолїї і котрий ще досї носить назву Троянового вала. Але наші праїди думали, що слово Троян все їдно, що цар або цїсар, і стали називати Троянами не тільки всіх римських цїсарів, але і своїх князїв, як їх хотїли повеличати. Тут Трояном запевне називаєть-ся Ігор. *P.* — 18. Велесовий внуче = Велес або Волос був бог череди; але чого Боян називаєть-ся його внуком, сказати трудно. *P.* — 12 з д. в Новім Граді = Новгород Сїверський — столиця Ігорева. *P.* — 10. Всеволода = Всеволод Святославів курський і трубчевський, меньший брат Ігоря. *P.* — 33, 12. тул = сагайдак. — 5 з д. Диво = Бог його знає, що то за диво, а співають же і у нас: Перейду я поле, стану на межі [і т. д. ст. 22, 20]. *P.* — 4. Поморе, Сулу і Суроже = Думають, що то було або Азївське море або Судак у Криму. *P.* — 2. Корсунь = давний Херсон Таврицький. *P.* — 1. Тьмуторканський = Тьмуторкан був коло Азївського моря, де виспа Тамань, котра і сама колись називалась Тьмуторканською. (Див. Патер. Жит. св. Никона.) До Олега Тьмуторкань був руським, а після Олега його завоювали Половці. *P.* — 34. 5. телїжки = вози, мажі. — 8. мору = морю. Руданський пише звичайно: говорать, Ігора, мору і т. п. — 11—12. біда його опасє (= пасє) птахів = біди єго виглядають птахи.

— 2. 35, 10. паволока = шовкова, золотом тканина матерія, з котрої іменно верхні одежі вироблювались. — 12. лишкою = злишком, лишнім. — 17. зрочам (узорочьям) = дорогоцінними річами. — 18. чїлку = Думають, що чїлкою називалось знамя з поцепляною на него кінською волосїньню (бунчук), бо і тепер часть кінської гриви називаєть-ся чїлкою. *P.* [В інших виданнях творів Руданського стоїть тут і в тексті і в приписках хибно: гілку, гілкою.] — 20. стружа

(стружнє) = ратище. — 7 з д. для обижі = для обиди, на обиду, кривду, покривдженє. — 36, 1 і 3. Ізак і Коичак = половецькі ханн. *P.* — 3. йому сліди править = в-слід за ним іде. — 11. штири сонця = П. Дубенський думає, що тучі то Половці а штири сонці то штири князі Ігоревої дружини: сам Ігор, брат його Всеволод Трубчевський, племенник Святослав Ольгович Рильський і син Ігорів Володимир Путивльський. *P.* — 21. на Каялі = Каяла річка вливаєть-ся в Дон і тепер називаєть-ся Кагальник. *P.* — 10 з д. Стрибога = Стрибогом наші прадіди називали вітрового діда. Слово „Стрибіг“ запевне рідня слову „стрибати“. Твардовський [Артемовского-Гулака]: Нехай шкана підо мною | Стриба і басує. *P.* — 6. движить = двигтить, дрожить. — 37, 10. на бороні = на переді (війска, обороні). — 18. на кучи = на куш. — 19. оварськії = аварські. — 4 з д. Глібовну прекрасну = Ольга, дочка Гліба Юрієвого і сестра Володимира Переяславського. *P.*

— 3. 37, 2 з д. віки Троянові = Як видно, то наші прадіди лічили колісь літа по віках Троянових. *P.* — 1. Ярослава = запевне Ярослав I., син Володимирів. *P.* — 38, 1. бійки Олега = Олег Святославів, дід Ігорів; він разом з братом Романом красивим був першим заведією свого часу. *P.* — 9. Із'яслав = Із'яслав I., син Ярослава I., убитий на Нежатині 1078. р. *P.* — 11. Владимир Всеволодів = Володимир Мономах. *P.* — 15. Бориса = Борис, син Вячеслава Смоленського, погиб в Нежатинській бійці в 1078. р. *P.* — 10 з д. Святюполк = Святюполк Із'яславів через 15 літ після смерти свого батька був і сам кнївським князем. *P.* — 8. між = Руданський пише звичайно: меж. — 6. Кнїва = у Руданського звичайно: Кнева, Кневом і т. д., се і правильнійше. — 4. Олега Гориславця = Співак сам собі назвав Олега Гориславцем так саме, як і рочники колісь назвали Володимирову жінку Рогніду Гориславою. *P.* — 39, 1. Дай-Бога внука = Дай-Бог то їден із наших стародавніх богів. Внук його запевне Володимир; але чоґо Володимир називаєть-ся його внуком, се так-же трудно сказати, як і то, чоґо Боян називаєть-ся внуком Велеса. *P.* — 40, 21. бологом = благом, добром.

II. **Тура.** 1. 40, 5 з д. силу = силу Руси. — 2. земля Троянова = земля руська. *P.* — 1. Дівою = Ідні (Пожарський) думають, що Діва, Злибіда то таврицька богиня Діяна чи Діванна; другі (Максимович), що то литовська Діва-джума, що огневою хустиною навіває смерть на людей; а треті (Дубенський) думають, що то Ідна із тих судних дів, про котрих споминає чеська співка „Суд Любуші“. *P.* — 41, 6. Хвили = Фінни. — 7. у князів на поганих усобиця (= боротьба, війна) гине = минули ся війни князів против поганців. — 16. гримало = так переложив Руданський староруске слово „крамола“ (= буча, незгода, сварня). — 10 з д. Жля і Карна = половецькі хани. *P.* — 7. змагу (= спір, сварня) вимивали = ? Звичайний текст перетворя єсть „змагу мычучи“ т. є. пожар мечучи (метаючи, кидаючи). — 42. 8 з д. великий Святослав той = Святослав Всеволодів, великий князь київський (1177 - 1194), перший брат Ігоря і Всеволода; він називаєть-ся їх батьком через те, що був їх великим князем. *P.* — 43, 3. Кобяка = Кобяк — половецький хан, котрого Святослав полонив за рік до походу Ігоревого. *P.* — лукоморе = морський берег луковатий, іменно лук моря Азовского. — 10. гридницю = гридниця се кімната в дворі княжим, де гридні (сторожі двору) удержували страж і де збирала ся також дружина. — 22. сідло кощійове = сідло слуги; кощій = слуга, невільник (пор. 19, 14).

— 2. 43, 10 з д. забрала = мури городські. — 44. 8. женьчуг = жемчуг, перла. — 11. терем = княжий двір (серед кріпости в місті). — 17. Плінськ = теперішній Плісків в Галиції. *P.* [Не Плісків, але Плісноско, в золочівськім повіті.] — 10 з д. отень = вітцівський, батьківський. — 3. припішали = ослабли. — 45, 16. гніздо пардуже = гніздо пардів. — 8 з д. готські дівни = Готи в 3. віку осіли в Криму, і коло 1050. р. були підбиті Половцями. Ото-ж то і не диво, що після половецького грабіжу в руській землі готські дівни могли дзвонити руським золотом. *P.* — 4. Буса = Ідні (Кучарський) думають, що Бус то Бокс, король Славян, про котрого Йордан споминає коло 373. р.: а другі (Дубенський) думають, що то Болуш, хан половецький, з котрим в 1055. р. Половці перший раз

входили в переяславльську область. *P.* — 3. Шараконя = Шараконь чи Шаракунь славний воєвода половецький. *P.*

— 3. 46, 11 і 13. заквпчили, заквпчяти = в перетворі: цвѣлти, т. є. побивати. — 21. гор(е)н = гута. — 3 з д. Ярослава мого = Ярослав Всеволодів Чернігівський, брат Святослава Всеволодовича Київського. *P.* — 47, 1. з чернігівською бнлю = з чернігівською дружиною, городянами. — 3—6. Могутів... Голєбпрів = Так називались деякі чужі сторони, з котрих охочі молодці служили в війську у Чернігівського князя. *P.* — 7. з захолявком = в перетворі: съ засаожники т. є. з ножами ношеними за сапогами (хелявами). — 6 з д. Володимир = Володимир Глібович Переяславльський, брат Ольги Глібовни. Сей князь разом зі своїми братами: Романом, Ігорем, Всеволодом і Святославом в 1180. р. обрав своїм головою Володимирського князя Всеволода. *P.* — 2. Всеволоде = Всеволод Юрій, великий князь Володимирський (на Клязмі), голова Глібовичів. *P.* — 48, 11. яга = гл. 19, 10—15. Звичайний текст перетвору: чага, т. є. невільниця (арабське слово). — ногаті... різані = Різань і ногата то були наші давні гроші: 2 ногати були 1 різань, 3 різані — 1 куна, 20 кун — 1 гривна, а гривна як і грецька літра важила зразу 1 фунт срібла а потому з 1122. р. тільки пів фунта. *P.* — 15. шереширі = самостріли, слово арабське. — 2 з д. Осьмомисле Ярославе = Ярослав, син Володимирка, князь Галицький: його називали Осьмомислом за його сильне та мудре слово. *P.* — 49, 5. королеви = Угорському. *P.* — 8. кремінь = гл. 20, 13—17. — 17. салтани = султани, хани. — 8 і 7 з д. Романе... Местиславе = Роман, син Мстислава, князь Володимирський (на Волні) і Мстислав син Луцького Ярослава, обидва внуки Ізяслава, внука Володимира Мономаха. *P.* — 50, 5. напурги = кости в крилах, крила. — 7. ними трісла земля = від них затрясла ся земля. — 9. Деремела = здає ся, племя лотиське. — 17. Рсі = Роси (ріці), як 49, 4 жлізними = жєлізними. — 10 з д. — 7. Інгварю... гнізда Местислава = Зрівнявши молодший дїм Мстиславів з гніздом, котрого головами за Ігорового часу були Інгвар, Всеволод і Мстислав, співак зми-

слив, що з сих трох пташенят буде тогді шість крил. (Так думає Карамзин.) *P.* — 6. не побійним жеребом = не завойованєм (але законним наслідством). — 51, 15. син Васильків = Ізяслав, син Васильків а внук Всеславів. *P.* — 19. претріпав = перебив, перестиг, перевиснив. — 10 з д. претріпаній = побитий, порубаний. — 52, 2. брата Брячислава = Всеслав Брячиславів — дід Ізяслава Василькового а внук Ізяслава Володимирового (від Рогніди), завзятий ворог київського князя Ізяслава Ярославового, убитого на Нежатині. *P.* — 8. ожерілля = нашійник, намисто; властиво тога владина, де від груди починає ся шия. — 9. нити = нидіти, марніти, знемагати від смутку. — 11. Городенські = Думають (на пр. Гербель), що се тее містечко Городно, що в мінськїм воєводстві в мінськїм повіті між річками Стиром і Гориню: але лучше думати, що се тее Гродно, що в теперішнїм гродненськїм воєводстві. *P.* — 12. княже Ярославе = Ярослав Мінськїй, але його рід вивести трудно. *P.* — 15. верезані = зогиджені, споганені. — 20. стаї = стаї Литовців. — 10 з д. котрій... неслава = слово первотвору „катора“ толкують инші: сварня, усобиця, отже: через незгоди бо прийшла на нас неволя від землі половецької.

— 4. 52, 7 з д. на седьмому Трояновім віку = Бог його знає, який то був першій вік, з котрого наші батьки віки лічили. З лишкою декотрі (на пр. Кучарський) думають, що тут лік іде з 367. р., коли Славяне розбили на Дунаї царградського воєводу Трояна. *P.* — 3 з д. круками = кряками, гаками. — 53, 8. Білгород = 10 верст від Києва. — обісив ся = обвісив ся, повис. — 10 і 11. візницями та трирогачами = гл. 18, 1—5. — 16. Дудутки = невеличке місто коло Новгороду великого. *P.* — 17. Немига = теперішній Німень. *P.* — 54, 2. Хорсови = Хорс бог здогону. *P.* — 17. горазду = бистрому, швидкому. — 9 з д. Владимира того = Володимира I. *P.* — 4 і 3 з д. Рурикові, Давидові = Рурик і Давид сини Ростислава. Рурик княжив у Києві 1194—1211 р. *P.* — 2. Волинці = Волинці то Роман і Мстислав (гл. до 49, 8 і 7 з д.). Вони тим вкраяли хоботи Рурикові і Давидові, що два рази зганяли Рурика з київського стола, ще й за другим разом постригли його в монахи. *P.* [Гл. 23, 15—24, 23.]

III. Поворіт. 1. 55, 5. Ярославни = Присна [Евфрозина] Ярославна — дочка князя Ярослава Володимирковича Галицького, друга жінка Ігорева. *P.* ... 56, 2. ковилє = трава степова. — 14. носадн = човни. — 2 з д. згага = жажда, жара: згагою спрагнуло = спекою зігнуло.

— 2. 57, 20. Овлур = Овлур чи Влур у співака і Лавер чи Лавр у рочниках, що поміг Ігореві утікти із полону, був сам Половчин, тільки його мати була руська. *P.* — 10 з д. князю не бути = князь як не був. — 6. вежа = подвижне шатро. — 1. трість = трость, тростина. — 58, 1 гоголь і 2 з д. чернядь = породи качок. — 59, 6. молодому Ростиславу = Ростислав, син Всеволода і брат Володимира Чернігівського. Він після нещасної бійки з Половцями, щоби утікти від полону, кинув ся в річку Стугну, але тяжкая броня утопила його; йому було тогді тільки 22 роки. *P.* — 9. мати Ростислава = княгиня Анна, дочка половецького хана. *P.*

— 3. 59, 9 з д. полозї = гл. 24, 11 з д. ...3. — 2 сокіл і (1) соколич = сокіл [се] Ігор а соколич Володимир, син його. Володимир у полоні оженив ся на дочці Кончаковій: за нею то і розмовляють половецькі хани. *P.*

— 4. 60, 11 з д. ходюче слово = гл. 24, 2 з д. ... 25, 9 з д. — 8 з д. співака Когана = Коган був такий-же співак як і Боян і жив, як видно, за Боянового-ж часу. *P.* — 4. діда Ярослава = Ярослав I, батько Святослава і дід Олега: про него то і співав Коган його сновини і внуковини. *P.* — 61, 14. Боричевом = [так] називав ся колись їдець із спусків до Дніпра, де була переправа. Тепер недалеко того спуску стоїть Михайлівський монастир. *P.* — 17. Пирогощу = Церква називалась Пирогощею, бо образ у нїй так називав ся; а образ називав ся Пирогощею через те, що його вивіз із Царєграду купець Пирогоща. Тепер на тїм місци стоїть церква Трох Святителїв. *P.*

2. Мазепя. 1. 62, 12. Біла-Церква = повітове місто в кїївськїм воеводствї. *P.* — 10 з д. Нарва = стародавнїй Ругодїв, місто в ямбурьскїм повітї, петропільського воеводства. *P.* — 9. Рига = перше місто в лївськїм воеводствї. *P.* — 63, 1. Штокгольм =

шведська столиця. *P.* — 2. Карло недоліток = Карло XII., дуже молодий. *P.* — 14. Львиголова = по німецькій Левенгавіт. *P.* — Любка = Лібскер. *P.* — 7 з д. трупом покладає = в 1700. р. *P.* — 1. Каменіга = по німецькій Штайнав, саський воєвода, що на Двниї стеріг Шведів. *P.* — 64. 3. до Варшави і Клїсова = Вхід Карла у Варшаву і бійка з Августом коло Клїсова була в 1702. р. *P.* — 5. Пултуск = коло Нарви, повітове місто в плоцькім воєводстві в Польщі: бійка в 1703. р. *P.* — 10. взяла Станїслава = сєє було в 1704. р. *P.* — 11. Саси = пнакше Сакси, Августова дїдизна: Карло війшов туди з вогнем і мечем в 1706. р. *P.* — 14. Дрезденъ = саська столиця [Дрезно, Дрезден]. *P.* — 65. 5. Ружа = по німецькій Розен, шведський воєвода. *P.* — 6. Горостік = по-німецькій Шлішненбах, тож само їден з шведських воєводів. *P.* — 19. через річку Березину = Карло перейшов коло Борисова, повітового міста в мінському воєводстві, в початку липця [15. червня] 1708. р. *P.* — 68. 1. Самуся = полковник Самусь, товариш Палія. — 17. Булавин = атаман донських козаків, збунтовав ся 1707. р. против царя, але Мазена тогди помагав цареви єго нищити, хотя до него пристало й багатю Запорожців. — 6 з д. Головчин = недалеко білоруського Могілева, там була бійка 1708. р. 3. липня: сєю бійкою почав ся хід Карла XII. на Москву. *P.*

II. (і III.) Пор. поему Пушкіна „Полтава“ (в перекладі Гребінки: Руска Письменність I., 457—494). — 70. 18. задумка = замисл, постанова, намір. — 71. 10. карає = 14. липня 1708. — 16. Сїнявський = Сїнявский, польський гетман коронний. — 23. Трощинський = гадяцький полковник. — 72. 10. Чорну-Нану = ? — 12. до Смоленська = там пробував цар Петро, аж 20. жовтня виїхав на Україну до Віиска. — 18. край Лісного = 27. вересня 1708. — 23. літає коло Стародуба = туди йшов Кароль дальше в Україну, а саме місто Стародуб казав зайати своему генералови Лягеркронї, але випередив єго московський генерал Інфлянт. — 73. 5 з д. Орлик = генеральний писар: 4. Войнаровський = сестрінець Мазени: 3. Чечель = сердюцький полковник. — 74. 18. правди в Москви допитав ся = Войнаровський по приказу Мазени поїхав до князя Меншікова з фальшивим донесе-

нем о тяжкій хоробі гетмана, та довідавши ся, що князь вибирає ся відвідати Мазену, утік від князя і доніс гетманови о тім намірі. — 8 з д. (гетьман)... мову починає = аж 25. жовтня, перейшовши Десну, Мазена об'явив війську свій намір. — 76, 7. гримнуло десять тисяч = з Мазеною пішло за Десну тільки 4000—5000 козаків, а 5000—6000 лишило ся на лівім березі Десни. — 21 і 22. зоставав ся Апостол з Галаганом = сї полковники пішли також за Мазеною до Шведів, але відтак утікли з шведского табору і пристали до царя. — 3 з д. Гірки = містечко, 10 верстов від Новгород-сіверска, там стояв Кароль XII.; прибуває = 29. жовтня 1708.

III. 77, 11 з д. стала прахом пишная столиця = 2. листопада 1908 Москалям дістав ся Батурин через зраду прилуцкого полковника Носа, котрий впровадив їх тайною дорогою до оборонного замку. — 79, 20. Ромни відбила = Кароль XII. посував ся глибше в Україну, на полудне, а Петро забрав заняті перше Шведами міста з півночі. — 8 з д. місто Венрик = недалеко Гадяча: розбиває = 27. грудня 1908. — 6. край Красног-Кута бється = 28. січня 1909. — 4. Опішня = містечко в полтавській губернії. — 80, 17. коло міста Цариченка Москву побиває = Після довшого вагання прилучили ся Запорожці до Мазени і Шведів: зібрало ся около 15.000 Січовиків і гультайв та займали містечка над річками Орелію і Ворсклою. — 21. (Гордїєнко) до короля прибуває = 26. марця 1909. в Будинах, містечку зінківського повіту полтавської губернії. — 5 з д. і 4. Тут хибно подані знаки наведеня ("—"): се все говорить кошовий отаман Гордїєнко, перше до Кароля XII., друге до Мазени. — 82, 1. буджаківські = з буджаківського степу в Бессарабії. — 83, 16. нещасная бійка наступила = 8. липня 1909. — 85, 8 з д. Бендери = місто і важна кріпость в Бессарабії над Дністром, належали до року 1812. до Турції; Мазена з Каролем XII. прибув до Бендер 1. (н. ст. 10.) серпня а умер 22. серпня.

4. Іван Скоропада. 87, 22. Полуботок Павло = чернігівський полковник, не пристав до Мазени, а поїхав з стародубским полковником Скоропадским і з наказними полковниками Тамарою і Журахівским, по заклику царя, на вибір нового гетмана до Глухова,

1. листопада 1908. Більшість зібраного там козацького товариства рада була єго вибрати гетьманом, але цар був єму противний і вибрано 6. листоп. Скоропадского. — 4 з д. царі Фтодір і Олекса = Феодор Алексієвич 1676—1682, Алексій Михайлович 1645—1676. — 88, 3. наказний гетьман = урядуючий на місци гетьмана, тимчасовий. — 7. погонєць = візник, фірман. — 12. содома = гармідер, гвалт. — 89, 8 сердюки і компанійці = наємні полки гетьмана (почавши від Дорошенка) і полковників. — 18. Міняйло = Меньшіков, котрий за-молоду був міняйлом-купчиком, а потім став графом, князем і (по битві під Полтавою) польовим маршалом. — Шафіра = Шафіров, царський віцеканцлер. — 11 з д. пропало місто Почеп, Ямпіль... = Скоропадський, щоби підлестити ся до царя і приєднати єго ласку для України, подарував деякі міста найперше царському любимцеві Меньшікову, а потім ще дальші Шафірову і иншим Москалям. — 90, 12. до спілки Москаля представив = в серпні 1909. р. московского боярина Ізмайлова (91, 9), щоби разом з гетьманом пильнував порядку на Україні а притім наглядав за гетьманом і старшиною. — 92, 8. Протас зістаєть-ся = пізнійше замість одного Ізмайлова приєлав цар вже двох московських „резидентів“: стольника Протасєєва і думного дяка Вінніуса. — 23. Вільгою = Волгою. — 24. канава = рів, фоса, канал. — 4 з д. з Сулимою = в 1716. р., на жаданє царя Петра, вислано 10.000 козаків під проводом генерального хорунжого Сулими, щоби копати канал межн Доном і Волгою. — 93, 24. умер Жураковський = ніжинський полковник. — 10 з д. поїхав в полковники виронок московський = любимець царя Толстой, котрого цар зробив зятем Скоропадского і настановив сам від себе ніжинським полковником; се був першій полковник не з Українців. — 2 з д. драгунів кілька тисяч = цар Петро постановив на Україні постійми драгонів і московське військо: за постій той нічого не платив, і люде мусіли своїм коштом чуже військо утримувати. — 1. нагилити = наложити, доставити. — 94, 18. кару пише уся рада = суд, зложений з 127 членів, засудив найстаршого сина царя Петра, Алексія, одноголосно на смерть за „головну зраду“, 1718. р. — 97, 16. Хвини = Фінни. — 98, 7 з д. гетьманує мо-

сковська рада = цар Петро 1722. р. установив при гетмані т. зв. малоросійську колегію, зложеною з шести московських старших офіцерів тих гарнізонів, що стояли на Україні, з бригадиром Веляміновим на переді. Она мала верховний надзір і властиву управу краю, а гетманови лишило ся тільки пусте імя. — 99, 13. Хвалынське = Каспійське озеро. — 18. нагле помирає = в червні 1722. р., до краю вражений поведенею царя Петра против України.

5. Павло Полуботок. 100, 18. Семен Рубець і Василь Биковський = Полуботок післав військових товаришів Рубця і Биковского в Москву до царя просити, щоби позволив вибрати нового гетмана, але їх не допустили до царя а казали їм їхати в Астрахань, куди прибуде цар, їдучи в поход против Перзії. — 101, 6. Милоради́ч = гадяцький полковник Милорадович, Серб, постановлений самим царем Петром. — 7. Маркевич = лубеньський полковник. — 22. до Хреста = будувати кріпость сьв. Хреста над Каспійським морем. — 24. пішли сумні козаки = Козаків гнав цар Петро на копанє каналів, на сипанє валів, будову кріпостей раз-в-раз десятками тисячів в далекі сторони; они не діставали ніякої заплати і третина або й половина їх вмирала там від тяжкої і нездорової роботи, а решта вертала каліками. — 102, 6. Савич = генеральний писар. — Чарниш = генеральний судья. — 105, 10 з д. у тюрмі Петра й Павла = в Петро-павловській цитаделі, що стоїть на островці посеред Неві.

6. Велямін. 106, 4 з д. левенець = високий, дужий чоловік. — 107, 2. Полуботок погіб = 18. грудня 1724. р. — 5 з д. Сулан = може Сулак, ріка що впадає до Каспійського моря, куди 1723. і 1725. р. вислано козаків на границю Перзії. — 109, 21. поховали й його = цар Петро помер 28. січня 1725. р. — 111, 22. підійнялись князі Довгоруки = кв. Меньшікова повалила партія Долгоруких, противників політики Петра I. — 23. Велямін і Міняйло раптом пропадають = Меньшікова обвинили о участь в смерті царевича Алексія, о замисли стати царем, о всякі підкупства і н., его заслано з родиною на Сибір; Велямінова притягли до слідства за різні непорядки, на які скаржила ся старшина козацка.

7. Павло Апостол. 111, 3 з д. старого Апостола гетьманом обрала = миргородський полковник Данило Апостол мав тогди 70 літ; вибраний був гетьманом по волі і правительства і українського народу 1. вересня 1727. р. — 112, 1. Петрика = Петра II., сина Алексія, засудженого на смерть сина Петра I.; він мав 12 літ, як вступав на трон. — 5. посланці повертають з дарами = По виборі Апостола гетьманом України вислали, в грудні 1727. р., пять старшин козацких яко послів до Петербурга, щоби подякувати цареві за той вибір і за скасоване малоросійської кольєгії; цар обдарував послів дарунками. — 7. за ними Лизогуб наш, Чарниш, Жураковський = разом з послами пустив цар сих прихильників Полуботка, котрих придержувано в Петербурзі. — 114, 7. Петрик помирає = 18. січня 1730. р. — 13. тридцять тисяч людей вимагає = тогдінний головний начальник російської армії граф Мініх вимагав 30.000 людей на копане ровів і сипане високого валу для забезпеки від Татар; впряжено 20.000 козаків і 10.000 простого люду під проводом київського полковника Таньського. — 115, 1. Бірон = був нажем княгині Курляндії Анни, братаниці Петра I., а коли она зістала російською царцею, став старшим підкоморієм і управителем справ державних; 1737. р. вибраний був, за вилівом цариці, дідичним князем (герцогом) Курляндії а 1740. р. назначений опікуном і правителем Росії за малолітнього наслідника Анни, Івана. — 7. гетьман Запорожцям... = Важною подією за гетьманства Апостола було поверненє Запорожців, котрі по здобутю Січи московским війском ще перед полтавскою битвою перенесли свій кіш на татарську територію до Олешок, недалеко устя Дніпра, але вже в кілька літ потім раді були вертати ся в Україну, та російське правительство не хотіло їх перше прийняти, бо они були тогди турецькі піддані а се було би нарушенєм трактату з Турцією: вернуло ся їх в 1733. р. 7.115 чоловіка. — 19. два Кодакі = Старий і Новий Кодак; взагалі Запорожцям позволено жити на старих місцях, як жили до 1709. року. — 5 з д. Апостола ховають = він умер 17. січня 1734. р. — 116, 4. Лизогуба півгетьманом обирають = указом цариці Анни заведено управу зложену з ше-

сти осіб: царський резидент кн. Шаховскої з двома товаришами Москалями і генеральний обозний Лизогуб з двома товаришами-старшинами мали спільною радою полагоджувати всі справи гетьманського уряду.

8. **Мініх**. 116, 14: Мініх (Münich) = граф, родом з Німеччини, служив у Франції і в Польщі а вкінці в Росії, де цариця Анна встановила його генеральним маршалом польовим і президентом військової колегії. — 117, 9. **Леонто**го = Леонтієв, російський генерал, полководець в війні проти Турків. — 122, 11. **Ласей** = російський полководець, родом з Ірландії (Lasey), воював щасливо з Шведами і Татарами. — 126, 8. **дитину** в повіточку = Івана VI., сина Анниної сестриці, Анни Леопольдовни. — 22. **дере гроші** = Бірон був властелюбний і лютий чоловік. — 5 з д. **брат його** препоганий = молодший брат Бірона стояв постоем з московським військом на Україні в Стародубі; він був кривий, дуже негожий і ще лютіший від свого старшого брата. — 128, 9 з д. **на царство** Лизавета стала = В грудні 1741. р. двірська партія з царським лікарем Лестоком і французьким послом Шетардієм зробила змову, регентку Анну Леопольдовну скинено а царя Івана VI. посаджено в Шліссельбурську кріносьть, де його пізніше вбито.

IV. Приказки і байки.

Двацять і кілька приказок, котрі доси не були друковані, я також не друкую, тому що они взагалі до друку не надають ся або задля сороміцього змісту або задля „неприличних“ слів. Декотрі з таких приказок, в яких дали ся поробити невеликі зміни або викрапковати поодинокі непригожі слова, друковали ся вже й перше, а кілька доси недрукованих я тепер додав за таким-ж змінами чи пропусками.

Руданський, приладжуючи — неповну ще — збірку своїх Приказок до друку, поділив їх так: *А. Приказки на чужих*: I. на Жидів (з 4 рубриками: а) Жиди з козаками, б) Жиди з мужиками, в) Жиди з панами, г) Жиди між собою); II. на Турків; III. на Циганів (з 3 рубриками); IV. на Німців; V. на Ляхів (з 3 рубриками); VI. на кацапів (з 3 рубриками). *Б. Приказки на своїх*: I. на Москалів (з 3 рубриками); II. на понів (з 4 рубриками); III. на панів (з 4 рубриками); IV. на

ксьондзів (з 3 рубриками). В. *Приказки на себе самих*: I. на мужиків (з 7 рубриками); II. на жінок (з 3 рубриками). Я замість сих 39 відділів і підвідділів, часом досить дивних, зробив лише 7 відділів, подібних, які є також у Руданського в іншій автографі. Всі ж приказки подавати разом всеміш, заховуючи сам тільки хронологічний порядок, я не вважав відповідним, як з огляду на велике число (208) та різнородність їх, отже і потребу вигіднішого перегляду, так з огляду на запоряджене самого автора. Байки про звірів я взяв також, в окремій відділі, до Приказок. Руданський назвав їх „Приказками дитячимп“.

Як популярні були Приказки Руданського, видно з того, що декотрі з них, ще заким були друковані, ходили з уст до уст, а одну або другу можна було почути, навіть в різних сторонах, від народу, так що они й попадали в етнографічні збірники яко народні витвори.

Преслівя. Подібного роду „нісенітницю“ подав Куліш в „Записках о южной Руси“: гл. Твори Куліша V, ст. 554. — 131, 11 з д. чуть не (росс.) = мало що не. — 133, 5 з д. хліб = збіже. — 134, 3 з д. одубити ся = дуба дати, умерти. — 136, 7 з д. лавки = склепи, крамниці.

а) Приказки на мужиків і козаків.

1. Гуменний. Добрі варіанти: 137, 10 з д.—4.

От гуменний на границі

Пана і витає.

Поклонив ся, привитав ся...

138, 1—4.

Одно тільки... — „А що тільки?“

Дідич обізвав ся.

— „Та то, пане, що ваш ніжик

Складаний зламав ся.“

5. Не вчорашній. Пор. Якова Головацкого Приказочки. X. (Руска Письменність. III.)

6. Козацька міра. 143, 1 з д. гирсте = hörst du? чи чуєш ти, чи чував хто?

Варіанта: 144, 4—6. Тебе не питають! | У нас -- каже — Запорожці | Свою міру мають.

8. Пан і Іван в дорозі. Варіанти: 148, 7.

Бракувало тільки хати

Переночувати...

Але вони навернули

До пустої хати.

Прийшли собі, відпочили,

— 11. Аж пан знову замшляє

10. **Перекусіть, пане!** Варіянта: 150, 3. Аж ступою через греблю

14. **Указ.** 152, 17. І прочая, і прочая... = Царські укази починають ся такою формулою: „Божією милостію мы (имярекъ) императоръ Всероссійскій, царь Польскій, великій князь Финландскій, и прочая, и прочая, и прочая.“

15. **Чи далеко до Київa?** 153, 10. верства = верстовий стовп.

16. **На калитку.** Первістно так стояло: В 1-ім верши: Прийшов мужик до крамниці; в 6-ім: „Дай но, жидку, того!...“ а в 10—12: „А ходи но, жидку! Ото звіден мені, жидку, | Виріж на калитку!...“ Отже се була сьмішна побрехенька про дурного мужика, а в пізнішій обробленю поет виставив буйного запорожского козака, котрий для фантазії своєї навіть на калитку не жалує собі цілої штуки найдорожшого сукна.

17. **Цікавість.** Інший заголовок: Допиталась.

21. **Окуляри.** 159, 6. дякувати = бути дяком. — 9. граматка = буквар. — 5 з д. Проводи = Провідна неділя, коли-то звичайно вибирають дяка.

26. **Свиня свинею.** 162, 8 з д. ночовки = коритце, нецки.

30. **Не мої ноги.** Варіянта: 165, 7. заснув циган у чоботях.

31. **Ксьондзів наймит.** 165, 2 з д. око = три фунти.

32. **Пекельна смола.** 167, 1. бичок = кватирка.

37. **Довгий зуб.** Інший, первістний заголовок: Слабий зуб.

38. **Жонатий.** 171, 1 з д. руда = мочаровата лука, де є руда від желіза.

43. **Школяр.** 176, 7. віє = динель в воловім возі. — 8. притика = затичка, кілок примощовуючий ярмо до динля.

Варіянти: 175, 17. Школяр собі ані гадки, | — 176, 2. Не псувати ж воду,

44. **Попович.** 176, 11 з д. староста = вїйт, старший брат церковний.

46. **Вбили.** 177, 20. жильний четвер = страстний четвер. — 178, 3. дядьки = чи не має тут бути: дудки, се-б то сонлі, сонляки? (Гл. 323, 7 з д. Але „дядьки“ є і в „Зорі“ 1894. р. і в редакції Комара і у Кримського!)

48. **Привитаньє.** 179, 9. на тепленьке = коли ще страва тепла. — На кінці є ще одна строфа, котрої остатній верш не годить ся для друку.

51. **Запорожські шори.** Пор. Стороженка (в „Рускій Письменности“ VIII.) Споминки про Коржа, ст. 371-374. — 181, 4. заціпити = ланцюхом (цепом, цѣпью) замкнути, обвести. — 9. у шори вбрати = пошити в дурні, обдурити. — 15. вид = паспорт, білет.

52. **Московська пуга.** 182, 10. пуга = нагай, гарапник, кнут.

53. **Козак і король.** Пор. Bürger-a: Der Kaiser und der Abt.

60. **Турки і козак.** 189, 7. промах (росс.) = прогріх: не промах = не дурень, не промахне ся.

62. **Ахмет III. і Запорожці.** 192, 9. стравник = той що страви подає при столі, стольник. — 10. пивник = той що пити подає, чашник.

66. **Господь дав.** Пор. німецького поета Chamisso „San Vito“.

70. **Нї зле нї добре.** 199, 12. околїти (росс.) = здохнути, згинути.

74. **Вітер і колька.** 201, 18. гойкий = такий що дасть ся вигоїти, вилічимий.

б) Приказки на попів та ксьондзів.

4. **Піп у ризах.** 206, 6. пагаді (погоди) = почекай.

5. **Чорт.** 209, 12. Jeszcze j samiec = Пригадую, що Руданський знав вправді польську мову, але поправно і граматично не вмів по польськи писати. Я лише декуди поменші єго помилки поправив, а декуди треба було їх лишити.

6. **Страшний суд.** 209, 15. страшна неділя = страстний тиждень.

8. **Pasa na dzieci.** 210, 3 з д. гедзелу (= гедза) підносить = дразнить. — 211, 6. промахнути ся = помилити ся.

10. Піп і ксьондз. 212, 10 з д. Sursum corda = гори імієм сердца!

13. Там її кінець. Варіянта: 214, 8 з д. Архирей їден заморський

14. Чого люде не скажуть! Варіянта: 215, 15. Не питає архирей.

19. Ов! 218, 5 з д. добро = добрість, доброта.

20. Просьба. 220, 4. шпуга = поперечка деревина або желізна для збиваня дощок до-купи.

21. Kurasya od oczu. Варіянта: 221, 7—8. Bo gdyby to potoc | Była od tej kury

в) Приказки про Ляхів і панів.

5. Суходольський. 226, 20. Ubi Suchodolski = де Суходольський?

10. Каньовський і Радивил. Те саме в оповіданю Стороженка „Голка“. (Руска Письменність VIII. ст. 23.)

11. Szukaj sensu. 230, 3 з д. і 2. рабое [= рябое] обое = оба добрі! (?)

г) Приказки про Москалів і урядників.

1. Кому чого бракує. 234, 6 з д. Було тісно під Москвою = 1612-ого року. Руд. (Се час „смути“ московскої і борби против спомаганих козаками Поляків після появленя фалшивих Дмитрів.)

2. Лошак. 235, 19. у стану = В Росії губернії ділять ся на повіти (10 до 16, начальником єсть ісправник), а повіти на стани (3 і більше, начальником єсть становий пристав). — 236, 8 з д. вкленати ся = помилити ся.

3. Засідатель. Сей вірш надрукований був в книжці М. Драгоманова „Нові українські пісні про громадські справи“ (Женева 1891. р. ст. 81) як народна пісня. — 237, 17. сотський = старшина селянський, дозорець 100 хлопів, доглядач 100 хлопських хат. — розсильний = післанець, гінець.

5. Кацап з гребінцями. 238, 4 з д. гривенник = 10-копійковий срібний гріш.

8. Балта. Балта = повітове місто в подільській губернії (має около 25.000 душ).

9. Москаль з полотном. 242, 1. свойов ласков = Руданський написав: своєю лаской.

11. Варенікі, варенікі! 243, 9. прилавок = лавка при печі. — 12. вареник = варений пиріг. — 21. біш (бишь) = пак, бо. — 244, 1. глаз (глазь) = око. — 8. пиріг = печений пиріг.

12. Варена сокира. 245, 2 з д. ранець = торністра.

13. Гадкія слава. 246, 6. гадкий (гадкій) = гідкий, брідкий.

14. Бальная мать (= хора мати). 246, 2 з д. дермо (дермо) = кал, послід, гній: ни дерма = нічогісінько.

21. Кацапська сповідь. 250, 16. павеса (пов'еса) = шибеник, гультай. — 251, 16. клал в штани рубаху = Москалі не вкладають сорочку в штани, але випускають по-верху. До формальностей правовірні Москалі прикладають нерозумно надзвичайну релігійну вагу: царя Петра I. задля його європейських новостій уважали за антихриста. — 18. плаха = колода; на плаху = під топір.

22. Варвара. 252, 1 з д. хара (харя) = шок, машкара.

23. Цаловалов. Про царицю Катерину II. ходило і ходить в Росії множество приказок. Се певне, що она мала багато коханків і в любовних справах поводила ся дуже свobodно.

27. Нешто лгу? 256, 2. рожа = шок, морда. — 3. позадгузь = назад, взад.

28. Московська справа. 256, 2 з д. familie = прозвище. — 257, 4. От така московська справа = Року 1895-го петербурська часопись „Свѣтъ“ радила правительству, щоб усі українські прізвиська з закінченнями -енко, -ук і т. п. позмінювати на -ов. На пр. щоб зам. „Янчук“ вставити в документах „Ивановъ“ і т. и. *Л. Крильський.*

29. Пилипон. Пилипонами називають на Україні не тільки властивих Пилипонів-розкольників, але і інших Великоросів-Москалів. — 257, 16. башмак = черевик.

е) Приказки про Жидів.

1. Добра вдяка. 261, 10 з д. сутки (росс.) = доба (день з ночію, 24 годни).

Варіянта: Дві ostatні строфи (262, 4 з д.—1 і 263, 1—4) були в першій редакції такі:

Зворушили ся конята,
Пішли помаленьку.
„Дай же, Боже, здоровлячко
Тобі, козаченьку!...
Дай же, Боже, здоровлячко,
Що-сь звів жидовину,
А то була б замучила
Мене й худобину!...“

2. Рабін і Запорожець. 265, 2 з д. герехт (нім.)
= справедливо.

4. Що рабін робить. 267, 11. борухи співати
(відправляти) = голосно по жидівски молити ся.

5. Два рабіни. 266, 11. рядно з Богом = те-
фільїн, се-б то пружки пергамінові, написані рядками
з біблії, п'ятикнижя, вложені в дві чотирогранні ко-
робки, привязувані при ранній молитві ремінцями до
чола і до лівого рамени.

7. Мошко-асесор. 271, 1. шпага (росс.) = шпада.
— 14. пороти (росс.) = плести, верзти; у маму по-
роти = лаяти по московски, згадуючи матір. — 273,
4. надзіваний (поль.) = начиняний, з начинкою.

8. Кравець. Інший заголовок: аршин.

9. Кобилячі яйця. 276, 3. карбованець = сріб-
ний рубель. — 4. золотий = срібна монета 15-ко-
пійкова.

Варіянта: 13 з д.—9.

Перетер соломку,
Та розмахав з нею губку,
Підналив коршомку...
Горить коршма в-опівночі!
Мужик вибігає,
Та бігає наоколо,
Як мати рїдає...
Позбігались арендарі...

12. Штукою зайшов. 279, 19. тефилїт (тефілья,
єврейське слово) = жидівський молитовник.

13. Подорож до Єрусалими. 284, 15. нетря = про-
вал. — 287, 11. повернув ся = перевернув ся.

Варіанти: 283, 2 з д. Але ми, Іванцю, серце, —
284, 6 з д.—5. Сеї почки ми вже хочем | Ночувать на
дубі! — 4 з д. Лізуть грубі арендарі — 286, 20. По сім
верши замість: І пішли Жиди голодні — Що мають
пригоду (7 з д.) стоїть;

Вийшли якось з того ліса;
Ба й село видати!
„Гей панове!“ кричить Мошко:
„Ходім рабувати!...“
А в селі людей не було —
Всі пішли на поле...
Як забрались наші Жиди —
Боже, твоя воля!...
Де цибули яка була,
Яка редька була, —
Від голодних арендарів
Жадна не минула...
От під'їли арендарі,
Село покидають.
За Лейбою знов по парі
В поход виступають...
Пішли собі через поле,
Ідуть день і нічку:
Аж приходять перед сьвітом
Над глибоку річку.
Зажурились арендарі,
Маючи пригоду...

З з д. Та до себе арендарів — 287, 1 і 2. Каже себе на колоді | В гору підійняти — 4. По сїм верши замість наступаючих двох строф (5—12) стоїть так:

„Треба, — каже, — до колоди
Добре пригорнутись,
Щоб часами серед річка
В воду не схибнутись...“
Привязали Жиди Лейбу,
Підняли колоду,
Перенесли аж до річки,
Пустили на воду...
Пливе Лейба через річку,
Тай бжолки жахнув ся,
Та у воду головою
Так і повернув ся...

15—16. І почали арендарі | З дивом розважати:

15. **Оливо не вадить.** Інший заголовок: Відважні Жиди.

Варіянта: 288, 6 з д., 289, 3 і 9. Герш зам. Сруль.

17. Рабінова дума. 290, 6. відміна = помана, потороча, страшило.

19. Базилане. 292, 10. Вус зугтер = Was sagt er? Що він каже?

22. Горобці. 293, 8 з д. алеф-бет = азбука, буквар. — 7. шабатурка = футерал, коробка. — 6. цидли = шнурки або тасемки, пришиті до молитовної сорочки чи до камізельки.

в) Приказки про Циганів.

1. Де спійняли = Пор. Як Головацкого: Казки за Циганів II.

2. Циган з хроном. 308, 12. сїдуха = перекупка.

3. А не халасуй! Пор. Головацкого: Казки за Циганів VI. — 309, 9. файда = (довгий) батіг, пуга.

5. Циган на толоці. 310, 7 з д. яндила = велика миска з двома ухами.

7. Циган в огірках. Пор. Головацкого: Казки за Циганів IV.

Варіянта: 312, 8 з д. Добраніч, пан-отче!

8. Що до кого. Пор. Головацкого: Казки за Циганів I. (з лїншим змістом).

9. Циганський похорон. 313, 16. сороківка = срібна монета різної вартости, властиве 40 крейцарів давньої конвенційної монети, але відтак з німецькою назвою цванцігер в Австрії лише 20 крейц. к. м., се-б то на нинїшні гроші 70 сотників; в Росії = 20 копійок.

10. Лев і пролев. Пор. Головацкого: Казки за Циганів VIII. — 314, 10 з д. шабатувати = роздирати, розривати. — 8. оббілувати = здоймити шкіру. — 315, 7. шкурлат = шкурат, кусень (шмат) шкіри. — 316, 10 з д. розбатовувати = розрізувати на кусні.

V. Чумак.

З'ява IV. 361, 15. гони = простір поля різної великоти, 60 сажень, але як де, то й два і три рази більший. — 362, 1—6. Тут мабуть чи не помилений текст: належало б сподівати ся двох строф по чотири верші. — 363, 2 з д. Не плач, не плач... Сї чотири верші молодого рибака співають ся разом з подібними попередними чотирма вершами старого рибака (так, як 361, 9 і 8 з д.: Тягни... дитину).

Варіанти „Чумака“ подані далїше в „Доповненнях“.

VI. Переклади.

1. **Демон.** Переклад сей був ще геть-то не виправлений і деяких частин зовсім бракувало: для того остатнє обробленє й доробленє взяв на себе ласкаво п. Гетьманець [Мих. Старицький], і ті місця, які визначені звьіздохками, его перу належать цілком. *Примітка в „Правді“.*

Ч. I. 366, 13. поміха (росс.) = перешкода, перешкода, завада. — 17. Казбек = високий шпиль в кавказких горах (над 5000 метрів). — 10 з д. Дарял = військова дорога (на вишинї 2400 метрів) в Грузії. — 9. Терек = бистра ріка в Докавказії, впливає з ледівців Казбека. — 367, 19. Грузія = часть закавказкої генеральної губернії, давнійше край незалежний, належить від року 1802. в частині а від р. 1828. ціла до Росії. — 9 з д. чинар (росс.) = явір. — 368, 9. Арагва = ріка в закавказкїм краю. — 14. чадра = серпанок, заслона жінок орієнту. — 371, 10 з д. галун = гальон, брузумент. — 17. Карабах = найдальша на полудне часть докавказкої губернії Єлисаветполь: гарні конї кавказких країв, Еривану, Тіфлісу, називають ся взагалї карабаками. — 372, 14. бузувір = невіра, лихий чоловік.

Ч. II. 379, 15. шлик = висока острокінчаста шапка кучма. — 7 з д. божник = кут хати де стоять образи свьятих, шафа шклянна з образами свьятих (богами). — 387, 12. вершник = верховник, їздець. — 389, 8 з д. подуга = перемога, побіда. — 390, 6. заласє = ласкоти, похїть, розкіш. — 10. лестивість трутна = лєсть отрутна. — 391, 8. сливе = майже. 17. ремство = заздрість. — привереди = примхи, химери. — 392, 20. нечуть = лєдвє чути, легко. — 394, 4. Пері = після вірованя Парзів, останків існовідників релїгії Зороастра, до Русалок та Мавок подібні створїня, котрі відвернули ся від царства тьми і знов прямують до свьїтла.

2. **Енеянка.** Примітка в „Правді“ (1874, ч. 5): Поміщаємо яко пробу перекладу Вергілієвої Енеїди отсих 100 вершів, остатних I-ої піснї. По нашій гадцї сам переклад гарний, тільки що автор без потреби відступив від форми первотвору, дактилічного гексаметра, котрий дав би ся дуже добре ужити в нашій мові. —

Для пояснення змісту подаємо отсе: Еней, загнаний бурею насланою йому від неприязної богині Юнони, добиває ся до міста Карфагінн, де цариця Дидона его із товаришами яко гостей радо приймає. Однак Венера (Кіперя) непокоїть ся о свого сина Енея, і для того вигадує хитрощі, котрі дальше розказують ся. *Ред.*

400, 11 з д. Коханє = Кунидон, Амор. — 4. темнежити = втомляти, гонити, переслідувати. — 402, 21. рядно = постіль. — 9 з д. тії і тії = тій і тій (форма часта у Руданьского). — 403, 2 з д. А [— —] Іопай = тут до розміру недостає двох складів.

3. **Війна жаб з мишами.** Сю народію Гомерової Іліяди переложив також (1859. року) ще Думитрашко-Раїч, з заголовком: Жабомишодраківка. — 406, 19. поварці = кухарі, кухти. — 22. казав = показав. — 409, 7 з д. печенї = печінки. — 410, 10 з д. гарбю = тим що загарбають, добичею.

Руданський мабуть не вєспів ще вигладити добре сего вірша, бо тут і там не видержаний розмір. Я декуди що найдрібнійші помилки виправив: інші таки лишив.

II. ДОПОВНЕННЯ.

1. В одній рукописи находить ся, без означеня дати, ще отся приказка:

Мошків дах.

Дах дюравий, дощ іде,

В коршму затїкає...

„Покрив би ти, Мошку, дах!“

Мужик промовляє.

А Жид: „Герсти, крити дах?“

Та як його крити,

Коли тепер дощ іде

Та буде мочити!“

— „Та хто-ж каже, щоб тепер?“

— „А коли-ж, Іване?“

— „Та покрив би хоть тогді,
Як дощ перестанє.“

А Жид: „Герсти, крити дах,

Як дощу не буде!

Та у мене тогді й так

Сухо буде всеуди.“

2. Чумак.

Сей „дивоспів“ виглядав в первістній редакції значно инакше. Ялина називала ся в ній всюди Явдохю. Нема в ній цілого першого „місця“ з 4 „з'явами“ і двох перших „з'яв“ другого „місця“; всі 5 „з'яв“ за сценою належать ще до першого „місця“, а друге „місце“ зачинає ся аж від співу чумака в корчмі: „Чом дуб не зелений“ ст. 347, 16. За те є в першій редакції в 1-ій „з'яві“ першого „місця“ 4 строфи чумака, котрих нема в другій редакції. Крім того є ще деякі інші, менші зміни. Перша редакція представляє ся отже так:

Місце перве.

Косогір, на косогорі сади, а за садами кілька біленьких хаток і в лівій стороні три зеленіх верхи деревяної церкви; із-за церкви виглядає повний місяць. Долина укрита зеленим перієм та подорожником і недалеко від садів прорізана вузьенькою біленькою стежкою. Із середнього саду видніється добре деревяний перелаз, обвитий червонястою калиною.

З'ява I.

Чумак (*стежкою йдучи*).

Хожу, блужу, сьвітом нужу,
На серденьку воздыхаєть-ся;
Тяжко та важко тому молодому,
Кого батько одцураєть-ся.

Одцурав ся мене батько
Ще малою та дитиною,
Ой кинув, кинув, бодай не загинув,
Межи люди сиротиною.

Одцурав ся мене батько,
Уся моя та родинонька;
Ой тільки й дому мені молодому,
Що любая та дівчинонька.

Чи спиш, мила, чи спиш, люба,
Чи неволить тя стара ньенька?
Ой вийди, вийди, заким місяць зійде,
Вийди, вийди, моє серденько!

Явдохя (*за перелазом*).

Ой казала мені мати:
„Лягай, доню, пора спати!“

і т. д., як 343, 12 з д.—1. тільки по 3 з д. зазначено: (перескакує перелаз).

З'ява II.

Чумак і Явдоха — так само, як дальше в другій редакції, тільки в другій редакції нема 5-ої і 6-ої строфи (Зірко моя 344, 7 з д. — дьогтьом чути 345, 2); та се може лише через помилку, я і ті дві строфи втягнув до свого тексту.

З'ява III.

обіймає те все, що в другій редакції єсть в з'яві 3-ій і 4-ій. Притім зазначено: Явдоха (перед перелазом), Гордій (за перелазом), потім Явдоха (на зустріч), а по строфі, котру співають обоє разом, додано: (Гордій з Явдохою на руках счезає за перелазом).

З'ява IV.

єсть рівна з'яві 5-ій другої редакції, тільки-ж на кінці єї зазначено лише: [Заслона падає.]

Місце друге.

Коршма. У коршмі стіл, лавка і з боку шинок.

З'ява I.

Чумак підшилий сидить за столом а шинкарка стоячи оперла ся на стіл против його.

Перших 4 вершів нема, а чумак від-разу починає співати: „Чом дуб не зелений...“

Дальше вже нема відмін.

З М І С Т.

[III. Легенди і гісторія.]

Г. Оповідання в рускої гісторії.

	СТОРОНА
1. Віций Олег	5
2. Ігор Сіверський	11
Преслівля	—
Заспівка	29
І. Війна	31
II. Туга	40
III. Поворіт	55
Приспівка	61
3. Мазепа	62
4. Іван Скоропада	87
5. Павло Полуботок	100
6. Велямін	106
7. Павло Апостол	111
8. Мінїх	116

VI. Приказки і байки.

Преслівля	129
---------------------	-----

а) Приказки на мужиків і козаків.

1. Гуменний	137
2. Добре торгувалось	139
3. По чому дурні	140
4. Чи голосна церква	—
5. Не вчорашній	141
6. Козацька міра	143
7. Запорожці у короля	144
8. Пан і Іван в дорозі	145
9. Що кому годить ся	149
10. Перекусить, пане!	—

11. Ой питоньки, питоньки!	150
12. Що кого болить	151
13. Сама учить	—
14. Указ	152
15. Чи далеко до Кнїва	—
16. На калитку.	153
17. Цїкавість	—
18. Треба всюди приятеля	154
19. Чужая дитина не то, щó рїдна	155
20. Чи високо до неба	158
21. Окуляри	159
22. Еге, гай	160
23. Скїлько душ	—
24. Понизив	—
25. Аби душа чиста	162
26. Свиня — свинею	—
27. Добра натура	163
28. Чуприна	—
29. Згуба душї.	164
30. Не мої ноги	165
31. Ксьондзїв наймит.	—
32. Пекельна смола	166
33. Крива баба.	167
34. Розумний панч	168
35. Мша	169
36. Животина	—
37. Довгий зуб.	170
38. Жонатий	171
39. Тїлько допечи!	172
40. Глухий і губатий.	173
41. До чого ти здатний?	—
42. Скажи по-нїмецькій	174
43. Школяр	175
44. Попович	176
45. Жалїбний дяк	177
46. Вбили	—
47. Доц	178
48. Привитаньне	179
49. Запорожці у сенатї	—
50. Кошовий у царїцї	180
51. Запорожські шори	181
52. Московська пуга	182

	СТОРОНА
53. Козак і король	182
54. Панна й парубок	184
55. Порошки	185
56. Льоди	186
57. Черевики	—
58. Козацькі ксьондзи	187
59. Смерть козака	188
60. Турки і козак	—
61. Турок і мужик	190
62. Ахмет III, і Запорожці	191
63. На-що Бог сотворив	193
64. Струмент	—
65. Турецька кара	—
66. Господь дав	194
67. Заяць	195
68. Баран	196
69. Господар хати	198
70. Ні зле ні добре	—
71. Крамная сорочка	199
72. Сьміх	—
73. Верства	200
74. Вітер і колька	201

б) Приказки на понів та ксьондзів.

1. Піп на пущі	201
2. Сповідь	202
3. Піп з кропилом	204
4. Піп у ризах	205
5. Чорт	206
6. Страшний суд	209
7. Набожний ксьондз	—
8. Pasa na dzieci	210
9. Biskupstwo	211
10. Піп і ксьондз	212
11. Війна	—
12. Ви, пан-отче	214
13. Там її кінець	—
14. Чого люде не скажуть!	215
15. Мало не ригаю	216
16. Мца	—
17. Горох	217
18. Божі птиці	218

19. Ов!	218
20. Просьба	219
21. Kurasya od oszu	220
22. Przywitanie	221
23. Kulbaczka	222

в) Приказки про Ляхів і панів.

1. Ляцька натура	223
2. Царі	—
3. Шляхтич	224
4. Камінний сьвятий	225
5. Суходольський	226
6. Мазур на сповіді	227
7. Мазур у болоті	228
8. Лпст	—
9. Ratuj, bracie!	229
10. Каньовський і Радивил	230
11. Szukaj sensu	—
12. Gruby Bartko	231
13. Rzera	232
14. Храбрый Лях	—
15. Надгорода	233
16. Змисний Лях	234

г) Приказки про Москалів і урядників.

1. Кому чого бракує	234
2. Лошак	235
3. Засідатель	237
4. Гусак	238
5. Кацап з гребінцями	—
6. Москаль на волах	239
7. Ппріг	—
8. Балта	240
9. Москаль з полотном	241
10. Московська ікра	242
11. Варенікі, варенікі!	243
12. Варена сокира	244
13. Гадкія слава	246
14. Бальная мать	—
15. Что смотриш?	247
16. Сьвічка	—
17. Добрий чоловік	248

СТОРОНА

18. Скачі, Мікалай!	248
19. Рубль медью	249
20. То-то любо!	—
21. Кацапська сповідь	250
22. Варвара	251
23. Цаловалов	253
24. Рибка-с	—
25. На вадапой!	254
26. Польща	255
27. Нешто лгу?	—
28. Московська справа	256
29. Пилипон	257

д) Приказки про Німців.

1. Зелений пес	257
2. Рак	258
3. Prosi się	259
4. Wody!	—
5. Чий то собачка?	260

е) Приказки про Жидів.

1. Добра вдяка	261
2. Рабін і Запорожець	263
3. Мошко і Сура	267
4. Що рабін робить?	—
5. Два рабіни	268
6. Бородатий хусит	269
7. Мошко-асесор	270
8. Кравець	274
9. Кобилячі яйця	275
10. Масло	277
11. Піп і Жид	279
12. Штукою зайшов	—
13. Подорож до Єрусалими	280
14. Мошкова пісня	287
15. Оливо не вадить	288
16. Жидівська дитина	289
17. Рабінова дума	—
18. Хто кого лучче	291
19. Базиляне	—
20. Невинний Мошко	292
21. Три питання	—

22. Горобці	293
23. А що тепер буде?	294
24. Загадка	295
25. Сам поїду	296
26. Убитий Жид	297
27. Три Жиди	—
28. Вовки	298
29. Пан Чехович	299
30. Голодний Жид	300
31. Спілка	301
32. Niech pan świśnie	302
33. Pchła	303
34. Дивний бик	304
35. Розмова	305
36. Розпятий Жид	—
37. Жид на чатах	306

є) Приказки про Циганів.

1. Де спійняли	307
2. Циган з хроном	308
3. А не халасуй!	—
4. Місяць	309
5. Циган на толоці	310
6. Циган з конем	311
7. Циган в огірках	312
8. Що до кого	—
9. Циганський похорон	313
10. Лев і пролев	—
11. По воді піду	319
12. Циганський хрест	320
13. Циган пасічник	321
14. Холодно	322
15. Циганський наймит	323
16. Циганська дудка	—
17. Циганська смерть	—
18. Славная конина	324
19. Циган на сповіді	—

ж) Приказки про зьвірів (байки).

1. Ворона і лис	326
2. Хмельницький з Лягами	327
3. Вовк, собака і кіт	330

	СТОРОНА
4. Кіт.	334
5. Старий вовк	335

V. Чумак.

Місце перве	338
„ друге	342
„ третє	352
„ четвєрте	356

VI. Переклади.

1. Демон. (Лєрмонтова.) Частка перва	365
— „ друга	377
2. Енеянка. (Вергілія.) Пісня I.	400
3. Омпова війна жаб з мишами	404

Приписки.

I. Поясненя	417
II. Доповненя	445

Могила Руданьського	4
-------------------------------	---

Помічені помилки.

НА СТОР.	В СТРИЧЦІ	НАДРУКОВАНО	МАЄ БУТИ
18.....	10 з д.	птиць	птичь
23.	9—10	Сї дві стрічки повинні від попередних відділені бути, бо они належать до послїдуючого уступу.	
—.....	18	Къ рози.....	Нь рози
29.....	9	Ся стрічка повинна від попередної бути більше віддалена, бо она творить окремий віддїл.	
30.....	12	славу.	славу;
31.....	2	По сїй стрічці лінійки не треба.	
34.... .	9 з д.	покривала	повкривала
35.....	16	кожухами.....	кожухами,
—.... .	18	гілкою	чілкою
40.....	21	небологом	не бологом
43	18	половецькі.	половецькі;
48.....	17	Давиде!	Давиде,
50.	15	небологом	не бологом
52	8	ожерільля,	ожерільля.
53.....	7 з д.	болотом.....	бологом
56.....	14	посади	носади
59.	3	голодає.	голодає;
62	4	слава,	слава
—.....	5	А дружніні амїнь	І дружніні. Амїнь
63.....	1 з д.	Каминиги	Камениги
71.....	23	Трошинським	Трощинським
78.....	3 з д.	ярами.	ярами,
80.....	5—4 з д.	літа! ¹⁴ —, І ти..	літа! І ти
87.....	9	набирає,	набирає
95.....	6	промовляє. —	промовляє, —
117.....	9 з д.	чубатих.	чубатих,

НА СТОР.	В СТРІЧЦІ	НАДРУКОВАНО	МАЄ ВУТИ
136 ...	16	красче	красше
143. ...	15	То.....	Та [?]
185.....	4	дишель:	дишель.“
—	8	Трястя.....	„Трястя
186.....	10 і 4 з д.	serce mój	serce, mój [?]
192.....	10	Півнику	Пивнику
247.....	10	Да уш	— „Да уш
—	19 і 23 ..	святому	сьвятому
267.....	3	— Здоровенька .	Здоровенька
315.....	2 з д. ..	молодого.....	молодого,
345.....	8	Чумак	(Чумак
355.....	3	пиво.....	пиво!
378.....	14	туманить	туманить.
415.....	10	Ψυχάριαξ	Ψυχάριαξ
424.....	8	Трояна	Траяна
448.....	18	VI. Приказки... .	IV. Приказки.

